

www.MinisterieVanPropaganda.org

A black and white portrait of Louis de Visser, an elderly man with glasses, wearing a cap and a suit. He is seated and looking slightly to the left. The background is a textured, mottled grey.

Louis de Visser

HERINNERINGEN UIT MIJN LEVEN

Fotografische herdruk van de uitgave uit 1939
Met daarin opgenomen de boekbespreking
van David Wijnkoop uit Politiek en Cultuur
no 5/1939
Omslag ontwerp Robert Metz

© Uitgeverij Pegasus, Amsterdam 1978
ISBN 906143 151 4

Voorwoord

De laatste jaren is er een toenemende belangstelling voor de geschiedenis van de Nederlandse arbeidersbeweging en voor de leidinggevende figuren, die daarin een rol hebben gespeeld. Deze belangstelling uit zich niet alleen in de vorm van een groeiend onderzoek en wetenschappelijke analyse, maar komt ook tot uitdrukking in een vraag naar artikelen en geschriften 'van toen'.

Veel van hetgeen vroeger werd uitgegeven is echter niet dan in de bibliotheken of op instituten ter inzage en daardoor slechts moeilijk en beperkt toegankelijk. Van betekenis is daarom, dat sommige geschriften als fotografische herdruk voor een breed lezerspubliek ter beschikking komen, zoals nu met deze herinneringen van Louis de Visser gebeurt.

Louis de Visser behoorde tot de generatie van leidinggevende functionarissen in de arbeidersbeweging die zichzelf veel kennis hebben moeten eigen maken. Onverpoosd was hij actief en zijn gehele leven was ingesteld op de strijd en op de versterking van de beweging, waarbij hem om zo te zeggen 'niets te veel was'. De aanleiding tot het optekenen van deze herinneringen was de zestigste verjaardag van Louis de Visser in 1938, die met een grote meeting in het Concertgebouw in Amsterdam werd gevierd en ook met publicaties rond zijn persoon en de communistische partij gepaard was gegaan. De herinneringen dragen uiteraard een sterk persoonlijk getint karakter. Zij hebben betrekking op de periode van het eind der negentiende eeuw tot aan het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog in 1914 en moeten worden gezien in het licht van hun tijd en de toen bestaande verhoudingen.

De Nederlandse arbeidersbeweging heeft een zeer eigen ontwikkeling. De Visser was deelgenoot aan een belangrijke episode als de strijd tegen het anarchisme, die tot oprichting van de SDAP leidde. Hij wierp zich vol overtuiging in de felle discussies tussen reformisme en revolutionair marxisme in de SDAP; hij behoorde tot hen die zich afscheidden van de rechtse sociaal-democratie

en een zelfstandige organisatie vormden, de SDP (Sociaal-Democratische Partij), die in 1918 haar naam in Communistische Partij veranderde.

De Visser stond volop in de praktische strijd, rechtstreeks verbonden met de vakbeweging en de arbeidersmassa's. Hij kende figuren als Domela Nieuwenhuis, Gorter, Henriëtte Roland Holst, Troelstra, Oudegeest, Polak en tekent hun en zijn houding met betrekking tot gebeurtenissen als bijvoorbeeld de spoorwegstaking van 1903, de oprichting van De Tribune (1907) en de vorming van de SDP (1909).

Het zijn gebeurtenissen, die vanuit de visie van De Visser worden belicht. Persoonlijke herinneringen zijn geen 'partij-document', geen bindend voorgeschreven 'partijwet' en geen canonisering van de geschiedenis. Zij dragen wel bouwstenen aan voor een beoordeling van de geschiedenis en kunnen dan ook vanuit een uiteenlopend inzicht worden benaderd. Er kunnen kritische opmerkingen bij worden gemaakt, zoals uit het bijgevoegde artikel van David Wijnkoop (uit 'Politiek en Cultuur' van 1939) blijkt.

De Visser en Wijnkoop zijn beiden markante figuren uit de revolutionaire arbeidersbeweging — in 1909 werd Wijnkoop voorzitter en De Visser tweede voorzitter van de SDP. Hun beider leven is nauw met de geschiedenis van de socialistische beweging verbonden.

Bij de zestigste verjaardag van De Visser richtte Wijnkoop, die in 1937 zelf zestig was geworden, zich met een 'persoonlijk woord' tot hem. Wijnkoop herinnerde eraan hoe zij — 'uit de meest verschillende milieus voortgekomen' — al zo een veertig jaren in de arbeidersbeweging actief waren. Velen uit die dagen waren voor de beweging verloren gegaan, niet altijd onder voor hen aangename omstandigheden; velen waren echter ook gebleven. 'Maar onze trots is, dat we er eindelijk in zijn geslaagd — ik heb dat op het jongste congres ervaren — een nieuwe krachtige generatie in de partij te zien, die begint te begrijpen, wat de geweldige stormen van hen, van ons thans eisen'.

Vele van deze kaders kwamen in de strijd tijdens de bezetting 1940-'45 om het leven.

De Vissers laatste woorden in de nu heruitgegeven herinneringen zijn een 'tot weerziens' aan de jonge lezers en lezeressen, d.w.z. de aankondiging van een vervolg. Het was inderdaad de bedoeling een tweede deel te laten verschijnen, maar het is daarvan niet gekomen door de overval van de Duitse fascisten op ons land in mei 1940. Het tweede deel zou dan betrekking hebben gehad op de afloop van de Eerste Wereldoorlog, de betekenis van de Russische revolutie, op de activiteiten van De Visser en de CPN in de twintiger en dertiger jaren.

In de dertiger jaren werd de centrale doelstelling van de CPN, vereniging van alle democratische krachten tegen het fascisme. In 1937 stelde Louis de Visser, die in 1925 voor de eerste keer als aanvoerder van de communistische lijst in de Tweede Kamer was gekozen, namens de CPN de kwestie van de landsverdediging tegenover het dreigende Duitse gevaar. Hij zei te willen ingaan op de vraag 'hoe wij communisten staan omtrent het vraagstuk der defensie, waarvoor ook wij bereid zijn grote offers te brengen als de zekerheid bestaat, dat ze worden aangewend tegen het fascisme, voor de onafhankelijkheid en de vrede'.

De Visser, die in woord en daad Hitler en zijn trawanten bestreed, is zelf slachtoffer geworden van het fascisme. In juni 1941 werd hij gearresteerd en via het concentratiekamp Amersfoort naar het concentratiekamp Neuengamme vervoerd. Toen de bevrijders naderden, brachten de Duitsers een groot deel van de gevangenen voor transport over op het schip de 'Cap Arcona', dat door geallieerde vliegtuigen werd gebombardeerd. Bij de ramp met het schip in de bocht van Lübeck kwam op 3 mei 1945 ook Louis de Visser, aan de vooravond van zijn 67e verjaardag, om het leven.

De uitgever

Bij zijn 60ste verjaardag

Woord vooraf

Toen verleden jaar bekend werd, dat Louis de Visser 60 jaar zou worden en tal van zijn vrienden en kameraden zich gereed maakten hem ter gelegenheid daarvan te huldigen, waren er velen, ook onder hen, die hem wat beter kennen, die toch eigenlijk een beetje verbaasd waren.

Louis, 60 jaar! Wie had hem daarvoor aangezien?

Ieder, die hem fris en krachtig zijn werk ziet doen, op vergaderingen, in het Parlement, in de Gemeenteraad, kan zich eigenlijk niet voorstellen, dat deze strijder al tot de „veteranen“ gaat behoren! En allen, die nu dit boek gaan lezen, dat het eerste deel van zijn levensherinneringen bevat, zullen zich nog meer verbazen. Want dit leven van Louis de Visser is werkelijk geen gemakkelijk leventje geweest. Het is vol van al die zware lasten, die een zoon van de arbeidersklasse bij zijn geboorte als „uitzet“ meekrijgt; en er is heel wat nodig geweest aan wilskracht, aan doorzettingsvermogen en niet te vergeten, aan natuurlijke begaafdheid, om zich daarboven uit te werken.

Louis de Visser is een echte zoon van de volksmassa's. Onderwijs kreeg hij zo goed als niets. Alles, wat hij zich aan kennis veroverde, is hem werkelijk niet geschonken. Het moest inderdaad, in de meest letterlijke zin van het woord, veroverd worden.

Een makkelijke jeugd heeft Louis niet gehad. Het was al gauw „zorgen, dat je ook wat inbrengt“.

Maar dit feit, zijn afstamming uit de arbeidersklasse, is tegelijkertijd de sleutel voor het raadsel.

Louis is uit de arbeidersklasse voortgekomen en door de arbeidersklasse geworden tot wat hij is, een der beste leiders, die de Nederlandse arbeiders uit hun midden hebben voortgebracht.

Daarvan getuigt dit boek. Het vertelt hoe Louis, opgegroeid in

de tijd van de eerste arbeidersbeweging, steeds nauw met de arbeidersbeweging verbonden is gebleven. Nooit heeft hij, zoals helaas zovelen, zich hiervan losgemaakt. Zijn onfeilbaar proletarisch instinct, gepaard met de door hem verworven kennis van het Marxisme en Leninisme, hebben hem steeds diep met de arbeiders en met het volk verbonden gehouden.

Maar in dit boek, zo onopgesmukt en eerlijk geschreven, is nog veel meer te lezen. Het toont hoe hard Louis gewerkt heeft, dag in, dag uit, om zich te ontwikkelen. Indien wij even bedenken, hoe gering de voorraad aan literatuur was, die in die jaren ter beschikking van de socialistischen stond, ten minste in de Nederlandse taal, dan begrijpen we, hoe taai en systematisch er gewerkt moest worden om het diepe inzicht te krijgen, dat Louis de Visser zich verworven heeft. Ook in dit opzicht is zijn leven een voorbeeld voor velen en vooral voor de jongeren.

Dit deel van zijn levensherinneringen toont ons vooral zijn wording. Het toont hem als een van de eerste organisatoren en propagandisten van de moderne arbeidersbeweging. Het toont hem als een van de weinige proletarische krachten in Nederland, die de zuiverheid van de Marxistische opvattingen hooghielden, die daarbij steun ontvingen uit de kringen van de Marxistische intellectuelen in Nederland, zonder, evenals zij, los van de massa te staan, integendeel, die juist de Marxistische theorie met de praktische strijd midden in de arbeidersbeweging wisten te verbinden.

Hierdoor groeide Louis de Visser tot een der meest belangrijke vertegenwoordigers van het Nederlandse Communisme. Terwijl de meeste der Marxistische intellectuelen uit de z.g. Hollandse school in hun beperktheid, in hun losgescheurd zijn van de massa, ten slotte voor de arbeidersbeweging ondergingen, was het Louis, die juist door zijn verbondenheid met de arbeiders onmiddellijk en ten volle de lessen van de grote Russische revolutie, de lessen van het Leninisme begreep en ze in zijn eigen werk in de Nederlandse arbeidersbeweging, in Nederlandse verhoudingen toepaste.

Het tweede deel van dit boek zal verhalen, hoe dit geschied is. Het eerste deel toont ons reeds de voorgeschiedenis, het toont de groei van Louis de Visser tot de belangrijke politieke figuur, tot de slagvaardige parlementariër, tot de meesterlijke propagandist, kortom tot de strijder voor het Communisme, die hij geworden is.

KO BEUZEMAKER.

EERSTE HOOFDSTUK

Mijn kinderjaren

*Rotterdam, mijn geboortestad —
Wat er in een halve eeuw verandert —
De agitatie van Jacob de Vletter —
Tragische dood van mijn vader —
Mijn eerste vechtpartij — Een school-
klas in opstand — Ik leer lezen op
straat — Eerste contact met socialis-
ten — Domela Nieuwenhuis komt in
de stad — De Oranje-furie van 1887 —
Rotterdam in rep en roer. —*

Rotterdam is mijn geboorteplaats. Dat wil zeggen: de Gouvernestraat, die nu nagenoeg in het hart van de stad ligt, behoorde, toen ik ter wereld kwam, nog tot de gemeente Delfshaven en lag aan het randje van Rotterdam. Mijn ouders waren beide van protestants-christelijke huize, ze waren allebei als wezen opgevoed, mijn vader in het Haagse, mijn moeder in het Delftse weeshuis.

Mijn vader, Hendrikus Abraham Johannes de Visser was op 16 Maart 1838 in Den Haag geboren. Hij was wat men noemt van „goede” familie, maar niet goed in de zin, dat ze zich iets aan hem gelegen liet liggen. Ze was echter wel zeer christelijk; tot de familie der de Visser's behoort ook de vroegere minister dr. J. Th. de Visser die een volle neef van mij was. Mijn vaders zuster was getrouwd met een predikant Ds. de Jong, die gevestigd was te Waspik in Noord-Brabant. Mijn moeder, Jacoba Wilhelmina Kraan, was op 25 Februari 1837 te Delft geboren, uit een christelijke middenstandsfamilie. De familie, zowel van vaders als van moeders kant, scheen het lot van de wezen niet bijzonder te interesseren, in elk geval bemoeide ze zich maar zeer weinig met hen.

In Den Haag hebben mijn ouders elkaar leren kennen; als

wezen droegen zij de bijzondere kledij van hun weeshuis, zo hadden zij lotgenoten in elkander herkend en tenslotte elkander gevonden.

Mijn vader vestigde zich in Den Haag. Hij werd meesterknecht op de meubelfabriek van Stork, een voor die dagen vrij groot bedrijf. Spoedig vestigde hij zich zelfstandig en begon een zaak als behanger en stoffeerder op de Groenmarkt naast het tegenwoordige Gouden Hoofd. Het duurde niet lang of hij kwam in grote moeilijkheden vanwege zijn gebrek aan bedrijfskapitaal. En omdat hij van zijn familie geen hulp kon krijgen, was hij verplicht zich te associëren met een zekeren Osthoff, een Duitser. Deze Osthoff had het geld, mijn vader de vakkennis, en de zaak, die in de Spuistraat, waar thans Gescher en Kemper is gevestigd, werd geopend onder de naam Osthoff en Co., ging uitstekend. Het was een meubelzaak, annex behangerij en stoffeerderij. Mijn vader leidde het werk, hij was de patroon en dit laatste in een bijzondere patriarchale zin. In die tijd was de arbeidstijd van het personeel nog nagenoeg onbeperkt, in de drukke tijd werkte men van 's ochtends vroeg tot diep in de nacht en mijn vader had de gewoonte, voortspruitend uit zijn sociaal gevoel, om als na Pinksteren de drukte voorbij was, tot zijn personeel te zeggen: „Jongens, nu komen jullie Maandagmorgen terug, maar niet in je werkpakkie, maar op zijn Zondags en je vrouwen neem je ook mee. Je moet er maar mee rekenen, dat we een paar dagen van huis blijven!” Dan kwamen 's Maandagsmorgens een paar van die grote potkoetsen voor en de baas met zijn volk trok er op uit om een paar dagen lang pret te maken, om, zoals men dat noemde, de „pot te verteren”. De compagnon van mijn vader kon een dergelijke mentaliteit niet begrijpen. Zo'n feest kostte wel een paar honderd gulden, volgens hem was dat eenvoudig geld wegsnijten. Ook bedierf je op die manier de geest van je personeel, kortom de sociaal-economische opvattingen van mijn vader en die van zijn compagnon liepen nogal wat uiteen. Er ontstonden naar aanleiding hiervan conflicten van vrij heftige aard en, omdat mijn vader een man was met een zeer sterk onafhankelijkheidsgevoel, kon hij het op die manier niet langer uithouden. Het compagnonschap werd ontbonden en mijn vader besloot opnieuw voor zichzelf te beginnen. Twee redenen dreven hem er toe om dit deze keer n i e t in Den Haag te doen. De eerste reden was, dat hij geen lust gevoelde in een kleinzielige concurrentiestrijd met zijn vroegere compagnon om de klanten. Daarvoor

was hij te royaal. En ten tweede: Hij had het plan zich in Rotterdam te vestigen. Dat was een stad in opkomst, dáár waren mogelijkheden, dáár lokte de fortuin....

De tijd waarin mijn vader zich te Rotterdam besloot te vestigen viel samen met het overgangstijdperk van de vroegkapitalistische structuur naar het moderne kapitalisme Rotterdam was in opkomst, de moderne ontwikkeling was begonnen, maar de stad droeg nog landelijke trekken; zij lag nog als een rustige provinciestad in haar agrarische omgeving. Nochtans, de verandering was begonnen. In de jaren na 1860 immers is de verandering in het economische leven van ons land gekomen, de aanleg van spoorwegen eiste een kapitaalsinvestering van groter omvang, dan men hier te lande ooit had gekend. De industrie kwam op, begon de landbouw terug te dringen. Het waren de jaren 1860-70, die men terecht kenschetst als een tijdperk van overgang naar het moderne kapitalisme. Eerst na het jaar 1870 kwam ook Nederland, nadat vele landen ons waren voorgegaan, in de sfeer van economisch rationalisme, van onbeperkt technisch-economische expansie en van ongebreidelde winstzucht. Sedert 1870 kreeg het grootbedrijf een overheersende positie in de industrie, zowel door de toenemende concentratie en de mechanisering als door de uitbreiding van het aantal naamloze vennootschappen, wat de meest geschikte organisatievorm vorm was voor financiële expansie. Na 1870 was er hier in Nederland ook pas sprake van een arbeidersbeweging, dat hing immers direct samen met de nieuwe economische ontwikkeling.

In die jaren, toen het verkeerswezen zich snel ontplooidde, toen ook de ontwikkeling plaats vond in de koopvaardijvloot van zeil naar stoomschip, voelde en speurde men allerwege de verandering. De weg naar Indonesië was, door de opening van het Suezkanaal, korter geworden; het besluit om het cultuurstelsel in Indonesië geleidelijk op te heffen, opende in de rijke koloniën nieuwe winstmogelijkheden: in de plaats van de gouvernements-cultures zouden nu de particuliere ondernemingen ontzaglijke kansen krijgen om winsten te halen. Daarbij kwam dat Nederland, als klein landje midden in het wereldverkeer gelegen, profiteren kon van de algemene opbloei der welvaart in Europa en Amerika. Dit was dus inderdaad de tijd van de opkomst van Rotterdam als wereldhaven. Er was in de jaren 1871-'73 in ons land een geweldig optimisme, het hele economische leven ging snel vooruit, hetgeen

tendele de weerslag was van de geweldige bedrijvigheid in Duitsland na zijn gewonnen oorlog tegen Frankrijk. De Rotterdamse Handelsvereniging, die in 1872 was gesticht met een kapitaal van niet minder dan 15 miljoen gulden stak de geweldige som van 14 miljoen gulden in de Rotterdamse havenwerken. Dat betekende voor die tijd nog eens grootscheeps de dingen aanpakken: in 1868 waren er plannen geweest om van gemeentewege havenwerken uit te voeren, toen had men slechts drie miljoen willen investeren! De R.H.V. deed het véél groter en doortastender en de directeur van deze grote maatschappij, Pincoffs geheten, was om zo te zeggen de verpersoonlijking van de nieuwe tijd van welvaart, die thans scheen aangebroken. Helaas echter, in 1873 sloeg de conjunctuur om en zette een langdurige crisis in. De Rotterdamse Handelsvereniging kwam in moeilijkheden, maar Pincoffs wist door wisselruiterij de zaken nog zes jaar gaande te houden. Toen stortte de hele onderneming in elkaar. Dat was een gerucht-makend faillissement, het was een der allergrootste financiële schandalen in de economische geschiedenis van Nederland. De gemeente Rotterdam echter nam de kans waar en deed een goede greep door de modern-geoutilleerde havenbedrijven over te nemen van de R.H.V., die evenwel in de crisisjaren voorlopig nog wel een beetje op de groei gemaakt schenen. Geleidelijk aan kwam er weer opleving, werden de perspectieven weer beter en dit, alles zo bijeengenomen, getuigde, naar mijn overtuiging niet van een slecht maatschappelijk inzicht, dat mijn vader besloot naar Rotterdam te gaan. . . .

Men veroorlove mij hier nog even stil te staan bij de enorme veranderingen, die er in de laatste halve eeuw zich hebben voltrokken. Voor ieder, die in zijn herinneringen een halve eeuw terug kan gaan, is deze verandering verbazingwekkend. Het meest valt natuurlijk de verandering op, dáár, waar de herinneringen het oudst zijn, dus waar men zijn jeugd doorbracht. Het is voor mijn jongere kameraden, voor wie ik dit boek schrijf, bijna niet mogelijk zich een denkbeeld te vormen hoezéér de toestanden zich hebben gewijzigd, maar een aantal cijfers kunnen daarbij helpen. In de eerste plaats de bevolking: in 1875 had Nederland nog maar 3.767.000 inwoners, in 1935 8.474.500, d.w.z. de bevolking is met $2\frac{1}{4}$ vermenigvuldigd. De bevolkingsdichtheid is zó toegenomen, dat terwijl er in 1875 nog maar 115 mensen op één vierkante K.M. woonden, er thans 259 op dezelfde ruimte verblijven.

Dan denke men eens een ogenblik aan de ontwikkeling van de steden. In 1879 waren er maar drie steden met meer dan 100.000 inwoners, nu zijn het er zeven. De bevolking der grote steden nam met 180% toe, die van het platteland slechts met 36%. Dat is de trek van het platteland naar de steden. En als men nu bedenkt hoe het leven der mensen in de steden anders is, dan op het platteland, dan begrijpt men hoe ontzaggelijk de gedachten, het karakter, de mentaliteit van de mensen in ons land veranderd moeten zijn.

Als men de toestanden van toen en thans vergelijkt, dan willen we allermint zeggen, dat het thans zo goed is, integendeel, maar dat de toestanden destijds vreselijk waren, kan ieder uit de volgende cijfers concluderen: de gemiddelde levensduur van den Nederlander werd in 1870-79 berekend op 38,4 jaar voor den man en 40,7 voor de vrouw. Thans zijn deze cijfers berekend op 61,9 voor den man en 63,5 jaar voor de vrouw. De levensmogelijkheden zijn dus enorm verbeterd. Dit is dan ook de oorzaak van de grote toeneming der bevolking, want het aantal geboorten is, ondanks de aanwas der bevolking, bijna gelijk gebleven. Er sterven minder mensen: in 1875 stierven er in Nederland 96.800 en in 1935, ondanks de veel grotere bevolking, stierven er slechts 73.640. Dit wordt allemaal veroorzaakt door de betere levensomstandigheden, door de veel betere hygiënische toestanden. Men vergelijke b.v. eens de zuigelingensterfte: één op de vijf zuigelingen ging er in 1875 dood, dat is in onze dagen één op de vijf-en-twintig geworden. Aan de tuberculose, de echte proletariërsziekte, stierven er in 1875 nog 9.013 mensen, in 1935 was dit gedaald tot 3.162, dat wil zeggen, dat de daling, relatief, in vergelijking met de bevolking, niet minder dan één zesde deel was! De mensen worden ook langer: in 1875 werden nog $7\frac{1}{2}\%$ der lotelingen afgekeurd, omdat ze onder de maat waren, in 1935 was nog niet 1% daar beneden; in 1875 was ongeveer $\frac{1}{4}$ deel (26%) langer dan 1.70 m., maar in 1935 was dit gestegen tot 65,7% of twee derde gedeelte.

Hoe het in vroeger jaren met de lonen stond is moeilijk precies na te gaan, maar lonen van f 6.— á f 7.— per week waren gewoon. De mensen moesten daarvan vaak één derde deel aan huur afstaan en de helft hadden ze minstens nodig aan voedsel; zekere heer Bok heeft voor het statistisch instituut in 1886 een budget-onderzoek ingesteld, waaruit bleek, dat van 5 Amsterdamsche arbeidersgezinnen er drie voor kleding helemaal niets

uitgaven, en zich blijkbaar moesten kleden met de afgedragen kleren van beter gesitueerden! Het is een bekend feit, dat de Nederlandse arbeidersbevolking uit die dagen voor een groot deel bestond uit paupers, die in de meest letterlijke zin van het woord dagelijks honger leden. Men kende geen sociale wetgeving, arbeidsinspectie bestond er niet, kinderarbeid was een doodgewoon alledaags verschijnsel en het onderwijs was meer dan bedroevend (in 1875 konden ruim 12% der miliciens niet lezen of schrijven!) — Dit zijn zo een paar gegevens, die de toestanden van vroeger een weinig belichten.

Mijn vader opende dus als eigen ondernemer een zaakje in Rotterdam, in de Gouvernestraat, en het ging aanvankelijk niet slecht. Hij had goede klanten, zo was b.v. Joost van Vollenhoven, de burgemeester van Rotterdam, een van zijn beste cliënten. Dit wil echter geenszins zeggen, dat hij geen moeilijke tijden had, vooral in de wintermaanden. Dan had het gezin dikwijls met gebrek te kampen. En zoals het hem ging, ging het met duizenden. Het Rotterdam van die dagen, de stad wier koortsachtige ontwikkeling onderbroken werd door de crisis en geschokt was door het daverende bankroet van de R. H. V. kende misstanden, die van een ongekende ellende van de arme bevolking getuigden. Beter dan uit een droge opsomming van feiten en cijfers kan men een denkbeeld krijgen van de toestanden in Rotterdam, dat mijn geboortestad zou worden, als ik hier een episode vertel uit een primitieve beweging van verzet tegen de vele en ondragelijke misstanden. Een daarvan was, dat Rotterdam, hoewel het een havenstad was en waarlijk ook geen gebrek aan water had, nochtans geen behoorlijke bad- en zwemplaatsen bezat. En nu was daar een man, Jacob de Vletter geheten, eertijds een hulp-onderwijzer, daarna directeur van een school voor verwaarloosde kinderen, die op velerlei wijze in aanraking was gekomen met de diepe tragiek van het milieu, waaruit die verwaarloosde kinderen voortkwamen. Deze man wist wellicht beter dan iemand anders uit het toenmalige Rotterdam, wat daar in die stad voor ellende werd geleden. Bij zijn pogingen om voor de aan zijn zorg toevertrouwde kinderen iets te verkrijgen, kwam hij in conflict met de conservatieve regenten van zijn school en werd tenslotte ontslagen. Nu vestigde hij zich als „zaakwaarnemer“, — zijn taak was voor die tijd nagenoeg dezelfde, die nu door onze Bureaux voor Arbeidsrecht wordt vervuld. Hij schreef voor zijn cliënten reques-

ten, verzoekschriften, enz., en ook in zijn nieuwe positie kwam hij opnieuw in aanraking met ten hemel schreiende wantoestanden. Jacob de Vletter had de strijd daartegen opgenomen en met name tegen de wantoestand der vervuiling, waarin hij een der ergste gevaren zag voor de Rotterdamse bevolking. Hij begon dus te propageren voor de stichting van openbare bad- en zwemgelegenheden, gaf vliegende blaadjes hierover uit en, toen dit alles geen resultaat had, ging hij, bij wijze van protest, in . . . de open, vuile grachten zwemmen! Dat verwekte ontzaglijke opstootjes, de mensen liepen te hoop, het publiek gaf luide blijk van zijn sympathie, men bracht Jacob de Vletter in optocht naar zijn woning en beschermde hem tegen de politie. Toen de man weer eens bij een van die gelegenheden werd thuisgebracht, klonken er uit de menigte kreten op: „Leve Jacob de Vletter! Weg met de politie!“... Vanuit het raam van zijn woning heeft Jacob de Vletter toen de menigte toegesproken en haar eigenlijk nog terechtgewezen voor die uitroepen. Desondanks werd hij toch vervolgd en, — men kan het bijna niet geloven — men veroordeelde hem tot tien jaar tuchthuisstraf! De man kreeg kort daarop in het tuchthuis een kwaal, werd toen vrijgelaten en stierf spoedig daarna. Maar de herinnering aan zijn actie bleef leven en evenzeer zijn invloed. Een veel gebruikt middel om iemand te diskwalificeren waren in die dagen de spotliedjes. Ik herinner me hoe in mijn jongensjaren zo'n spotliedje werd gezongen, waarmee men de nagedachtenis van dezen de Vletter nog poogde te besmeuren. Op alle kermis- sen zong men:

*„Jacob de Vletter is mijn neef,
Je kunt het wel zien aan zijn neus,
Klare jenever van Schiedam,
Liever een borrel dan een boterham
Jacob de Vletter is mijn neef”*

Mijn vader's sterk ontwikkelde rechtsgevoel trok partij voor dezen de Vletter; mijn moeder heeft me dikwijls verteld, — (de eerste keer toen ze me dat befaamde liedje had horen zingen) — hoe mijn vader aan de demonstraties van de Vletter had deelgenomen. Dit was een der eerste uitingen van sociaal verzet in het opkomend Rotterdam, die echter met een barbaarse straf werd vergolden.

Als klein baasje zonder kapitaal had mijn vader een harde

dobber om zijn zaakje op gang te houden. Vooral in het hartje van de winter had hij, als gezegd, zijn moeilijke tijd. Hij nam dan van bouwondernemers werkjes aan, het behangen van nieuwe woningen en werkte daar dan van 's morgens vroeg tot diep in de nacht aan, om tenminste nog een beetje aan zijn loon te kunnen komen. Dit zwoegen heeft hem eigenlijk zijn leven gekost.

Een bouwblok was er klaargekomen vlak bij de Coolsingel, het is het eerste blok in de Aert van Nesstraat, tot aan de eerste dwarsstraat. Dat was zijn laatste karwei. Vader had tot diep in de nacht gewerkt, het was in Februari van het jaar 1878, en hij ging verkleumd van de kou naar huis. Het had dien nacht geijzeld en het was mistig. De Nieuwe Binnenweg was toen een smal pad, en Delfshaven en de Gouvernestraat waren van daaruit alleen te bereiken langs een landweg, straten en woningen bereikte men over een aantal bruggetjes. Bij één van die bruggetjes, vlak voor de Gouvernestraat, schijnt vader gestruikeld te zijn en, in die dagen was de Binnenweg bij de Gouvernestraat nog onverlicht, door de gladheid geraakte hij te water of liever gezegd in het ijs, dat hem niet kon houden. Hij riep in doodsangst om hulp, hetgeen eindelijk een bewoner van een villa daar in de buurt deed ontwaken, zekeren heer Bijltjes, die in allerijl de politie waarschuwde. Met behulp van een ladder slaagde men er in den drenkeling uit het ijs te krijgen. Hij leefde nog. Maar thuisgekomen bleef hij bewusteloos; hoewel dokter Timmermans, een toenmaals bekende Rotterdamse geneesheer van de Kruiskade, alles deed om de levensgeesten weer op te wekken, mocht hij daarin niet slagen. Het gezin bleef onverzorgd achter....

Ongeveer vier maanden later werd ik geboren, op de 21ste Mei 1878. Ik kwam de ellende vergroten, en al betekende mijn komst dan ook nog niet dadelijk een mond méér, die gevoed moest worden, ik bond mijn moeder de handen, die ze zo dringend nodig had om te werken. Want mijn oudste broer, die al bijna achttien jaar was, toen vader stierf en die ook in de zaak van vader werkzaam was, zag geen kans haar voort te zetten en als kostwinner de zorg voor het gezin op zich te nemen. Hij werd wanhopig onder de misère en vatte toen het denkbeeld op om voor de Oost te tekenen; met het handgeld zou moeder dan een winkeltje kunnen opzetten, terwijl hij voor zich de hoop koesterde als militair carrière te zullen maken. Natuurlijk verzette moeder zich tegen het plan, maar hij verdedigde het met al de

kracht, die het vooruitzicht om uit de ellende weg te komen hem maar verleende: „U kent me toch, moeder! Ik zal gauw hogerop komen. En over zes jaar kom ik terug!...“ Tenslotte bleef moeder niets anders over dan toe te geven, haar jongen heeft ze nooit terug gezien.

In de Gouvernestraat begon ze toen een winkeltje in kruidenierswaren en voorts maakte ze de kunst van mazen en stoppen, die ze buitengewoon goed verstond, productief. Ze zat steeds tot diep in de nacht over haar werk gebogen om voor rijke klanten het fijne linnen te herstellen. In die dagen gebruikte men na het wassen van het linnengoed chloor en als men dat onoordeelkundig deed, dan gebeurde het wel eens, dat er gaten kwamen in het fijne tafeldamast. Als dat gebeurd was, dan kwam mijn moeder er aan te pas, die dan de gaten „naar het patroon“ en „naar de bloem van het patroon“ onzichtbaar moest stoppen.

In de Gouvernestraat bracht ik dus mijn eerste levensjaren door; op de stoepen, in de hofjes en in de goten vond ik mijn speelterrein. Ik herinner me niet in die tijd ooit een stuk speelgoed te hebben bezeten. Mijn speelgenoten waren de armoekindertjes uit de buurt, die al evenmin als ik zelf door het leven werden verwend. Mijn oudste herinnering is verbonden aan... mijn eerste vechtpartij. Mijn moeder had mij voorzien van een breedgerande, grote strooien hoed; een elastiek achter mijn oren en onder de kin had er voor te zorgen, dat ik dat ding niet verloor. Toen kwam er een jongen, een paar jaar ouder dan ik, die dat elastiek zover hij kon naar beneden trok om het daarna plotseling los te laten. Met het gevolg, dat het tegen mijn hals opklapte en me wild maakte van pijn en van schrik. Ik vloog mijn kwelgeest aan en sloeg er in mijn woede zó op los, dat de knaap schreeuwend de vlucht nam. Dit voorval sterkte mijn zelfvertrouwen in zó'n mate, dat ik vanaf die tijd me steevast mengde in alle twisten en ruzies van de kinderen en gaandeweg een haantje de voorste werd.

Ik werd nagenoeg geheel aan mezelf overgelaten. Want moeder had geen tijd zich met mij te bemoeien en mijn zusje Marie, die vijf-en-een-half jaar ouder was dan ik, moest haar natuurlijk helpen. Mijn broer Kobus was elf jaar ouder dan ik, maar die had zich in het hoofd gezet, dat hij naar zee moest, bij de marine. Hij hield niet op om aan te dringen, dat moeder hem toestemming geven zou om te tekenen, met het gevolg, dat ze tenslotte bezweek en de jongen bij de marine werd ingelijfd. Ik bewaar altijd nog

een portret, dat hij in die dagen vol trots van zich heeft laten maken; in zijn veel te grote jas was hij met recht een beeld van de zielkoperij, zoals men algemeen de werving bij de Koninklijke Nederlandse Marine kwalificeerde ¹⁾).

Het was in die dagen, dat mijn moeder hertrouwde. Mijn stiefvader was een verificateur, een man, die bij de douane werkte aan de haven. Ik weet niet precies hoe mijn moeder met hem in aanraking was gekomen, maar ik vermoed, dat hij in zijn kwaliteit van douane-beambte waren uit de winkel van mijn moeder had te contrôleren. In die dagen werd er namelijk veel gesmokkeld; de Engelse suiker, die door de zeelieden werd meegebracht, was geweldig goedkoop, vergeleken bij de Hollandse en ze werd in winkeltjes als die van mijn moeder grif verkocht. Die Engelse suiker was overigens wel van de Hollandse te onderscheiden, ze was grover en niet zo wit van kleur. Maar de kwaliteit was even goed. Hoe het nu zij, of het de suiker was, die mijn moeder en Ruurd Jansen samen bracht of iets anders, in elk geval bracht dit huwelijk in ons leven een grote verandering en een ontzaglijke verbetering. Ons gezin werd nu plotseling zeer groot, want mijn stiefvader, een weduwnaar, had zes kinderen, — vijf meisjes en een jongen —, zodat we nu met acht kinderen thuis waren. Maar we konden uitstekend met elkander opschieten. Mijn stiefvader was een nobel mens en hij had een voor die tijd goed inkomen: moeder kreeg tachtig gulden in de maand voor het huishouden! We verhuisden van de Gouvernestraat naar de Rozenstraat, toen een nieuwe frisse straat, die thans Bloemstraat heet. Men heeft die straat later omgedoopt, omdat er anders, toen Rotterdam zich uitbreidde en er omliggende gemeenten werden geannexeerd, twee Rozenstraten gekomen zouden zijn. Er volgden nu een paar jaar van betere levensomstandigheden en van welvaart, waarvan ik me geen bijzondere gebeurtenissen herinner, die de moeite van het opschrijven waard schijnen. Ik weet alleen, dat die gelukkige tijd al te gauw voorbij ging en dat in deze jaren het moment viel, waarop ik naar school moest.

In het algemeen moet ik zeggen, dat het mij op school maar zeer matig heeft kunnen bevallen. Wat de oorzaak daarvan was,

¹⁾ Mijn broer Kobus werd later afgekeurd, vatte het vak van mijn vader weer op en vervulde een rol van betekenis in de vakbond der Behangers en Stoffeerder; hij is lid der C.P.N. vanaf haar oprichting.

kan ik nu natuurlijk moeilijk met zekerheid zeggen. Maar het zal wel voornamelijk te wijten zijn aan het feit, dat ik te lang reeds in bandeloze verhoudingen had geleefd, als een straatkind, dat niet op de vingers werd gekeken. Ik weet wel, dat al die disciplinaire voorschriften me helemaal niet bevielen. Mijn klaarblijkelijk rebellische natuur deed het me al heel gauw verkerven bij den onderwijzer. Ik geloof overigens ook niet, dat de man een groot paedagoog was, al wil ik er direct bijvoegen, dat zijn taak in een opgepropte klas van pl.m. vijftig jongens en meisjes, nu ook niet zo bijzonder gemakkelijk was. Hij was in elk geval geen man, die wist hoe hij het doen moest en speciaal hoe hij het moest aanleggen met mij. Hij wist blijkbaar geen beter recept, dan er op los te slaan. Dit had bij mij een totaal verkeerd effect, temeer waar ik thuis nooit geslagen was en alle slagen, die ik in mijn korte leven had opgelopen, had ik ontvangen in eerlijke gevechten, waarbij ik gewend was er minstens zoveel uit te delen als er mij ten deel vielen. Een zeer onsympathieke methode van den onderwijzer was ook, dat hij de ergste belhamels strafte door ze in een hoek te plaatsen, waar ze dan twaalf leien met gestrekte armen boven hun hoofd moesten houden. Dat hij mij die straf op een kwade dag oplegde was helemaal een misgreep, want ik liet na een halve minuut de twaalf leiën rustig vallen, waarbij er geen één heel bleef. Omdat de moedwil er duimendik bovenop lag, werd de onderwijzer razend van woede en het was duidelijk, dat mij een ongemakkelijk en onvergetelijk pak slaag dreigde. Ik was echter vastbesloten om me ten koste van alles te verdedigen tegen den man, in wien ik op dat moment mijn grootsten vijand zag. Nu had ik in die dagen ook een boezemvriend, Jantje Rens geheten — (de man is metselaar en woont thans nog te Rotterdam), die het als zijn plicht beschouwde mij te hulp te snellen. Hij trok uit de gordijnen een grote met lood voorziene gordijnlat, brak die in twee stukken en met deze geduchte stokken gewapend gingen we met ons beiden den meester te lijf, waarbij de hele klas in opstand kwam en er een tumult ontstond als stellig zelden in een schoolklas is meegemaakt.... Ik was toen een jongen van een jaar of acht, maar ik was groot voor mijn leeftijd en zag er veel ouder uit. De school besloot ik niet meer met mijn tegenwoordigheid te vereren en omdat mijn stiefvader aan de haven werkte en ik reeds het een en ander had gezien wat daar in de haven gaande was, vreemde schepen, mensen, die andere talen spraken, de kracht van de arbeiders

die hun machtige arbeid verrichtten, de drukte en ongelooflijk veel andere dingen, die tot mijn fantasie spraken, zo sprak het vanzelf, dat ik de uren, die ik niet meer op school doorbracht van nu af aan wijdde aan het interessante leven van het havenbedrijf.

Intussen werd ons gezin door een nieuwe onherstelbare ramp getroffen: mijn stiefvader werd plotseling ziek en stierf. Het gevolg was, dat de oude ellende terugkeerde. De kinderen van mijn stiefvader werden opgenomen in het Lutherse Weeshuis op het West-Nieuwland en wij met ons vieren, mijn broer Kobus was intussen als matroos afgekeurd, moeder, mijn zusje Marie en ik, moesten weer zien aan de kost te komen. Er bleef wel niets anders over dan maar weer een winkeltje te beginnen, deze keer op de Diergaardesingel. Ik bleef konsekwent de school vermijden, buiten weten overigens van mijn moeder, die steevast geloofde, dat ik elke morgen naar school ging. Toen mijn moeder er tenslotte toch achter kwam dat ik regelmatig spijbelde, zorgde ze er voor, dat ik weer naar school ging. Helaas niet voor lange tijd. Ik had in een minimum van tijd weer ruzie met den onderwijzer. Als ik er nu aan denk, komt me de hele geschiedenis lichtelijk komiek voor: de onderwijzer, die tot taak had me in te wijden in de geheimen van de wetenschap, was een muzikaal man, die op een klarinet speelde. Nu had hij een liedje, dat hij ons liet zingen, waarvan ik de woorden tot op de dag van vandaag heb onthouden en die ik eigenlijk te kinderachtig vond voor een jongen van mijn leeftijd. Ze luiden als volgt:

*Ene hele kleine
Fiedel, diedel deine
Fiedel diedel dom
Had ik zo graag
Alle dag tot mijn plezier
Speelde ik een stukje of vier
En zongen en sprongen er blijde bij om
Fiedel, diedel, dom, dom, dom
Fiedel, diedel, diedel dom.*

De meisjes moesten deze woorden zingen en de jongens moesten daarbij met lippengeluid begeleiden, waarbij we echter zulke zotte gezichten trokken en den armen onderwijzer zó ergerden, dat de man tenslotte in drift op mij, als op den ergsten der rad-

draaiers, aanvloog en met de klarinet naar me sloeg. Maar ik was vlug als water en wist de slag te ontwijken met het gevolg, dat de man zijn kostbare instrument stuksloeg op de bank! Natuurlijk kreeg ik een vreselijk pak slaag en het gevolg was, dat ik nu definitief niet meer op school terugkwam. Ik liet mijn moeder in de waan, dat ik regelmatig naar school ging, maar ik ging er nooit meer naar toe, ik praatte met de wachters bij de schepen en op de kaden, ik bewoog mij tussen de bootwerkers in de schafttijden en had al gauw een aantal vrienden, die, vaak ouder, net als ik de school hadden vaarwel gezegd. Wij jongens zorgden er wel voor dat wij ruimschoots ons deel kregen van de goederenrijkdom die er door de schepen van alle naties in de Rotterdamse haven werd binnengebracht: we kaapten krenten en rozijnen, pinda's, die in Rotterdam nog „olieneuten“ heetten, we kaapten hele dropflessen, kortom er was weinig wat er voor de lieve Rotterdamse jeugd van die dagen veilig was, waarbij geen van ons ook maar één moment er aan dacht, dat we ons aan diefstal schuldig maakten. Intussen had ik het op school nog niet eens zover gebracht, dat ik de letters van het alfabet kende, hetgeen me nu hinderde, want ik wilde toch wel weten wat er op de borden en op de winkelruiten geschreven stond. Nu mijn leren een direct doel had, ging het buitengewoon gemakkelijk en vlug. Met de hulp van mijn vriendjes, die wél konden lezen, completeerde ik in een minimum van tijd mijn kennis van de letters en spoedig kon ik niet alleen de opschriften van de winkels, de straatnamen en dergelijke lezen, maar ik waagde mij alras aan het lezen van kranten en boeken. Toen ik eenmaal de kunst van lezen verstond, verslond ik alles wat ik maar in handen kon krijgen, rijp en groen door elkaar. Ik was vooral dol op de sensatie-romans, die in die dagen zeer populair waren en in nooit eindigende afleveringen verschenen, ik las fantastische zeeroversverhalen, geschiedenissen van verre zeeën en vreemde landstreken en in de zee-lieden van de schepen, die in de Rotterdamse haven binnenkwamen, probeerde ik de helden van deze verhalen te herkennen. . . .

In de haven deed ik intussen ook nog heel wat andere dingen op. Uit de gesprekken van de bootwerkers hoorde ik voor het eerst van de organisatie van de arbeiders en van hun strijd. Het gesprek van de dag ging toen voornamelijk over Domela Nieuwenhuis, die door vele bootwerkers als een God werd vereerd. Ik rustte niet voor ik alle bijzonderheden wist, voor ik zelf in

geuren en kleuren aan mijn vriendjes kon vertellen van dezen man, die men in de gevangenis had geworpen als een boef, wiens hoofdhaar en baard men had afgeschoren en wiens gouden huwelijksring men had afgerukt van zijn vinger. En waarom? Omdat hij voor het recht van het volk opkwam! Er werd onder de Rotterdamse bootwerkers, ruwe klanten, over Domela Nieuwenhuis gesproken op een toon, die wel diepe indruk op mij moest maken. Ik beluisterde een twistgesprek tussen twee bootwerkers, een jonge en een oudere, waarbij de laatste zich in afkeurende zin over Domela Nieuwenhuis uitliet, omdat hij als predikant zich van de kerk had afgescheiden en nu een heiden was geworden, die aan God noch aan zijn gebod geloofde. De jonge havenarbeider sprak over Domela Nieuwenhuis echter met zulk een verering en ontroering, dat ik als het ware bij intuïtie voelde: de zaak, die door zo'n man wordt voorgestaan, door een man, die zulke gevoelens weet te wekken, dat moet wel een grote zaak zijn, die het recht aan haar zijde heeft. Natuurlijk had ik ook voordien wel reeds gehoord van de „socialen", maar tot nog toe had ik mij nog niet bekommerd om de kwestie wat dat dan toch wel voor mensen waren. Nu werd dat anders: nu geloofde ik, dat ik zelf er iets mee te maken had. De allereerste begrippen van de strijd tussen de klassen, het eerste socialistisch besef, dat was nu bij mij wakker geroepen.

Met geheel andere ogen bekeek ik nu de twee mannen, die midden op de straat lopend, met vrij eentonige stem hun roep lieten weerklinken: Koopt en leest „Recht voor Allen!" . . . De een was een waardige blonde figuur met een baard, de ander was, naar het me schijnt, smaller van postuur, slanker en langer van gestalte. Dat waren de gebroeders Willem en Piet Helsdingen. . . . Het is me alsof ik nóg hun roepen hoor, of ik ze nog zó zie, terwijl ze met statige, langzame pas en in de gangmaat van hun lopen roepend, het blad te koop aanboden, dat het orgaan was „voor alle ontrechten en verdrukten". Ik keek deze beide mannen in het gezicht en hun ernstige gelaatsuitdrukking beantwoordde volkomen aan wat ik mij had voorgesteld: die mensen waren vervuld van grote en verheven gedachten en ze kwamen voor de zwakkeren op, voor de ontrechten, zoals het de plicht is van alle mensen. Ik liep achter deze mannen aan, luisterde naar wat men van hen zei en wat men vertelde van Domela Nieuwenhuis, die in de gevangenis zat en naar ik mij voorstelde vreselijk gefolterd werd. Ik vernam dat de socialisten dikwijls werden bespot

en gehoord, ja, dat men hen zelfs vaak lichamelijk bedreigde.

Ik weet nog goed, dat ik drie centen opspaarde om het blad te kunnen kopen, waarin dit nieuwe Evangelie werd verkondigd, dat de mensen overal zo in beroering bracht. Hoewel ik het nog maar uiterst gebrekkig begripen kon, maakte het voornamelijk een grote indruk op me, omdat ik er een artikel in vond, waarin de ellende van de kinderen op de scholen werd beschreven. Het meest echter is dit eerste nummer van „Recht voor Allen“, dat ik van mijn eigen opgespaarde centen had gekocht, in mijn herinnering gebleven, omdat het de aanleiding is geweest tot het eerste ernstige conflict tussen mijn moeder en mij. Mijn moeder meende, dat mij van het socialisme grote gevaren dreigden, omdat het, naar zij dacht, tegen de godsdienst inging. Er ontstond tussen mijn moeder en mij een fel twistgesprek, waarbij ik in mijn naiveteit juist zag, dat het werk Gods, dat door de mensen in het algemeen, die zich Christenen noemden, werd verwaarloosd, door de socialisten met de daad werd ten uitvoer gelegd. Vanaf dit moment tot diep in mijn latere leven kan ik zeggen, dat de tegenstelling tussen moeder en mij op dit punt is blijven bestaan. Zij bleef vasthouden aan haar opvattingen die ze meende in haar leven niet te kunnen ontberen. En als ik sprak van de schrijnende tegenstelling, die er bestond tussen de christelijke naastenliefde, zoals die naar mijn gedachten in praktijk diende te worden gebracht en de godsdienstig-kerkelijke opvattingen, zoals zij die toch ook beleed, dan wees zij mij zelf de plaatsen in de Bijbel aan, bij voorkeur uit het Evangelie van Mattheus, waarin getoond werd tegen de geveinsden, tegen het adderen-gebroedsel, dat de huizen der weduwen opat en dat onder de schijn van lang te bidden. Ze wees mij de plaatsen in de Bijbel, waarin de huichelaars werden afgestraft en vergeleken bij gepleisterde graven, die van buiten wel schoon schijnen, doch van binnen vol doodsbeenderen en allerlei onreinheid zijn. En ze liet me de Bergrede lezen, waarin verkondigd werd, dat degenen, die hongeren en dorsten naar de gerechtigheid, verzadigd zullen worden. Dat was haar geloof. En ik moet zeggen dat ze er ook met de daad naar poogde te handelen. Altijd was ze de nog armeren tot een steun, waar ze maar kon. Voor mij was het echter niet voldoende, mijn sympathieën gingen uit naar de socialisten, die hongerden en dorstten naar de gerechtigheid en er voor wilden strijden. Later toen ik in de socialistische beweging actief aandeel nam en meewarige kennissen mijn moeder beklagden,

dat ze zulk een verdoodden zoon had, dan weerde zij zich steeds tegen dit medelijden. Dan haalde zij de bekende gelijkenis aan uit het Mattheus-evangelie:

„Een mens had twee zonen, en gaande tot den eersten, zeide hij: Zoon! ga henen, werk heden in mijnen wijngaard. Doch hij antwoordde en zeide: ik wil niet; en daarna berouw hebbende, ging hij henen.... En gaande tot den tweeden, zeide hij desgelijks; en deze antwoordde: Ik ga Heer! en hij ging niet....”

En mijn moeder stelde dan de vraag: wie van deze twee heeft den wil des vaders gedaan?.... Zo was zij van mening, dat mijn streven niet in strijd was met de geest van het Christendom. Maar tot aan haar dood toe heeft zij het betreurd, dat ik, hoewel het goede nastrevende, nochtans een ongelovige was.

De Septemberdagen van het jaar 1887 waren van ontzaglijke invloed op mijn ontwikkeling als socialist. Ik was toen nog geen tien jaar oud, toen het bericht mij bereikte, dat Domela Nieuwenhuis vrijgekomen was en in Rotterdam zou spreken. Men sprak in die dagen over niets anders in Rotterdam; weliswaar wisten de meeste mensen niet, wat er nu eigenlijk met dien Domela Nieuwenhuis gaande was, maar ze scholden naar hartelust en praatten na wat hun was voorgezegd. Ik kookte van verontwaardiging en ik hoopte, dat Domela Nieuwenhuis komen zou en het bevel zou geven al die lasteraars te straffen. Men was in die dagen bezig de bevolking systematisch tegen de socialisten op te hitsen en op de dag dat Domela Nieuwenhuis naar Rotterdam zou komen was er geld uitgedeeld onder de belhamels en in een kroeg vlak bij het gebouw van de socialisten op de Binnenrotte werd gratis jenever geschonken aan allen die bereid waren mee te doen aan de ophitsing tegen de socialisten. Uit vrees, dat moeder me verbieden zou er heen te gaan, kwam ik die dag de hele dag niet thuis en stond 's avonds om acht uur aan het station toen de trein arriveerde, die Domela Nieuwenhuis naar Rotterdam had gebracht. Ik liep op een draf achter het rijtuig aan en kwam op de Binnenrotte, waar tot mijn verbazing duizenden mensen bijeen waren, die anti-socialistische liederen zongen: „Oranje Boven!” en „Hang de socialen op!” was niet van de lucht. Spoedig vloegen er stenen door de lucht en moesten de ruiten het ontgelden. Ik was nieuwsgierig, zag geen gevaar, en ik wilde erbij zijn. Zo drong ik door tot in de voorste rijen om alles te kunnen zien wat er zou gebeuren. Op een gegeven moment kwam de massa

in beweging, men drong op en ik werd mee naar binnen gedrongen. Er werd ontzettend gevochten, de politie deed nagenoeg niets om de socialisten te beschermen. Ik huilde van woede en machteloosheid en werd tenslotte onder de voet gelopen en later het gebouw weer uitgedrongen. Met een diepe verontwaardiging in mijn jonge hart ging ik naar huis. Ik kan me nu niet meer herinneren hoe Domela Nieuwenhuis er uit zag, toen ik hem op die dag voor de eerste maal zag. Mogelijk, dat ik hem zelfs niet kon onderscheiden van anderen, die tegelijkertijd met hem aan het station waren aangekomen. In elk geval, ik herinner mij Domela Nieuwenhuis niet meer, zoals hij in de bladen van die dagen wordt afgeschilderd, kaalgeschoren en zonder baard, doch ik zie hem voor mij zoals ik hem later honderdmaal heb gezien, met lange haren en een volle baard, een rijzige gestalte steeds in het zwart gekleed, met een grote zwarte hoed en met een bleek, smartelijk gezicht. Maar ik weet wel, dat ik me in die dagen reeds één voelde met de socialisten; het zaad was reeds uitgestrooid, ja het begon reeds te ontkiemen.

Men kan zeggen dat Rotterdam in rep en roer was. Overal vernielde een verdwaasde, een opgehitste menigte de woningen van de socialisten, verbrijzelde zij de ruiten, vertrapte zij het huisraad en ranselde de socialisten af, waar ze maar gelegenheid had ze in handen te krijgen. De Oranje-furie was over Rotterdam losgebarsten, men dwong ieder de Nederlandse driekleur uit te hangen, die niet wilde dat men zijn vensters zou inwerpen. Zo kreeg Rotterdam het aanschijn van een feestelijk versierde stad, terwijl er in werkelijkheid het opgehitste gepeupel huishield. Ik was daarover zó verontwaardigd, dat ik mij aansloot bij de benden van opgeschoten jongens, die niet alleen bij de socialisten, maar ook in de voorname winkelstraten en in de wijken waar de rijken woonden de ruiten gingen ingooien. Aldus had ik zonder het te weten het parool opgevolgd van de socialisten, die besloten hadden zich bij de menigte aan te sluiten, mee te lopen in de optochten en er voor te zorgen dat de woede van de menigte zich richten zou tegen de grote winkelruiten en tegen de grote kapitalisten. Mijn motief was de gramschap over het feit, dat men bij mijn moeder de ruiten had ingegoooid, waardoor zij zelfs een bloeddende hoofdwond opliep. Het middel evenwel bleek goed te werken. Binnen een paar dagen was de rust in Rotterdam weer terug gekeerd.

Een ander belangrijk gebeuren, dat niet naliet zijn invloed op mijn opvoeding uit te oefenen was de grote bootwerkersstaking in 1889. Ik weet niet meer wat de oorzaak van die staking was, wel was het me duidelijk, dat het ging om korter werktijd en beter loon, twee eisen, die ik uitstekend kon begrijpen, want ik werkte toen ook reeds en mijn loon was laag, mijn werktijd gruwelijk lang. Wat op mij in die dagen een grote indruk maakte, dat was het militaire vertoon: de mariniers waren opgecommandeerd, ze marcheerden langs de Boompjes en andere gedeelten van de haven; ook oorlogsschepen waren in de haven gestationeerd, om de onderkruipers te beschermen. Voorts waren er rode huzaren uit Den Haag gekomen, die heen en weer reden, af en toe charges maakten op de menigte, die dan gillend uiteen stoof. Men zong spotliederen, er werd geschreeuwd, er werd met stenen gegooid. Op de Schiedamsche Dijk zag ik een merkwaardig middel toegepast: toen daar de huzaren door de straat galoppeerden en de mensen opjoegen, ledigde iemand uit het raam van de hoogste verdieping een veren kussen. Dit voorbeeld werd gevolgd en weldra dwarrelden de veren om de hoofden van de paarden, die uiterst zenuwachtig werden, evenals hun berijders. De bootwerkers van die dagen waren voor geen klein geruchtje vervaard, ze droegen hun aanslaghaken op hun achterste en ze aarzelden niet als ze door de cavaleristen in het nauw werden gedreven om dat geduchte wapen te hanteren. Inplaats van in balen en kisten sloegen ze zo'n aanslaghaak in de paarden, hetgeen natuurlijk met een ontzettend spektakel gepaard ging. Een bijzonder kleuren-effect gaven dan nog de koffiepiksters van van Nelle aan deze tonelen. Dat waren de vrouwen en meisjes, die op de koffiezolders gebruikt werden om koffiebonen te sorteren en die ernstig geïnteresseerd waren in de strijd van hun vaders en broers en levendig deel namen aan de betogingen. Ik begreep in die dagen de strijd van de arbeiders nog maar vaag, maar al mijn sympathie was aan de zijde van de stakers en als zovelen in die dagen, geloofde ik stellig, dat er spoedig grote veranderingen zouden komen. Ik achtte grote gebeurtenissen op handen....

TWEEDE HOOFDSTUK

Ik verdien mijn eigen kost

Buurtgevechten tussen schooljongens — Ik word bierbottelaar — Tropenkoller van mijn stiefvader — We verhuizen naar Delft — Gesprekken met kostgangers — Werkzaam op een kwekerij — Bovenmeester Schep geeft me een getuigschrift — Op de patrorenfabriek — Ik word paltrenier — Twaalf ambachten, dertien ongelukken — Ter haringvangst — Misverstand aan boord — Verzet tegen den gezagvoerder — Man over boord.

Op de leeftijd van nog geen elf jaar waren voor mij de kinderjaren al achter de rug. Ik moest werken voor de kost, en had zelfs nauwelijks tijd om aan mijn verloren vrijheid te denken. Die tijd leek nu geweldig ver achter me te liggen. Als ik over de Kruiskade kwam, — daar had je aan weerskanten van de weg een brede sloot, waar je dan over bruggetjes de huizen moest bereiken —, dan werd ik er aan herinnerd, dat ik, daar tussen de Gouvernestraat en de Jozefstraat, waar nu nog de kerk staat, eens als jongen van een jaar of vijf, zes bijna verdrongen ben. Waar men nu over het trottoir wandelt, was toen een diepe sloot, waar mijn moeder me heeft uitgehaald, terwijl van de toeschouwers aan de kant er geen een aanstalten maakte me te redden. Het is overigens bijna een wonder, dat je levend door al die gevaren heen komt, die je als proletariërskind, dat nagenoeg zonder toezicht is, bedreigen. Een groot lidteken aan mijn been herinnert me nog aan een ontzettende brandwonde, die ik eens opliep in een van die „onbewaakte ogenblikken“, die halve dagen lang van duur waren! Verwonderlijk vind ik nu ook het feit, dat er eigenlijk zelden ernstige ongelukken gebeurd zijn bij de befaamde ge-

vechten tussen de verschillende buurten: straten tegen straten. Wij, jongens uit de Gouvernestraat, trokken op naar het Boyman's plein om te vechten tegen de scholen der „kalen“, waarbij we gewapend waren met rottanstokken, op een lengte van een meter afgesneden en voorzien van met spijkers er op bevestigde moeren, die we langs de spoorbaan zochten. Ik moet me nóg verbazen, dat er geen doden gevallen zijn met die geduchte wapenen in deze gevechten, die overigens ook in andere gedeelten van Rotterdam werden gevoerd. Toen we op de Diergaardesingel woonden vonden dergelijke botsingen plaats tussen de Batavierstraat en de Anna Paulownastraat en wij voerden de strijd onder de leuzen: „Weg met de Anna Paulowna! Leve de Batavier!“ Onze strijdvaardige geest kwam ook tot uiting als we doordrongen tot in de schietbanen van de Rotterdamse schutterij, dáár waar de oefenlokalen waren waaraan nu de straatnamen Schietbaanlaan, Bajonetstraat enz. nog herinneren, en waar we ons oefenden in bajonetschermen etc. totdat een gemoedelijke schutter ons wegjoeg....

Die tijd was nu voorgoed voorbij, ik werkte voor één gulden per week bij den bierbottelaar Hennekam op de Binnenweg. Mijn werktijd was van zes uur 's morgens tot acht uur 's avonds en Zaterdags werd het soms wel tien of elf uur voor ik naar huis mocht. Het werk zelf was, vooral in de winter, een moordenaarswerk, ik moest flessen spoelen, flessen bier vullen, en, wat het zwaarste en het moeilijkste was, ik moest met een bierwagen, door een hond getrokken, het bier rondbrengen. Ik heb niets dan zéér zwarte herinneringen aan die tijd. In deze tijd was het ook, dat mijn moeder voor de tweede keer hertrouwde. Toen brak er een vreselijke periode aan, want mijn stiefvader, een gepensioneerde onderofficier van het Indische leger, was een volmaakt onberekenbaar mens, die aan een soort tropenkolder leed. Als hij „gewoon“ was, was hij inderdaad de beste mens van de wereld, hartelijk en behulpzaam. Maar dan opeens, gaf hij geen antwoord meer, zat hele tijden doodstil en kon dan plotseling in ziedende woede uitbarsten, waarbij hij niemand zijn slagen spaarde. De man was portier bij den tandarts Beick op de Hoogstraat en ik herinner me, dat mijn moeder hem eens 's avonds om acht uur ging afhalen en dat ik toen meegelopen was. Blijkbaar omdat ik mijn moeder vergezelde, wat hem niet naar de zin was, greep de kerel me onverhoeds beet, en wilde me van de twee meter hoge wal in het Stijger werpen, het binnenvaartje, dat daar liep. Als

moeder me niet als een briesende leeuwinn verdedigd had en formeel slag had geleverd op de openbare straat, waarbij ze hulp kreeg van omstanders, dan zou het absoluut verkeerd met mij zijn afgelopen. Ik heb met dezen man overigens tal van gevechten op leven en dood moeten leveren om me te verdedigen tegen mishandelingen, waarvan ik toen de motieven niet begreep en niet besepte, dat het de in de tropen opgedane ziekte was, die dezen man tot een kinderbeul maakte....

Toen hij eens zonder werk kwam, besloot mijn moeder naar Delft te gaan verhuizen, waar nog een zuster en een zwager van haar woonden en meer familieleden, bij wie ze hoopte meer bescherming te vinden tegen de woeste aanvallen van mijn stiefvader. Wij gingen nu in onze nieuwe woonplaats kostgangers houden. Dat waren verschillende soorten van mensen: bouwvakarbeiders, een paar arbeiders van de constructie-werkplaatsen, een zadelmaker, enz. Ik zelf ging werken bij een kweker, Elfring geheten; de kwekerij was gelegen aan de Rotterdamse weg. Hier heb ik een prachtige tijd gehad. Het werk beviel me uitermate, het werken in de natuur voldeed me zeer en was bovendien volkomen nieuw voor me. Mijn baas en zijn vrouw waren buitengewoon goed voor me, ik hield van hen allebei en won op mijn beurt ook hun genegenheid. „Dat is een jongen zoals je hem hebben moet“, herinner ik me dat mijn baas zei, als ik er in slaagde een berg boterhammen in een minimum van tijd te doen verdwijnen, „vlug in de tanden, vlug in de handen!“.... Deze mensen wilden me aannemen als kind. Maar mijn moeder wilde natuurlijk niet en ook ik had er geen oren naar, vooral niet omdat ik mijn moeder niet alleen wilde overlaten aan die stiefvader.... Mijn zuster Marie was voor dag- en nacht als dienstbode in betrekking te Rotterdam werkzaam.

Lang ben ik daarna overigens niet meer bij Elfring geweest. Want mijn moeder was er steeds op uit, dat ik „iets worden zou“, waaronder ze verstond een verzekerde positie, vast werk, een rijksbetrekking. Nu was een neef van haar, baas op 'n patronenfabriek, — dat was het bedrijf, dat later verplaatst is naar de Hembrug — en die zag wel kans om mij geplaatst te krijgen. Maar dan moest ik een getuigschrift hebben van de school, die ik bezocht had.... Dat laatste was inderdaad een moeilijk te vervullen voorwaarde. Mijn moeder ging echter niet zo gauw voor een moeilijkheid op zij, ze nam me mee naar Rotterdam, waar meneer Schep, de „bovenmeester“ van mijn laatste school, geen

bezwaar had een getuigschrift voor me af te geven. Dit was inderdaad méér dan ik had verwacht. Want ik geloofde, dat ik me bovenmeester Schep voor mijn hele leven tot vijand had gemaakt. Dit vanwege het feit, dat ik hem, toen hij eens rustig naar zijn gewoonte aan de deur van zijn woning stond te roken uit zijn lange Goudse pijp, met een katapult die pijp stukschoot, en hij, stomverbaasd, alleen maar de steel in de handen overhield! Nu gaf hij me dat getuigschrift, dat me de poort opende van de patronenfabriek, waar ik patroonhulzen moest vernissen in stukwerk. Als je de vereiste hoeveelheid niet had klaargekregen moest je nablijven. Ik kwam hiertegen in verzet en voerde mijn eerste loonactie. Het merkwaardige echter was, dat onze baas, de sergeant Scheepmaker, aandachtig naar mijn argumenten luisterde, en er daarna ook alles op gezet heeft, dat wij jongens onze zin kregen. Het was toch ook te gek, zag hij in, dat wij als jongens heel behoorlijk werkten en dan nog 's avonds zouden moeten nablijven, omdat een te grote taak ons was opgelegd. In die dagen stak ik ontzaglijk veel op uit de gesprekken, die bij ons aan tafel werden gevoerd door de kostgangers, waarin ik mij vrijmoedig mengde en ook mijn inzichten ten beste gaf. De kostgangers stonden versteld van de socialistische kennis, die ik me al verworven had en ik herinner me, dat Thomas, een metselaar, tegen mijn moeder zei, dat ze zich over mij geen zorgen hoefde te maken: „die jongen heeft een fluwelen tongetje, die slaat er zich wel doorheen“. Die Thomas, — ik ben de familienaam van den man vergeten, — was een man, die alleen daar werkte, waar grote vakbekwaamheid vereist werd. Hij had gewerkt bij de bouw van belangrijke gebouwen in het buitenland en was, zoals eigenlijk vanzelf spreekt bij zo een ontwikkeld arbeider, — socialistisch „angehaucht“. Ik heb heel wat van hem geleerd in die dagen. . . . Mijn moeder intussen begon genoeg te krijgen van het leven in Delft en, omdat ze flair had als koopvrouw, had ze het plan opgevat om naar Den Haag te gaan en daar weer een winkel te openen. Ze voerde haar plan uit en ik stond weer voor de noodzakelijkheid om een nieuwe baas te zoeken. Ik begaf me nu op een heel ander terrein; ik werd palfrenier! Dit werk beviel me niet slecht, rondritjes maken of als mijn patrones, mevrouw Grouwenhaan, of haar dochter geen zin hadden om te gaan rijden, dan het paard af te rijden, dat waren koltjes naar mijn hand. Helaas echter voor mijn loopbaan als palfrenier kreeg ik in de winter, toen het gesneeuwd en gevrozen

had en ik met het paard-onder-de-man langs de Vijverberg draafde, een ongeluk. Het paard viel, brak een been en moest worden afgemaakt. Mevrouw Grouwenhaan was razend van woede en gaf me op staande voet mijn ontslag. Ik had intussen genoeg van een „herebaantje” als palfrenier en besloot nu arbeider te worden. Ik wilde het smeden leren, en werd aangenomen als smidsleerling in een kleine smederij, waar de baas werkte met één knecht en nog een jongen als ik. Dit vak viel me erg tegen: de baas gelastte me een ruw gegoten kachelplaat van 'n fornuis glad te schuren met een steen, om de plaat, zoals dat heet, te slijpen. Dit werk was voor mij gruwelijk vervelend en zoals men begrijpen kan, nauwelijks uit te houden. Toen ik de volgende dag klaar was en vroeg of ik nu iets mocht doen, dat met smeden iets te maken had, maakte de baas mij duidelijk, dat ik eerst „jongenswerk” moest doen. Dat andere werk kwam later. Als ik de ene plaat geslepen had, kreeg ik de andere en het was niet te harden. Twee weken heb ik het volgehouden. Toen ben ik koffermaker geworden, bij de firma Heymans in de Passage, die met tien man personeel werkte. Ik had wel smaak in het werk, maar zag er toch geen toekomst in, zodat ik ook hier maar enkele maanden bleef. Het begon dus met mij onrustbarend veel te lijken op het bekende „twaalf ambachten, dertien ongelukken”, en mijn moeder maakte zich dan ook ernstige zorgen. Zij had ten opzichte van mij twee idealen. Omdat ze zelf als handelsvrouw kwaliteiten had, zou ze me graag hebben zien opgroeien tot een koopman. En, als dat ideaal niet zou kunnen worden verwezenlijkt, dan zou ze het liefst hebben gezien, dat ik behanger en stofferder werd, het vak van mijn vader. Om moeder een plezier te doen heb ik geprobeerd behanger en stoffeerder te worden. Ik kwam bij een klein baasje, want, zei moeder, „dan leer je het meest”. Het was bij zekeren De Groot op de Rijswijkse straat. Daar zat ik op zolder paardehaar uit te pluizen en „krein”, een vezelproduct, een surrogaat van paardehaar. Het was een beroerd werk. Ook het mee op karwei gaan, de banen behangselpapier in te smeren en mijn baas op de ladder aan te geven, voldeed niet aan mijn begeerten. Ik gaf er dus gauw de brui aan. Nu kwam de andere wens van mijn moeder aan de beurt, namelijk, dat ik koopman zou worden. Ik werd bediende bij een kruidenier in de Koningstraat, waar ik me met het wegen en bezorgen van boodschappen onledig hield. Dat was óók geen

werk voor mij. Ik deugde blijkbaar niet voor krentenweger! Ook daar ging ik spoedig vandaan....

Als op zovele jonge mensen in de omstandigheden als de mijne oefende nu de zee op mij haar aantrekkingskracht uit. Reeds in mijn Rotterdamse jaren had de zee me ontzaggeijk geïmponeerd en nu ik in Den Haag het visserijbedrijf kon gadeslaan, besloot ik op een goede dag haringvisser te worden. Tot dat besluit had ook de omstandigheid meegewerkt, dat ik een zwager had, de man van mijn inmiddels getrouwde zuster Marie, die ook elke zomer ter haringvangst voer. Met hem trok ik naar Vlaardingen om een logger te zoeken. Er waren hier voor mij twee mogelijkheden: de eerste, dat ik als „afhouder“ zou varen, dan zou ik een vierde deel van het loon van een volwassen haringvisser krijgen, of de tweede mogelijkheid, dat ik als „reepschieter“ zou gaan, waarbij een derde deel mijn loon zou zijn. Voor „jongste“ (d.w.z. de jongste der volwassenen) was ik nog te jong, die kreeg het halve loon. Dan was er nog de „oudste“, dat betekende de oudste van de jongeren aan boord, die driekwart van het loon van een volwassene kreeg. Nu was ik flink, stevig en groot van stuk, zodat mijn zwager me aanried me als reepschieter aan te bieden. Maar dan moest ik zeggen, dat ik reeds op de grote vaart gevaren had. Dat deed ik dan ook en ik werd als reepschieter aangenomen op de logger Sch. 232, „Minister Modderman“, schipper Hendrik Grootveld, bijgenaamd „Hendrik van de bolle Bette“. De volgende dag moest ik bij de waterschout in tegenwoordigheid van mijn moeder monsteren. Met loden schoenen ging het arme mens daarheen en haar ellende steeg ten top, toen daar bij de waterschout de draconische bepalingen werden voorgelezen, die in menig opzicht te vergelijken zijn bij krijgstuchtartikelen in het leger. Mijn moeder deden deze artikelen sidderen voor haar jongen, wiens rebellen aard ze kende en ze zei, dat ze me nog in de gevangenis terecht zag komen. Ik monsterde. Ik kreeg vijf-en-twintig gulden monstergeld, een som, die ik nooit te voren had bezeten. Maar daar moest baaien ondergoed voor worden gekocht, grote hoge laarzen, die je tot aan de liezen kwamen, oliegoed, een zuidwester, een victualiënkistje en verder nog snoeperij en ook gecondenseerde melk. Dit laatste product zag ik bij die gelegenheid voor het eerst, ik herinner me nog dat ik op het busje las, dat het in Vlaardingen was vervaardigd. Van mijn geld bleef dus niet veel over. Ik ging de volgende dag naar Vlaardingen, kwam aan boord en kreeg daar, om te beginnen, een allesbehalve pret-

tige indruk. Er was op het schip een ontzaglijke stank, gelijk altijd het geval is bij zulke schepen, als ze maandenlang hebben stilgelegen. Ik nam eens een kijkje in het logies; voor en achter lag alles vol met stro en allerlei rommel. Het was alles bij elkaar weinig opwekkend. In mijn naiveteit dacht ik toen nog dat het ook hier wel zou zijn: „wie het eerst komt, het eerst maalt“, en daarom koos ik de plaats uit, die naar mijn mening de beste was. Ik zette mijn victualiën-kistje, waar het oliegoed en de laarzen boven-op gebonden waren, in de kooi, die mij het best leek en nadat ik nog even had gewacht en er niemand aan boord kwam, besloot ik weg te gaan. Het was die dag juist kermis in Vlaardingen, ik hoorde de draai-orgels van de mallemolens in de verte, dus ging ik met de weinige centen, die me nog gebleven waren de kermis op. Daar vermaakte ik me in mijn eentje zo goed als het ging, maar het begon plotseling te stortregenen en ik besloot toen maar naar boord terug te gaan. Toen ik daar kwam, bemerkte ik, dat mijn hele bagage aan dek gesmeten was en drijfnat was geworden. De stuurman, die ik niet kende, beduidde me met grove woorden, dat het een ongehoorde onbeschaamdheid was om mijn bagage zo in het logies van den schipper en van hemzelf neer te zetten. Hij wees me, dat ik voor-uit in het „fron-deel“ moest zijn, waar ik een kooi met den kok moest delen. Die nacht heb ik zeer weinig geslapen, wat óók voor een niet gering deel werd veroorzaakt door de stank aan boord. De volgende dag had ik mijn eerste werk te doen: de reep kwam aan boord.

Dat is een vele honderden meters lange kabel, die moet ik „opschieten“, hetgeen wil zeggen, dat ik die in de daarvoor bestemde ruimte moet uitleggen. Te beginnen in de uiterste ruimte langs de wand, moet ik die kabel netjes neerleggen, zó precies als het garen op een klosje is gespoeld en oppassen, dat de kabel nergens zal „snijden“ oftewel onregelmatig over elkaar lopen. Ik begrijp, dat dit nodig is, want de reep moet zonder haperen aflopen als hij later de netten zal moeten dragen. Overigens heb ik natuurlijk al heel wat gehoord van mijn zwager, die me heeft uitgelegd, dat aan die reep de „seizingen“ komen, waaraan de netten dan bevestigd zijn en, op gezette afstanden, de „breels“, kleine tonnetjes waarvan hier en daar eentje met een vaantje er op, die als ze op de golven drijven, doen zien waar de netten staan. Maar het opleggen van de reep lijkt me allesbehalve gemakkelijk, vooral omdat ik de termen niet ken, en dus nauwelijks begrijp wat de mannen bedoelen, die de reep op een vrachtwa-

gen hebben meegebracht. Het gaat me waarlijk vlug genoeg en als er dan, omdat ik de reep niet vlug genoeg verwerk, een draai in het geval komt slaak ik een kreet, zoals ik wel eens had opgevangen, vroeger, als ik naar het werken van de schippers had gekeken. Ook herinner ik me plotseling de uitdrukking „een kink in de kabel” en ik licht aldus de mannen in. Deze komen daarop hoogst nieuwsgierig kijken.

„Een kink?.... Wat is dat?....”

Maar toen zagen ze al wat er aan de hand was, er zat een „bol” in. Waarop ik natuurlijk branie-achtig genoeg vroeg: „Wat, noemen jullie dat hier een bol?”, en te kennen gaf, dat dit op de grote vaart natuurlijk héél anders heette dan hier op die kleine schuiten!.... Intussen slaagde ik er in om de reep heel behoorlijk op zijn plaats te krijgen, ik had zelfs schik in het geval, toen ik daar in die vierkante ruimte opschoot; telkens een laag, en ikzelf in het midden, staande in de opening, die ik aldus liet en die „de kous” wordt genoemd. Toen de reep bijna binnen was, was die opening dieper dan ik lang was en had ik met een plankje moeten manoeuvreren om er nog behoorlijk bovenuit te kunnen kijken.... Als reepschieter was ik tevens bijkok, d.w.z. hulp van den kok, het lukte me ook om een behoorlijke bak koffie te zetten en toen we eindelijk uitvoeren verzoende ik mij met het hele geval. Ik herinner me, dat ik alle schoolliedjes zong van het varen op zee, die ik ooit geleerd had en omdat ik een behoorlijke stem had en het zoontje van den schipper, dat juist vacantie had en daarom voor zijn plezier mee mocht, mij begeleidde bij het zingen, won ik de sympathie van de mannen aan boord. Een groot voordeel was ook, dat ik geen last van zeeziekte had. Nu is het de gewoonte, dat bij de uitvaart met goede wind het scheepsvolk gaat slapen en dat de reepschieter dan de eerste wacht heeft. Dat betekende, dat ik de schuit moest sturen! Gelukkig hielp het zoontje van den schipper, dat op en om de loggers was opgegroeid en alles wist, me uit alle moeilijkheden. Hij wees me hoe ik koers moest houden, leerde me de windstreken op het kompas onderscheiden en ik maakte handig gebruik van zijn kennis om, zonder mijn eigen onwetendheid al te veel te doen blijken, met de diverse scheepstermen op de hoogte te komen. Zo kwam ik vrijwel zonder enige moeite mijn eerste wacht door. Maar daarna kwam er een onverwacht incident....

De kok namelijk, — dat is aan boord tevens de man, die de netten uitlaat of ze bij het binnenhalen ook op een bepaalde

manier in het ruim moet werpen —, die kok dan, mijn slapie en mijn directe superieur hier aan boord, moet door mij worden gewekt voor de koffie.

Hij richt zich op in zijn kooi, kijkt me aan en schreeuwt me toe: „Jój, is de braes maer?....”

Ik versta natuurlijk geen woord van wat hij zegt en omdat ik, hem aankijkende, probeer vriendelijk te glimlachen, denkt de man, dat ik hem voor de gek houd.... „Jój”, roept hij nog eens, „is de braes maer?” — en als ik schouderophalend blijf grinnen, roept hij plotseling in woede:

„Jój, pas op, me oblokke!”....

Ook dit is natuurlijk abacadabra voor mij, maar de man komt briesend van woede uit zijn kooi gesprongen, hij pakt zijn klompen en stevent op me af. Ik zie plotseling dat het ernst is. Daarom grijp ik de touwen beet, die daar boogsgewijze aan de zoldering hangen, en die moeten beletten, dat je bij stormweer eventueel op de kombuis — het grote fornuis — zou vallen, ik trek me aan die touwen op en geef hem met mijn beide voeten een zet tegen de borst dat hij achterover kwakt.... Door de herrie worden de overigen wakker en twee van hen, twee fijne kerels uit Egmond bemoeien zich met het geval, zodat de kok me niet meer aandurft.

„Kijk me die knaap, hij rammelt er-op!”.... roept de ene. En de ander vraagt dringend: „Maar nou is het zeker afgelopen?”

Dat waren Piet Prins en Willem de Zwart uit Egmond, twee zeelui, die me gedurende de reis zoveel respect afdwongen, dat ik voor hen door het vuur zou zijn gegaan. Piet Prins was zó sterk, dat hij zijn eigen kracht niet kende en mij stom van verbazing had laten staan, toen ik hem twee vaten zout naar het schip had zien dragen, alsof ze als veertjes zo licht waren. Het misverstand werd nu ook gauw opgehelderd, de kok had eenvoudig gevraagd of er „meer bries” stond en zijn waarschuwing, dat ik moest oppassen voor zijn „oblokken”, werd me ook duidelijk, toen ik begreep, dat hij daarmee zijn „holblokken”, zijn klompen, bedoelde. Piet Prins speelde prachtig op een mondharmonika, ik zong als een lijster en kon voordragen als de beste, bovendien kon ik uitnemend dansen, zodat ik al gauw de sympathie van de hele bemanning had gewonnen en ik voor mezelf de overtuiging had er wel doorheen te zullen rollen. Er was maar één ding dat me hinderde. In mijn baaien hemd had ik luizen ontdekt, daarom smeed ik het hemd overboord en trok mijn gewone witte goed aan. Dat vond men aan boord zó vreemd, dat er een van de mannen riep:

„Kijk me die reep, die trekt zijn eigen an als mijn wijf!”

Maar ik was nu eenmaal vies van die luizen, ik wilde niet meer in de kooi slapen en zocht me maar een plaatsje op aan dek of ergens anders. Natuurlijk was dit niet het enige onaangename aan boord. Verschrikkelijk vies vond ik ook de kwallen, die met de reep naar binnenkwamen en die je aan handen en gezicht een stekende pijn veroorzaakten. Die steken net als brandnetels, maar ze maken geen zichtbare blaren op je huid en als je je insmeert met „voorloop van jenever”, dat is, geloof ik, een vloeistof van 95 % alcohol, dan houdt de pijn als door een wonder plotseling op. Maar het geld verzoet de arbeid. We hadden geluk, we waren de eersten die binnenkwamen en omdat de eerste vangst nieuwe haring een goede prijs maakt, soms wel vijf à zes maal de gewone prijs, en wij in evenredigheid van de vangst ons loon kregen, ontving ik dus een behoorlijk duitje. Daardoor bleef ik het hele seizoen bij de haringvisserij. Van Pinksteren tot Kerstmis maakte ik zes reizen. Tenslotte kwam ik weer aan de wal en heb toen gedurende de winter mijn zwager geholpen, die een glazenwas-serijtje begon. Maar ik was vast besloten om in 'het voorjaar opnieuw te monsteren....

Toen het haringseizoen weer begon ging ik weer naar zee. Ik monsterde nu te Schiedam op de logger S.D.M. 4, schipper Jantje Groeneveld. Die logger was een omgebouwde Engelse reddingskotter en dit schip was dus niet zo doelmatig ingericht voor de haringvisserij als de expres voor dit doel gebouwde haringloggers. Met name was de plaats waar ik de reep moest bergen, het ruim, veel te klein, met het gevolg, dat ik soms niet vlug genoeg kon opschieten, omdat ik er mijn eer in had gesteld de reep nochtans behoorlijk in te schieten. Maar daar ik buitengewoon vlug was in het haringkaken, werd dit soms als een belemmering gevoeld; de maats wilden me bij het haringkaken niet graag missen. Ook de schipper ergerde zich blijkbaar aan het feit, dat ik zo lang werk had met het inschieten van de reep, hoewel het natuurlijk voor het goed verloop van de visserij noodzakelijk was dat dit werk goed gebeurde, waarvoor ik me tenslotte verantwoordelijk achtte. Deze omstandigheid was oorzaak van een hooggaand conflict, dat ik met den schipper kreeg. Het haringkaken kon niet vlug genoeg beginnen omdat ik te lang werk had met het inschieten van de reep in het ruim. Op barse toon beval de schipper me voort te maken en hij gaf me, terwijl ik in het ruim stond, een duw met een houten haringschop tus-

sen de ribben. Ik voelde die duw in alle opzichten uiterst pijnlijk, ik vloog uit het ruim vandaan en greep een zogenaamde spilspraak, waarmee ik den schipper een klap gaf, dat de man suizebolde. Ik riep daarbij uit, dat hij niet moest geloven met een galeislaaf te maken te hebben! Tegelijkertijd was ik ook wel een beetje beduusd van mijn eigen daad en dat moment benutte de schipper om zich een houding te geven. „Je bent van nu af aan ontslagen“, zei hij, „je mag geen hand meer uitsteken aan boord. Van vandaag af houdt je gage op en voor elke dag dat je hier nog aan boord blijft, wordt je kostgeld afgetrokken. Bovendien zal ik je aanklagen bij den waterschout wegens verzet tegen je gezagvoerder. . . .” Eerst was ik een moment uit het veld geslagen, maar spoedig herkreëg ik mijn zelfvertrouwen. Ik richtte me in mijn volle lengte op en zei: „Wil ik jou eens wat vertellen? Ik kom uit de stad Den Haag, je hebt geen boertje voor. Jij hebt je schuldig gemaakt aan mishandeling van een halve wees, die aan jou zorg was toevertrouwd. Je bent een beul! En zo gauw we aan de wal komen, zal ik je voor het Hof van de Assizen dagen!“ . . . Ik had maar een vage voorstelling wat eigenlijk een Hof der Assizen was, maar ik had daarvan gelezen en ik stelde me daarbij een buitengewoon hoge rechterlijke instantie voor. Mijn bedreiging maakte overigens zichtbaar indruk en de zeelui aan boord gaven duidelijk blijk van hun sympathie voor „dat reepie van ons“, zoals ze me noemden.

De schipper was allesbehalve gerust op de afloop van de geschiedenis en hij zei tegen mijn zwager Gerrit de Bie, die ook aan boord van dit schip voer: „Zeg Gerrit, heb je nog meer van zulke zwagers?“ . . . „O, ja“, antwoordde mijn zwager, „ik heb er een, die is nog twee koppen groter en die vreet je met huid en haar op als hij je tegenkomt!“ Ik hoorde dat gesprek, terwijl ik in het frondeel was gaan zitten en kalmpjes een pijp opstak. De matrozen maakten geen geheim van hun gevoelens tegenover mij en ze zeiden: „Zo reepie, als je dan al geen reep schiet, kaken doe je mee! En wij zullen wel zorgen, dat je geen scha zult lijden!“ Ze beloofden allemaal wat bij te dragen, zodat ik evengoed mijn loon zou krijgen. De schipper begon zich hoe langer hoe ongemakkelijker te gevoelen. Hij koos de wijste partij en hij zei, dat de klappen „in drift gevallen“ waren, kortom „bezaanschoot-aan, jongens!“ . . . Dat betekende, dat er een oorlam zou worden geschonken en dat de vrede hersteld was. Er bleef overigens ook niets van achter, we hadden verder de prettigste samenwerking aan boord.

Ditmaal zou ik echter ook nog een staaltje van het ernstige levensgevaar, waarin de visserman herhaaldelijk verkeert, meemaken. Bij een stormachtige dag zou een matroos — een Schiedammer — zijn naam is me ontschoten, theewater scheppen en hij werd met de deksel van de waterton tegelijk door een felle windvlaag overboord geslagen. Bliksemsnel greep ik „het haakje” (dat zijn haakjes waarmee lege vaten uit de ruimen worden opgehaald) en snelde naar de verschansing. Het lukte mij den drenkeling in zijn goed te haken. Dat ging echter scheuren, maar gelukkig kwam „de jongste” — zekere Keesje Noordermeer, een Oostvorenaar, hij leeft naar ik meen nog — eveneens met een haak toegesneld en het lukte hem de haak in 's mans laars te slaan en zo kon hij van een wissen dood worden gered.

DERDE HOOFDSTUK

Het wordt er in geslagen

Politie-optreden bij een begrafenis — Een protestvergadering in „Wal-halla” — Ik krijg slaag van de politie — Hoe ik terugsloeg — Een werklozen-demonstratie — Ik word glazen-wasser — Een „voorman” van zestien jaar — We stichten een vakorganisatie — Glazenwassersvereniging „Excelsior” — Echtgenoot en vader.

Thans moet ik een episode vertellen, die voor mijn hele verdere ontwikkeling van ontzaglijke betekenis is geweest. Mijn denkbeelden, die zich in Rotterdam reeds hadden gevormd, die in Delft in de gesprekken met onze kostgangers zich verder hadden ontwikkeld, waren nu in Den Haag, met het toenemen van mijn levenservaring meer en meer scherp omlijnd geworden. Ik interesseerde me steeds meer voor de socialistische beweging. En nu was er te Scheveningen op 6 Augustus 1894 een lid van de Socialistischenbond, een bekend spreker in die dagen, zekere J. J. van Veelen, bij het zwemmen verdronken, die door zijn makkers met socialistische eer zou worden begraven. Natuurlijk wilde ik daarbij zijn want al had ik die van Veelen niet persoonlijk gekend, toch wilde ook ik dezen socialist, die evenals mijn vader door een ongeluk aan zijn gezin was ontrukkt, mede de laatste eer bewijzen. Ik herinner me nog goed hoe ik bij het Westeinde de lijkstoet zag aankomen. Voorop ging een klein groepje mannen, in wier midden de vaandeldrager schreed, die de omfloerste banier van de vakorganisatie van den overledene droeg. Dit was zo onzegbaar plechtig, dat ik geen stap meer verzette, maar aan de kant ging staan met het doel als de stoet gepasseerd zou zijn, mij er achter aan te sluiten. Ik ontblootte mijn hoofd voor de vlag en

voor de langzaam naderende lijkkoets. Daarin was de lijk­kist bedekt met de rode vlag en daarop had men het gereedschap van den gestorvene, — ik geloof, dat hij bouwvakarbeider was —, neergelegd. Aan de koets waren voorts de kransen bevestigd van de verschillende organisaties, waarbij enkele met vlammend rode linten. Ik sloot me bij de stoet aan, die zwijgend en langzaam voortging, en die bewees, dat ook zonder religieuze sym­boliek een begrafenis eenvoudig en treffend kan zijn. Op de hoogte van 't Westeinde, nabij de Loosduinsche brug, woonde blijkbaar een partijgenoot van den overledene, want toen de koets daar passeerde, werd het raam geopend en werd er een rode vlag halfstok, naar buiten gestoken. Nu was daar schuin tegen­over een politiepost in het Westeinde gevestigd. En het zien van die uitgestoken rode vlag was voor de daar geposteerde politie­genten het signaal om zich met de blanke sabel op de rustig en plechtig passerende lijkstoet te werpen.

Het resultaat was, dat er een fel en vinnig gevecht ontstond, waarbij de naaste vrienden van den gestorvene vooral wilden beletten, dat de politie haar oogmerk om de kransen en de linten te verwijderen zou bereiken. De stoet werd opgehouden, allen wilden de politie-agenten bezweren toch de rouw van de familieleden te ontzien, maar het gevolg van het politie-optreden was, dat tot ons aller ontzetting de lijk­kist met de rode vlag en met de gereedschappen van den gestorven arbeider over de straatkeien rolde. Gloeiende verontwaardiging greep ons aan; ik herinner me niet, noch voor die tijd, noch ooit weer daarna, zó tot in het binnenste van mijn wezen verontwaardigd geweest te zijn. Deze woede en verbittering greep niet alleen de partijgenoten van den gestorvene aan, maar ook de omstanders en het resultaat was, dat velen werden gewond, waaronder enkelen zelfs vrij ernstig. Diezelfde middag werd nog door middel van een bulletin een grote protestvergadering aangekondigd, tegen dit politieschan­daal. De vergadering zou plaats hebben in het „Walhalla“, het gebouw van de Haagse socialisten. Het spreekt vanzelf, dat ik besloot die vergadering ten koste van alles bij te wonen. Want ik had nu definitief besloten me bij de socialisten aan te sluiten en dus zou ik het „Walhalla“ betreden. Tot dusver had ik het nog niet zover gebracht. Weliswaar had men dikwijls tegen mij gezegd, als ik mijn inzichten uiteenzette en verdedigde: „Je bent socialist!“, maar ik durfde mij nog lang niet als socialist te be­schouwen. Want dat waren in mijn ogen héél andere mensen.

dan ik was. Ik was een vrolijke kwant, die van dansen, van vrijen en van een glaasje bier hield. Ook dronk ik in die dagen op bepaalde momenten wel eens wat men noemt „een stevige korrel“. Zodat ik me voor socialist niet geschikt achtte, hoezeer ik ook hun denkbeelden aanhing en bewonderde. In mijn ogen waren socialisten een nieuw soort heiligen, martelaars voor een verheven zaak en voor martelaar vond ik me niet bijster geschikt, om het ronduit te zeggen. Maar nu was het moment gekomen, dat ik begreep niet langer aan de kant te kunnen blijven staan. Ik had alle beledigingen van die dag, die de nagedachtenis van den nu plotseling door mij zo hoog gerespecteerden van Veelen waren aangedaan, de slagen en stompen en de ruwe scheldwoorden van de politiekeerels, alle gevoeld als mijzelf rechtstreeks treffend. Dus zei ik tot mezelf: als je dan socialist bent, dan moet je het ook goed zijn! En zo, vervuld van hartstochtelijke bewogenheid, begaf ik mij naar de zaal. Ik herinner mij, dat ik, toen ik de zaal binnenkwam, diep getroffen werd door de symbolische voorstelling van een groot schilderij; het was, weet ik nu, een voorstelling uit de Griekse mythologie: Laokoon, een vader worstelende met een slangachtig monster, dat zijn grijparmen om hem en om zijn twee zoontjes had geslingerd. Dat was al direct een uitbeelding, die met mijn gevoelens overeenkwam. Ook zonder enige nadere uitlegging begreep ik, dat met die vader en die zoons het werkende volk was bedoeld, dat door de machten van het kapitaal, of zoals we in die dagen pleegden te zeggen, door troon, beurs en altaar, werd onderdrukt en welks vrijheidsdrang werd geworgd. Maar er was nog véél meer dat in die vergadering tot mij sprak. Daar traden sprekers op, het hoofd verwond, zwaar verbonden, die met moeite het spreekgestoelte beklommen en woorden spraken, zwaar van de heftigste verbittering. Eén was er bij, die ik heel goed kende, Soer, die broodbezorger was bij de „Volharding“, ook Willem Havers en anderen. Ik voelde een brok in mijn keel rijzen toen de voorzitter met een gebroken stem ons vroeg op te staan ter ere van de gevallenen in de strijd voor de bevrijding van de arbeidersklasse in alle landen. Voor het overige sprak die kameraad Soer, naar ik mezelf moest toegeven, vrij onsamenvattend. Uitvoerig stond hij stil bij hetgeen zijn ervaringen geweest waren toen hij zelf politieagent was, wat mij weinig interesseerde. En het is bij die gelegenheid, dat voor het eerst de gedachte in me opkwam: „Dat zou ik hem beter zeggen!“, en dat ik iets gevoelde van een verlangen om te spreken

tot de mensen om uiting te geven aan datgene wat ik zelf, en wat wij allen gezamenlijk gevoelden. Natuurlijk was dit alles nog zeer onbewust en voelde ik mij nog allesbehalve daarvoor geschikt. Toen de vergadering afgelopen was, kregen we zéér nadrukkelijk bevel van de leiding der bijeenkomst om slechts één voor één de vergaderzaal te verlaten. Dat was zeer goed gezien, want toen ik buiten kwam, bleek de politie opgesteld te zijn in de vorm van een soort trechter: van de uitgang in de Westerbaanstraat breidde het cordon zich uit tot aan de Veenkade. En daar moesten de vergaderingbezoekers tussen door. Doordat we de vergadering slechts één voor één mochten verlaten, was aan de politie alle voorwendsel ontnomen om er op in te slaan. Niettemin, ook zonder aanleiding meende de politie te moeten optreden. En toen ik naar buiten kwam en blijkbaar ietwat vrijmoedig of zelfs uitdagend de eerste de beste agent in het gezicht keek, — ik denk dat het kwade geweten ook meesprak bij den man — sloeg die agent me de pet van het hoofd. Terwijl ik me buk om mijn hoofddekseel op te rapen, krijg ik een schop, ik word opnieuw geslagen en getrapt en dit duurde tot ik op de Veenkade eindelijk herademend tussen het politiecordons vandaan was. Ik was dol. Mijn woede was minder tegen de klasse gericht, die de politieagenten als haar werktuigen gebruikte, dan wel tegen de politie-agenten zelf. Ik kon het gezicht van een politie-agent niet verdragen en toen ik even later door de Prinsenstraat ging en over de Groenmarkt, stond er tot 's mans ongeluk op de hoek van de Schoolstraat een klein politieagentje, — nota bene de vader van een vriend van me, van Jan Engels —, en ik vond toen de gelegenheid om mijn opgehoopte verbittering een uitweg te verschaffen. Ik vloog op den man toe en voor hij nog in de gelegenheid was om te begrijpen wat me bezielde, gaf ik hem een vuistslag op zijn helm, dat het ding hem over de oren en ogen kwam te zitten. Na deze zotte daad nam ik de vlucht, terwijl de verbouwvereerde agent op een draf naar het nabijgelegen politiebureau liep, blijkbaar om versterkingen te halen. Hoe dit nu zij, die klap had mij grote bevrediging geschonken, ik had althans iets terug gedaan!...

Van die dag af heb ik geen vergadering meer overgeslagen, ik ging naar alle meetings en bijeenkomsten, de hele winter door. Er vonden toen dikwijls vergaderingen van werklozen plaats, waarbij sprekers optraden, die uiteenzetten, dat het euvel der werkloosheid veroorzaakt werd door het kapitalistische produc-

tiestelsel. Ik herinner mij hoe één spreker — ik weet niet meer wie — het zeer duidelijk en sarcastisch zei: Wij allen hadden te weinig, ja we leden honger omdat er... teveel was van alle goederen op de wereld! Omdat de pakhuizen vol kleren en schoenen zaten, omdat er overvloed van alles was, dáárom hadden de kinderen der armen geen kleding, geen dek en geen voedsel! En terwijl er gebrek was aan behoorlijke woningen voor de werkers, stonden de woningen leeg van de bouwvakarbeiders, die uit hun woning waren gezet, omdat ze geen huur konden betalen, wegens werkloosheid! Ik wist uit eigen ervaring, dat de schildering van het gebrek der werklozen in geen enkel opzicht overdreven was en dat de eisen aan de overheid gesteld, door en door gerechtvaardigd waren. Daarom vervulde het mij met een grimmige voldoening, dat op een vergadering de voorzitter de werklozen opriep tot een demonstratie. Hij gebruikte die benaming echter niet, hij zei alleen maar, dat morgenmiddag om twee uur de werkloze kameraden bijeen zouden komen „om werk te zoeken” en dat elk zijn gereedschap mee zou brengen, voor het geval ze soms een karweitje op te knappen zouden krijgen. En zo zag Den Haag een demonstratie van werklozen, grondwerkers met de schop op de nek, timmerlieden met de zaag bij zich, bouwvakarbeiders van koevoeten en houwelen voorzien, die tergend langzaam over de straten gingen en werk eisten. De politie bleef wijselijk op een behoorlijke afstand....

In deze dagen werd de grondslag gelegd voor mijn socialistische opvoeding: de politie had het socialisme er bij mij diep ingeslagen.

Toen mijn tweede „haringteelt”, zoals ze dat noemen, was afgelopen, zocht ik werk op de wal en trad in dienst bij de firma Heineken's Glazenwasscherij en Jalousiënfabriek. Het personeel van deze firma was samengesteld uit allerlei elementen, die nu juist niet in de roep stonden van grote degelijkheid. Daar waren afgedankte huzaren bij, weggejaagden van de marine, kortom het was geen „net” beroep dat ik gekozen had. Afgezien natuurlijk van het feit, dat geen enkel nuttig werk minachting verdient, bleek het mij al spoedig, dat het beroep van glazenwasser allerminst de roep verdiende waarin het stond. Velen denken, dat er voor dit beroep weinig vakkennis vereist is, maar dit is geenszins waar. Het eist om het behoorlijk uit te oefenen, kennis, vaardigheid en een grote routine. Het is uiteraard een gevaarlijk be-

roep en het trekt „fatsoenlijke“ burgers daardoor ook niet bijzonder aan, maar dat neemt niet weg, dat het een respectabel beider is. Ik althans vervulde mijn taak met grote ambitie en ernst, en ik kreeg al gauw verantwoordelijk werk. Bij het reinigen van kerken, het afstoffen van de plafonds in het schip van de kerk, waarbij je met touwen vanuit de zoldering naar beneden werd gelaten, verwierf ik al spoedig de nodige vakkennis. Hoe je de kostbare muurschilderingen moest reinigen, met zeep, met azijn, met ammoniak, zó dat je het kunstwerk niet beschadigde, dit alles deed ik met grote overgave. Ook muntte ik uit in het omgaan met de ladders. Ik kreeg aldus, hoewel ik nog maar ruim zestien jaar oud was, bij deze glazenwassersrij een stevige positie. In de kerken vooral konden maar weinigen goed met de hoog opgetuigde ladders omgaan. Dat was overigens ook geen kleinigheid, je moest daarbij een soort evenwichtskunstenaar zijn en geen last hebben van zenuwen. Als op zo'n grote ladder van 23 sporten een tweede ladder van 25 sporten op drie sporten is opgebonden en dit gevaarte dan de lijst van het plafond van de kerk bereikte, dan was het moeilijkste niet om die ladder te beklimmen en hoog in het schip van de kerk je werk te doen. Het moeilijkste was om die ladders te verplaatsen, er mee te manoeuvreren, zonder dat je de beelden beschadigde, zonder dat je ergens aan raakte. Dát konden er maar twee zoals het eigenlijk behoorde, en dat waren, — allen gaven het toe —, Janus van de Kroft en Louis de Visser. Ik beschikte behalve over sterke zenuwen ook over een behoorlijk stel spieren en ik was handig. Daardoor is ook het merkwaardige feit te verklaren, dat ik op ruim zestienjarige leeftijd reeds „voorman“ was en leiding gaf bij het werk aan mannen met grote baarden en snorren. Behalve door mijn werk had ik ook nog om een andere oorzaak een streepje voor bij de bazen. Dat kwam omdat ik er altijd uitzag om door een ringetje te halen. Het personeel van Heinekens Glazenwassers droeg namelijk een soort uniform, die het meest aan grove militaire kleding deed denken. Deze kleding werd vanwege de firma verstrekt, maar ik vond ze niet in overeenstemming met mijn smaak en evenmin met de noodzakelijkheid om indruk te maken op de vele knappe dienstmeisjes. Daarom kocht ik buitenmodelgoed, ik liet me ook witte broeken aanmeten bij den kleermaker, mijn witte blouse zat me als gegoten en omdat ik er altijd zo kranig uitzag, was ik om zo te zeggen het jongetje onder de glazenwassers. Mijn moeder stelde er prijs op mijn witte broeken

te strijken, driemaal in de week trok ik een schone aan, en ik werd mede daarom uitverkoren om bij de deftigste cliënten te mogen werken. Bij dit alles verborg ik niet het minst mijn socialistische gezindheid, ook niet voor mijn bazen en ik begon er al vroeg over te denken om mijn kameraden te organiseren. Het denkbeeld om een vakorganisatie te stichten liet me niet los. Maar ik had heel wat tegenstand te overwinnen, men was er niet op gesteld om contributie te betalen, zich disciplinair te gedragen kortom om de verplichting op zich te nemen, die een organisatie van haar leden moet eisen. Anderzijds echter waren de voordelen ook niet te versmaden, door gezamenlijk optreden zou men meer kunnen bereiken, dan wanneer ieder alleen maar voor zichzelf en voor zijn eigen belangen zou proberen op te komen. Tenslotte was het mij gelukt een klein groepje te organiseren en door dit eerste succes aangemoedigd begon ik hoe langer hoe energiever te ageren. En zo gebeurde het heel vaak, dat ik, als de ploegen binnenkwamen, in de stal, zoals we de wagenloods noemden, op een wagen met ladders sprong om mijn ongeorganiseerde kameraden toe te spreken en hen opwekte om zich bij onze organisatie aan te sluiten. Dit gebeurde tot grote ergernis van onzen baas, die in de wandeling luisterde naar de bijnaam van „de Bezem“ en die me wilde verbieden op het terrein van de firma te agiteren. De man had echter het euvel, niet goed uit zijn woorden te kunnen komen en om de haverklap het woord „bijvoorbeeld“ te gebruiken. Hij was daarom benauwd voor mijn spot, want je kon door ook „bijvoorbeeld“ te zeggen te pas en te onpas, den man geducht ergeren. Vrij spoedig gelukte het me mijn kameraden tot organisatie te brengen en we stichtten aldus de Glazenwassersvereniging „Excelsior“, wat ik een buitengewoon toepasselijke naam vond voor een glazenwassersvereniging, wier leden immers steeds op de ladders moesten klimmen om de moeilijkst te bereiken plekken van stof en vuil te reinigen. Hoewel ik de drijvende kracht was geweest bij het stichten van de organisatie, vond ik mezelf nog te jong om als voorzitter van de vereniging te fungeren en ik zorgde daarom dat een zekere Jacob van der Haar voorzitter werd, terwijl ik zelf als gewoon bestuurder werd gekozen. Maar dat heeft niet lang geduurd, ik kwam spoedig in de plaats van van der Haar, omdat bij hem alleen een streven was om van de organisatie een ziekenpotje te maken en een toneelgezelschap. Ik wilde echter een strijdorganisatie en steunde daarop de instemming van mijn kameraden. We sloten ons aldaar

roep en het trekt „fatsoenlijke“ burgers daardoor ook niet bijzonder aan, maar dat neemt niet weg, dat het een respectabel beider is. Ik althans vervulde mijn taak met grote ambitie en ernst, en ik kreeg al gauw verantwoordelijk werk. Bij het reinigen van kerken, het afstoffen van de plafonds in het schip van de kerk, waarbij je met touwen vanuit de zoldering naar beneden werd gelaten, verwierf ik al spoedig de nodige vakkennis. Hoe je de kostbare muurschilderingen moest reinigen, met zeep, met azijn, met ammoniak, zó dat je het kunstwerk niet beschadigde, dit alles deed ik met grote overgave. Ook muntte ik uit in het omgaan met de ladders. Ik kreeg aldus, hoewel ik nog maar ruim zestien jaar oud was, bij deze glazenwassersij een stevige positie. In de kerken vooral konden maar weinigen goed met de hoog opgetuigde ladders omgaan. Dat was overigens ook geen kleinigheid, je moest daarbij een soort evenwichtskunstenaar zijn en geen last hebben van zenuwen. Als op zo'n grote ladder van 23 sporten een tweede ladder van 25 sporten op drie sporten is opgebonden en dit gevaarte dan de lijst van het plafond van de kerk bereikte, dan was het moeilijkste niet om die ladder te beklimmen en hoog in het schip van de kerk je werk te doen. Het moeilijkste was om die ladders te verplaatsen, er mee te manoeuvreren, zonder dat je de beelden beschadigde, zonder dat je ergens aan raakte. Dát konden er maar twee zoals het eigenlijk behoorde, en dat waren, — allen gaven het toe —, Janus van de Kroft en Louis de Visser. Ik beschikte behalve over sterke zenuwen ook over een behoorlijk stel spieren en ik was handig. Daardoor is ook het merkwaardige feit te verklaren, dat ik op ruim zestienjarige leeftijd reeds „voorman“ was en leiding gaf bij het werk aan mannen met grote baarden en snorren. Behalve door mijn werk had ik ook nog om een andere oorzaak een streepje voor bij de bazen. Dat kwam omdat ik er altijd uitzag om door een ringetje te halen. Het personeel van Heinekens Glazenwassersij droeg namelijk een soort uniform, die het meest aan grove militaire kleding deed denken. Deze kleding werd vanwege de firma verstrekt, maar ik vond ze niet in overeenstemming met mijn smaak en evenmin met de noodzakelijkheid om indruk te maken op de vele knappe dienstmeisjes. Daarom kocht ik buitenmodelgoed, ik liet me ook witte broeken aanmeten bij den kleermaker, mijn witte blouse zat me als gegoten en omdat ik er altijd zo kranig uitzag, was ik om zo te zeggen het jongetje onder de glazenwassers. Mijn moeder stelde er prijs op mijn witte broeken

te strijken, driemaal in de week trok ik een schone aan, en ik werd mede daarom uitverkoren om bij de deftigste cliënten te mogen werken. Bij dit alles verborg ik niet het minst mijn socialistische gezindheid, ook niet voor mijn bazen en ik begon er al vroeg over te denken om mijn kameraden te organiseren. Het denkbeeld om een vakorganisatie te stichten liet me niet los. Maar ik had heel wat tegenstand te overwinnen, men was er niet op gesteld om contributie te betalen, zich disciplinair te gedragen kortom om de verplichting op zich te nemen, die een organisatie van haar leden moet eisen. Anderzijds echter waren de voordelen ook niet te versmaden, door gezamenlijk optreden zou men meer kunnen bereiken, dan wanneer ieder alleen maar voor zichzelf en voor zijn eigen belangen zou proberen op te komen. Tenslotte was het mij gelukt een klein groepje te organiseren en door dit eerste succes aangemoedigd begon ik hoe langer hoe energiever te ageren. En zo gebeurde het heel vaak, dat ik, als de ploegen binnenkwamen, in de stal, zoals we de wagenloods noemden, op een wagen met ladders sprong om mijn ongeorganiseerde kameraden toe te spreken en hen opwekte om zich bij onze organisatie aan te sluiten. Dit gebeurde tot grote ergernis van onzen baas, die in de wandeling luisterde naar de bijnaam van „de Bezem“ en die me wilde verbieden op het terrein van de firma te agiteren. De man had echter het euvel, niet goed uit zijn woorden te kunnen komen en om de haverklap het woord „bijvoorbeeld“ te gebruiken. Hij was daarom benauwd voor mijn spot, want je kon door ook „bijvoorbeeld“ te zeggen te pas en te onpas, den man geducht ergeren. Vrij spoedig gelukte het me mijn kameraden tot organisatie te brengen en we stichtten aldus de Glazenwassersvereniging „Excelsior“, wat ik een buitengewoon toepasselijke naam vond voor een glazenwassersvereniging, wier leden immers steeds op de ladders moesten klimmen om de moeilijkst te bereiken plekken van stof en vuil te reinigen. Hoewel ik de drijvende kracht was geweest bij het stichten van de organisatie, vond ik mezelf nog te jong om als voorzitter van de vereniging te fungeren en ik zorgde daarom dat een zekere Jacob van der Haar voorzitter werd, terwijl ik zelf als gewoon bestuurder werd gekozen. Maar dat heeft niet lang geduurd, ik kwam spoedig in de plaats van van der Haar, omdat bij hem alleen een streven was om van de organisatie een ziekenpotje te maken en een toneelgezelschap. Ik wilde echter een strijdorganisatie en steunde daarbij op de instemming van mijn kameraden. We sloten ons aldaar

aan bij de plaatselijke vakcentrale, het Haagse Vakcomité. Via dit comité kreeg ik verbinding met het bestuur van het Nationaal Arbeids-Secretariaat, wat destijds de enige vakcentrale was in ons land, en leerde ik den toenmaligen secretaris van het N.A.S., Jan van Zomeren, kennen. Met zijn hulp slaagden we er in een landelijke organisatie van glazenwassers te stichten, waarvan ik tevens de voorzitter werd. Dat men mij ondanks mijn jeugd voor vol aanzag, had, zoals ik reeds uiteenzette, verschillende oorzaken. Maar de voornaamste heb ik nog verzuimd te vermelden: ik was inmiddels getrouwd. Op zeer jeugdige leeftijd was ik in het huwelijk getreden met Wilhelmina Antonetta Peereboom. We waren zeer heftig op elkaar verliefd, zodat het niet mogelijk was geweest ons huwelijk door een lange verlovingstijd te doen voorafgaan. Ook werd ik zéér spoedig vader van een dochttertje.... Ik was een man geworden.

VIERDE HOOFDSTUK

De praktijk wijst mij de weg

Mijn leeshonger zoekt bevrediging — Invloed van Multatuli — Ik word klassebewust — Quack's „Socialisten" — Tussen de twee richtingen — Portret van Domela — Ik bepaal mijn keuze — Vóór sociale wetgeving — Troelstra en de Hogerhuizen — Ik word lid der S.D.A.P.

Ik was niet alleen een man geworden, maar bovendien een ernstig man. Mijn verantwoordelijkheidsbesef was oneindig groter geworden door mijn huwelijk en mijn vaderschap. Ik werd geheel-onthouder en, in mijn ijver om in alle dingen tot de konsekwentie te gaan, werd ik zelfs een tijdlang vegetariër.

De positie, die ik innam dwong mij er toe veel te discussiëren en dat noopte mij mijn kennis te vergroten. Vanzelfsprekend leidde dit tot veel lezen: reeds lang had ik aan de lectuur van „Recht voor Allen" en de „Rode Duivel" niet meer genoeg. Ook de lectuur van Multatuli kon mij niet meer verzadigen. Natuurlijk was Multatuli mijn held, als van zovelen, die als ik tot bewustzijn waren gekomen en in Multatuli de eerste Nederlandse schrijver vonden, die de diepte van de lichamelijke en geestelijke ellende van de Nederlandse arbeidende bevolking erkende. Nog herinner ik mij de gedeelten van „Vorstenschool", die destijds een zeer diepe indruk op ons maakten:

„.... Het volk
Is laag gezonken, moeder! Ziel en hart
Gaam onder, bij aanhoudend stof'lijk lijden.
De gloed van hoger geestdrift wordt gedooft,
Als 't leven slechts één kamp is met het lage,
Als niet te sterven 's levens enig doel is,
En uitgesteld bezwijken hoogste prijs!"

aan bij de plaatselijke vakcentrale, het Haagse Vakcomité. Via dit comité kreeg ik verbinding met het bestuur van het Nationaal Arbeids-Secretariaat, wat destijds de enige vakcentrale was in ons land, en leerde ik den toenmaligen secretaris van het N.A.S., Jan van Zomeren, kennen. Met zijn hulp slaagden we er in een landelijke organisatie van glazenwassers te stichten, waarvan ik tevens de voorzitter werd. Dat men mij ondanks mijn jeugd voor vol aanzag, had, zoals ik reeds uiteenzette, verschillende oorzaken. Maar de voornaamste heb ik nog verzuimd te vermelden: ik was inmiddels getrouwd. Op zeer jeugdige leeftijd was ik in het huwelijk getreden met Wilhelmina Antonetta Peereboom. We waren zeer heftig op elkaar verliefd, zodat het niet mogelijk was geweest ons huwelijk door een lange verlovingstijd te doen voorafgaan. Ook werd ik zéér spoedig vader van een dochttertje.... Ik was een man geworden.

VIERDE HOOFDSTUK

De praktijk wijst mij de weg

Mijn leeshonger zoekt bevrediging — Invloed van Multatuli — Ik word klassebewust — Quack's „Socialisten" — Tussen de twee richtingen — Portret van Domela — Ik bepaal mijn keuze — Vóór sociale wetgeving — Troelstra en de Hogerhuizen — Ik word lid der S.D.A.P.

Ik was niet alleen een man geworden, maar bovendien een ernstig man. Mijn verantwoordelijkheidsbesef was oneindig groter geworden door mijn huwelijk en mijn vaderschap. Ik werd geheel-onthouder en, in mijn ijver om in alle dingen tot de konsekwentie te gaan, werd ik zelfs een tijdlang vegetariër.

De positie, die ik innam dwong mij er toe veel te discussiëren en dat noopte mij mijn kennis te vergroten. Vanzelfsprekend leidde dit tot veel lezen: reeds lang had ik aan de lectuur van „Recht voor Allen" en de „Rode Duivel" niet meer genoeg. Ook de lectuur van Multatuli kon mij niet meer verzadigen. Natuurlijk was Multatuli mijn held, als van zovelen, die als ik tot bewustzijn waren gekomen en in Multatuli de eerste Nederlandse schrijver vonden, die de diepte van de lichamelijke en geestelijke ellende van de Nederlandse arbeidende bevolking erkende. Nog herinner ik mij de gedeelten van „Vorstenschool", die destijds een zeer diepe indruk op ons maakten:

„.... Het volk
Is laag gezonken, moeder! Ziel en hart
Gaam onder, bij aanhoudend stof'lijk lijden.
De gloed van hoger geestdrift wordt gedooft,
Als 't leven slechts één kamp is met het lage,
Als niet te sterven 's levens enig doel is,
En uitgesteld bezwijken hoogste prijs!"

roep en het trekt „fatsoenlijke“ burgers daardoor ook niet bijzonder aan, maar dat neemt niet weg, dat het een respectabel beroep is. Ik althans vervulde mijn taak met grote ambitie en ernst, en ik kreeg al gauw verantwoordelijk werk. Bij het reinigen van kerken, het afstoffen van de plafonds in het schip van de kerk, waarbij je met touwen vanuit de zoldering naar beneden werd gelaten, verwierf ik al spoedig de nodige vakkennis. Hoe je de kostbare muurschilderingen moest reinigen, met zeep, met azijn, met ammoniak, zó dat je het kunstwerk niet beschadigde, dit alles deed ik met grote overgave. Ook muntte ik uit in het omgaan met de ladders. Ik kreeg aldus, hoewel ik nog maar ruim zestien jaar oud was, bij deze glazenwassers een stevige positie. In de kerken vooral konden maar weinigen goed met de hoog opgetuigde ladders omgaan. Dat was overigens ook geen kleinigheid, je moest daarbij een soort evenwichtskunstenaar zijn en geen last hebben van zenuwen. Als op zo'n grote ladder van 23 sporten een tweede ladder van 25 sporten op drie sporten is opgebonden en dit gevaarte dan de lijst van het plafond van de kerk bereikte, dan was het moeilijkste niet om die ladder te beklimmen en hoog in het schip van de kerk je werk te doen. Het moeilijkste was om die ladders te verplaatsen, er mee te manoeuvreren, zonder dat je de beelden beschadigde, zonder dat je ergens aan raakte. Dát konden er maar twee zoals het eigenlijk behoorde, en dat waren, — allen gaven het toe —, Janus van de Kroft en Louis de Visser. Ik beschikte behalve over sterke zenuwen ook over een behoorlijk stel spieren en ik was handig. Daardoor is ook het merkwaardige feit te verklaren, dat ik op ruim zestienjarige leeftijd reeds „voorman“ was en leiding gaf bij het werk aan mannen met grote baarden en snorren. Behalve door mijn werk had ik ook nog om een andere oorzaak een streepje voor bij de bazen. Dat kwam omdat ik er altijd uitzag om door een ringetje te halen. Het personeel van Heinekens Glazenwassers droeg namelijk een soort uniform, die het meest aan grove militaire kleding deed denken. Deze kleding werd vanwege de firma verstrekt, maar ik vond ze niet in overeenstemming met mijn smaak en evenmin met de noodzakelijkheid om indruk te maken op de vele knappe dienstmeisjes. Daarom kocht ik buitenmodelgoed, ik liet me ook witte broeken aanmeten bij den kleermaker, mijn witte blouse zat me als gegoten en omdat ik er altijd zo kranig uitzag, was ik om zo te zeggen het jongetje onder de glazenwassers. Mijn moeder stelde er prijs op mijn witte broeken

te strijken, driemaal in de week trok ik een schone aan, en ik werd mede daarom uitverkoren om bij de deftigste cliënten te mogen werken. Bij dit alles verborg ik niet het minst mijn socialistische gezindheid, ook niet voor mijn bazen en ik begon er al vroeg over te denken om mijn kameraden te organiseren. Het denkbeeld om een vakorganisatie te stichten liet me niet los. Maar ik had heel wat tegenstand te overwinnen, men was er niet op gesteld om contributie te betalen, zich disciplinair te gedragen kortom om de verplichting op zich te nemen, die een organisatie van haar leden moet eisen. Anderzijds echter waren de voordelen ook niet te versmaden, door gezamenlijk optreden zou men meer kunnen bereiken, dan wanneer ieder alleen maar voor zichzelf en voor zijn eigen belangen zou proberen op te komen. Tenslotte was het mij gelukt een klein groepje te organiseren en door dit eerste succes aangemoedigd begon ik hoe langer hoe energiever te ageren. En zo gebeurde het heel vaak, dat ik, als de ploegen binnenkwamen, in de stal, zoals we de wagenloods noemden, op een wagen met ladders sprong om mijn ongeorganiseerde kameraden toe te spreken en hen opwekte om zich bij onze organisatie aan te sluiten. Dit gebeurde tot grote ergernis van onzen baas, die in de wandeling luisterde naar de bijnaam van „de Bezem“ en die me wilde verbieden op het terrein van de firma te agiteren. De man had echter het euvel, niet goed uit zijn woorden te kunnen komen en om de haverklap het woord „bijvoorbeeld“ te gebruiken. Hij was daarom benauwd voor mijn spot, want je kon door ook „bijvoorbeeld“ te zeggen te pas en te onpas, den man geducht ergeren. Vrij spoedig gelukte het me mijn kameraden tot organisatie te brengen en we stichtten aldus de Glazenwassersvereniging „Excelsior“, wat ik een buitengewoon toepasselijke naam vond voor een glazenwassersvereniging, wier leden immers steeds op de ladders moesten klimmen om de moeilijkst te bereiken plekken van stof en vuil te reinigen. Hoewel ik de drijvende kracht was geweest bij het stichten van de organisatie, vond ik mezelf nog te jong om als voorzitter van de vereniging te fungeren en ik zorgde daarom dat een zekere Jacob van der Haar voorzitter werd, terwijl ik zelf als gewoon bestuurder werd gekozen. Maar dat heeft niet lang geduurd, ik kwam spoedig in de plaats van van der Haar, omdat bij hem alleen een streven was om van de organisatie een ziekenpotje te maken en een toneelgezelschap. Ik wilde echter een strijdorganisatie en steunde daarbij op de instemming van mijn kameraden. We sloten ons aldaar

roep en het trekt „fatsoenlijke“ burgers daardoor ook niet bijzonder aan, maar dat neemt niet weg, dat het een respectabel beroep is. Ik althans vervulde mijn taak met grote ambitie en ernst, en ik kreeg al gauw verantwoordelijk werk. Bij het reinigen van kerken, het afstoffen van de plafonds in het schip van de kerk, waarbij je met touwen vanuit de zoldering naar beneden werd gelaten, verwierf ik al spoedig de nodige vakkennis. Hoe je de kostbare muurschilderingen moest reinigen, met zeep, met azijn, met ammoniak, zó dat je het kunstwerk niet beschadigde, dit alles deed ik met grote overgave. Ook muntte ik uit in het omgaan met de ladders. Ik kreeg aldus, hoewel ik nog maar ruim zestien jaar oud was, bij deze glazenwassers een stevige positie. In de kerken vooral konden maar weinigen goed met de hoog opgetuigde ladders omgaan. Dat was overigens ook geen kleinigheid, je moest daarbij een soort evenwichtskunstenaar zijn en geen last hebben van zenuwen. Als op zo'n grote ladder van 23 sporten een tweede ladder van 25 sporten op drie sporten is opgebonden en dit gevaarte dan de lijst van het plafond van de kerk bereikte, dan was het moeilijkste niet om die ladder te beklimmen en hoog in het schip van de kerk je werk te doen. Het moeilijkste was om die ladders te verplaatsen, er mee te manoeuvreren, zonder dat je de beelden beschadigde, zonder dat je ergens aan raakte. Dát konden er maar twee zoals het eigenlijk behoorde, en dat waren, — allen gaven het toe —, Janus van de Kroft en Louis de Visser. Ik beschikte behalve over sterke zenuwen ook over een behoorlijk stel spieren en ik was handig. Daardoor is ook het merkwaardige feit te verklaren, dat ik op ruim zestienjarige leeftijd reeds „voorman“ was en leiding gaf bij het werk aan mannen met grote baarden en snorren. Behalve door mijn werk had ik ook nog om een andere oorzaak een streepje voor bij de bazen. Dat kwam omdat ik er altijd uitzag om door een ringetje te halen. Het personeel van Heinekens Glazenwassers droeg namelijk een soort uniform, die het meest aan grove militaire kleding deed denken. Deze kleding werd vanwege de firma verstrekt, maar ik vond ze niet in overeenstemming met mijn smaak en evenmin met de noodzakelijkheid om indruk te maken op de vele knappe dienstmeisjes. Daarom kocht ik buitenmodelgoed, ik liet me ook witte broeken aanmeten bij den kleermaker, mijn witte blouse zat me als gegoten en omdat ik er altijd zo kranig uitzag, was ik om zo te zeggen het jongetje onder de glazenwassers. Mijn moeder stelde er prijs op mijn witte broeken

te strijken, driemaal in de week trok ik een schone aan, en ik werd mede daarom uitverkoren om bij de deftigste cliënten te mogen werken. Bij dit alles verborg ik niet het minst mijn socialistische gezindheid, ook niet voor mijn bazen en ik begon er al vroeg over te denken om mijn kameraden te organiseren. Het denkbeeld om een vakorganisatie te stichten liet me niet los. Maar ik had heel wat tegenstand te overwinnen, men was er niet op gesteld om contributie te betalen, zich disciplinair te gedragen kortom om de verplichting op zich te nemen, die een organisatie van haar leden moet eisen. Anderzijds echter waren de voordelen ook niet te versmaden, door gezamenlijk optreden zou men meer kunnen bereiken, dan wanneer ieder alleen maar voor zichzelf en voor zijn eigen belangen zou proberen op te komen. Tenslotte was het mij gelukt een klein groepje te organiseren en door dit eerste succes aangemoedigd begon ik hoe langer hoe energiever te ageren. En zo gebeurde het heel vaak, dat ik, als de ploegen binnenkwamen, in de stal, zoals we de wagenloods noemden, op een wagen met ladders sprong om mijn ongeorganiseerde kameraden toe te spreken en hen opwekte om zich bij onze organisatie aan te sluiten. Dit gebeurde tot grote ergernis van onzen baas, die in de wandeling luisterde naar de bijnaam van „de Bezem“ en die me wilde verbieden op het terrein van de firma te agiteren. De man had echter het euvel, niet goed uit zijn woorden te kunnen komen en om de haverklap het woord „bijvoorbeeld“ te gebruiken. Hij was daarom benauwd voor mijn spot, want je kon door ook „bijvoorbeeld“ te zeggen te pas en te onpas, den man geducht ergeren. Vrij spoedig gelukte het me mijn kameraden tot organisatie te brengen en we stichtten aldus de Glazenwassersvereniging „Excelsior“, wat ik een buitengewoon toepasselijke naam vond voor een glazenwassersvereniging, wier leden immers steeds op de ladders moesten klimmen om de moeilijkst te bereiken plekken van stof en vuil te reinigen. Hoewel ik de drijvende kracht was geweest bij het stichten van de organisatie, vond ik mezelf nog te jong om als voorzitter van de vereniging te fungeren en ik zorgde daarom dat een zekere Jacob van der Haar voorzitter werd, terwijl ik zelf als gewoon bestuurder werd gekozen. Maar dat heeft niet lang geduurd, ik kwam spoedig in de plaats van van der Haar, omdat bij hem alleen een streven was om van de organisatie een ziekenpotje te maken en een toneelgezelschap. Ik wilde echter een strijdorganisatie en steunde daarbij op de instemming van mijn kameraden. We sloten ons aldaar

roep en het trekt „fatsoenlijke“ burgers daardoor ook niet bijzonder aan, maar dat neemt niet weg, dat het een respectabel beroep is. Ik althans vervulde mijn taak met grote ambitie en ernst, en ik kreeg al gauw verantwoordelijk werk. Bij het reinigen van kerken, het afstoffen van de plafonds in het schip van de kerk, waarbij je met touwen vanuit de zoldering naar beneden werd gelaten, verwierf ik al spoedig de nodige vakkennis. Hoe je de kostbare muurschilderingen moest reinigen, met zeep, met azijn, met ammoniak, zó dat je het kunstwerk niet beschadigde, dit alles deed ik met grote overgave. Ook muntte ik uit in het omgaan met de ladders. Ik kreeg aldus, hoewel ik nog maar ruim zestien jaar oud was, bij deze glazenwasserij een stevige positie. In de kerken vooral konden maar weinigen goed met de hoog opgetuigde ladders omgaan. Dat was overigens ook geen kleinigheid, je moest daarbij een soort evenwichtskunstenaar zijn en geen last hebben van zenuwen. Als op zo'n grote ladder van 23 sporten een tweede ladder van 25 sporten op drie sporten is opgebonden en dit gevaarte dan de lijst van het plafond van de kerk bereikte, dan was het moeilijkste niet om die ladder te beklimmen en hoog in het schip van de kerk je werk te doen. Het moeilijkste was om die ladders te verplaatsen, er mee te manoeuvreren, zonder dat je de beelden beschadigde, zonder dat je ergens aan raakte. Dát konden er maar twee zoals het eigenlijk behoorde, en dat waren, — allen gaven het toe —, Janus van de Kroft en Louis de Visser. Ik beschikte behalve over sterke zenuwen ook over een behoorlijk stel spieren en ik was handig. Daardoor is ook het merkwaardige feit te verklaren, dat ik op ruim zestienjarige leeftijd reeds „voorman“ was en leiding gaf bij het werk aan mannen met grote baarden en snorren. Behalve door mijn werk had ik ook nog om een andere oorzaak een streepje voor bij de bazen. Dat kwam omdat ik er altijd uitzag om door een ringetje te halen. Het personeel van Heinekens Glazenwasscherij droeg namelijk een soort uniform, die het meest aan grove militaire kleding deed denken. Deze kleding werd vanwege de firma verstrekt, maar ik vond ze niet in overeenstemming met mijn smaak en evenmin met de noodzakelijkheid om indruk te maken op de vele knappe dienstmeisjes. Daarom kocht ik buitenmodelgoed, ik liet me ook witte broeken aanmeten bij den kleermaker, mijn witte blouse zat me als gegoten en omdat ik er altijd zo kranig uitzag, was ik om zo te zeggen het jongetje onder de glazenwassers. Mijn moeder stelde er prijs op mijn witte broeken

te strijken, driemaal in de week trok ik een schone aan, en ik werd mede daarom uitverkoren om bij de deftigste cliënten te mogen werken. Bij dit alles verborg ik niet het minst mijn socialistische gezindheid, ook niet voor mijn bazen en ik begon er al vroeg over te denken om mijn kameraden te organiseren. Het denkbeeld om een vakorganisatie te stichten liet me niet los. Maar ik had heel wat tegenstand te overwinnen, men was er niet op gesteld om contributie te betalen, zich disciplinair te gedragen kortom om de verplichting op zich te nemen, die een organisatie van haar leden moet eisen. Anderzijds echter waren de voordelen ook niet te versmaden, door gezamenlijk optreden zou men meer kunnen bereiken, dan wanneer ieder alleen maar voor zichzelf en voor zijn eigen belangen zou proberen op te komen. Tenslotte was het mij gelukt een klein groepje te organiseren en door dit eerste succes aangemoedigd begon ik hoe langer hoe energiever te ageren. En zo gebeurde het heel vaak, dat ik, als de ploegen binnenkwamen, in de stal, zoals we de wagenloods noemden, op een wagen met ladders sprong om mijn ongeorganiseerde kameraden toe te spreken en hen opwekte om zich bij onze organisatie aan te sluiten. Dit gebeurde tot grote ergernis van onzen baas, die in de wandeling luisterde naar de bijnaam van „de Bezem“ en die me wilde verbieden op het terrein van de firma te agiteren. De man had echter het euvel, niet goed uit zijn woorden te kunnen komen en om de haverklap het woord „bijvoorbeeld“ te gebruiken. Hij was daarom benauwd voor mijn spot, want je kon door ook „bijvoorbeeld“ te zeggen te pas en te onpas, den man geducht ergeren. Vrij spoedig gelukte het me mijn kameraden tot organisatie te brengen en we stichtten aldus de Glazenwassersvereniging „Excelsior“, wat ik een buitengewoon toepasselijke naam vond voor een glazenwassersvereniging, wier leden immers steeds op de ladders moesten klimmen om de moeilijkst te bereiken plekken van stof en vuil te reinigen. Hoewel ik de drijvende kracht was geweest bij het stichten van de organisatie, vond ik mezelf nog te jong om als voorzitter van de vereniging te fungeren en ik zorgde daarom dat een zekere Jacob van der Haar voorzitter werd, terwijl ik zelf als gewoon bestuurder werd gekozen. Maar dat heeft niet lang geduurd, ik kwam spoedig in de plaats van van der Haar, omdat bij hem alleen een streven was om van de organisatie een ziekenpotje te maken en een toneelgezelschap. Ik wilde echter een strijdorganisatie en steunde daarbij op de instemming van mijn kameraden. We sloten ons aldra

roep en het trekt „fatsoenlijke“ burgers daardoor ook niet bijzonder aan, maar dat neemt niet weg, dat het een respectabel beroep is. Ik althans vervulde mijn taak met grote ambitie en ernst, en ik kreeg al gauw verantwoordelijk werk. Bij het reinigen van kerken, het afstoffen van de plafonds in het schip van de kerk, waarbij je met touwen vanuit de zoldering naar beneden werd gelaten, verwierf ik al spoedig de nodige vakkennis. Hoe je de kostbare muurschilderingen moest reinigen, met zeep, met azijn, met ammoniak, zó dat je het kunstwerk niet beschadigde, dit alles deed ik met grote overgave. Ook muntte ik uit in het omgaan met de ladders. Ik kreeg aldus, hoewel ik nog maar ruim zestien jaar oud was, bij deze glazenwasserij een stevige positie. In de kerken vooral konden maar weinigen goed met de hoog opgetuigde ladders omgaan. Dat was overigens ook geen kleinigheid, je moest daarbij een soort evenwichtskunstenaar zijn en geen last hebben van zenuwen. Als op zo'n grote ladder van 23 sporten een tweede ladder van 25 sporten op drie sporten is opgebonden en dit gevaarte dan de lijst van het plafond van de kerk bereikte, dan was het moeilijkste niet om die ladder te beklimmen en hoog in het schip van de kerk je werk te doen. Het moeilijkste was om die ladders te verplaatsen, er mee te manoeuvreren, zonder dat je de beelden beschadigde, zonder dat je ergens aan raakte. Dát konden er maar twee zoals het eigenlijk behoorde, en dat waren, — allen gaven het toe —, Janus van de Kroft en Louis de Visser. Ik beschikte behalve over sterke zenuwen ook over een behoorlijk stel spieren en ik was handig. Daardoor is ook het merkwaardige feit te verklaren, dat ik op ruim zestienjarige leeftijd reeds „voorman“ was en leiding gaf bij het werk aan mannen met grote baarden en snorren. Behalve door mijn werk had ik ook nog om een andere oorzaak een streepje voor bij de bazen. Dat kwam omdat ik er altijd uitzag om door een ringetje te halen. Het personeel van Heinekens Glazenwasscherij droeg namelijk een soort uniform, die het meest aan grove militaire kleding deed denken. Deze kleding werd vanwege de firma verstrekt, maar ik vond ze niet in overeenstemming met mijn smaak en evenmin met de noodzakelijkheid om indruk te maken op de vele knappe dienstmeisjes. Daarom kocht ik buitenmodelgoed, ik liet me ook witte broeken aanmeten bij den kleermaker, mijn witte blouse zat me als gegoten en omdat ik er altijd zo kranig uitzag, was ik om zo te zeggen het jongetje onder de glazenwassers. Mijn moeder stelde er prijs op mijn witte broeken

te strijken, driemaal in de week trok ik een schone aan, en ik werd mede daarom uitverkoren om bij de deftigste cliënten te mogen werken. Bij dit alles verborg ik niet het minst mijn socialistische gezindheid, ook niet voor mijn bazen en ik begon er al vroeg over te denken om mijn kameraden te organiseren. Het denkbeeld om een vakorganisatie te stichten liet me niet los. Maar ik had heel wat tegenstand te overwinnen, men was er niet op gesteld om contributie te betalen, zich disciplinair te gedragen kortom om de verplichting op zich te nemen, die een organisatie van haar leden moet eisen. Anderzijds echter waren de voordelen ook niet te versmaden, door gezamenlijk optreden zou men meer kunnen bereiken, dan wanneer ieder alleen maar voor zichzelf en voor zijn eigen belangen zou proberen op te komen. Tenslotte was het mij gelukt een klein groepje te organiseren en door dit eerste succes aangemoedigd begon ik hoe langer hoe energiever te ageren. En zo gebeurde het heel vaak, dat ik, als de ploegen binnenkwamen, in de stal, zoals we de wagenloods noemden, op een wagen met ladders sprong om mijn ongeorganiseerde kameraden toe te spreken en hen opwekte om zich bij onze organisatie aan te sluiten. Dit gebeurde tot grote ergernis van onzen baas, die in de wandeling luisterde naar de bijnaam van „de Bezem“ en die me wilde verbieden op het terrein van de firma te agiteren. De man had echter het euvel, niet goed uit zijn woorden te kunnen komen en om de haverklap het woord „bijvoorbeeld“ te gebruiken. Hij was daarom benauwd voor mijn spot, want je kon door ook „bijvoorbeeld“ te zeggen te pas en te onpas, den man geducht ergeren. Vrij spoedig gelukte het me mijn kameraden tot organisatie te brengen en we stichtten aldus de Glazenwassersvereniging „Excelsior“, wat ik een buitengewoon toepasselijke naam vond voor een glazenwassersvereniging, wier leden immers steeds op de ladders moesten klimmen om de moeilijkst te bereiken plekken van stof en vuil te reinigen. Hoewel ik de drijvende kracht was geweest bij het stichten van de organisatie, vond ik mezelf nog te jong om als voorzitter van de vereniging te fungeren en ik zorgde daarom dat een zekere Jacob van der Haar voorzitter werd, terwijl ik zelf als gewoon bestuurder werd gekozen. Maar dat heeft niet lang geduurd, ik kwam spoedig in de plaats van van der Haar, omdat bij hem alleen een streven was om van de organisatie een ziekenpotje te maken en een toneelgezelschap. Ik wilde echter een strijdorganisatie en steunde daarbij op de instemming van mijn kameraden. We sloten ons aldra

roep en het trekt „fatsoenlijke“ burgers daardoor ook niet bijzonder aan, maar dat neemt niet weg, dat het een respectabel beroep is. Ik althans vervulde mijn taak met grote ambitie en ernst, en ik kreeg al gauw verantwoordelijk werk. Bij het reinigen van kerken, het afstoffen van de plafonds in het schip van de kerk, waarbij je met touwen vanuit de zoldering naar beneden werd gelaten, verwierf ik al spoedig de nodige vakkennis. Hoe je de kostbare muurschilderingen moest reinigen, met zeep, met azijn, met ammoniak, zó dat je het kunstwerk niet beschadigde, dit alles deed ik met grote overgave. Ook muntte ik uit in het omgaan met de ladders. Ik kreeg aldus, hoewel ik nog maar ruim zestien jaar oud was, bij deze glazenwasserij een stevige positie. In de kerken vooral konden maar weinigen goed met de hoog opgetuigde ladders omgaan. Dat was overigens ook geen kleinigheid, je moest daarbij een soort evenwichtskunstenaar zijn en geen last hebben van zenuwen. Als op zo'n grote ladder van 23 sporten een tweede ladder van 25 sporten op drie sporten is opgebonden en dit gevaarte dan de lijst van het plafond van de kerk bereikte, dan was het moeilijkste niet om die ladder te beklimmen en hoog in het schip van de kerk je werk te doen. Het moeilijkste was om die ladders te verplaatsen, er mee te manoeuvreren, zonder dat je de beelden beschadigde, zonder dat je ergens aan raakte. Dát konden er maar twee zoals het eigenlijk behoorde, en dat waren, — allen gaven het toe —, Janus van de Kroft en Louis de Visser. Ik beschikte behalve over sterke zenuwen ook over een behoorlijk stel spieren en ik was handig. Daardoor is ook het merkwaardige feit te verklaren, dat ik op ruim zestienjarige leeftijd reeds „voorman“ was en leiding gaf bij het werk aan mannen met grote baarden en snorren. Behalve door mijn werk had ik ook nog om een andere oorzaak een streepje voor bij de bazen. Dat kwam omdat ik er altijd uitzag om door een ringetje te halen. Het personeel van Heinekens Glazenwasscherij droeg namelijk een soort uniform, die het meest aan grove militaire kleding deed denken. Deze kleding werd vanwege de firma verstrekt, maar ik vond ze niet in overeenstemming met mijn smaak en evenmin met de noodzakelijkheid om indruk te maken op de vele knappe dienstmeisjes. Daarom kocht ik buitenmodelgoed, ik liet me ook witte broeken aanmeten bij den kleermaker, mijn witte blouse zat me als gegoten en omdat ik er altijd zo kranig uitzag, was ik om zo te zeggen het jongeheertje onder de glazenwassers. Mijn moeder stelde er prijs op mijn witte broeken

te strijken, driemaal in de week trok ik een schone aan, en ik werd mede daarom uitverkoren om bij de deftigste cliënten te mogen werken. Bij dit alles verborg ik niet het minst mijn socialistische gezindheid, ook niet voor mijn bazen en ik begon er al vroeg over te denken om mijn kameraden te organiseren. Het denkbeeld om een vakorganisatie te stichten liet me niet los. Maar ik had heel wat tegenstand te overwinnen, men was er niet op gesteld om contributie te betalen, zich disciplinair te gedragen kortom om de verplichting op zich te nemen, die een organisatie van haar leden moet eisen. Anderzijds echter waren de voordelen ook niet te versmaden, door gezamenlijk optreden zou men meer kunnen bereiken, dan wanneer ieder alleen maar voor zichzelf en voor zijn eigen belangen zou proberen op te komen. Tenslotte was het mij gelukt een klein groepje te organiseren en door dit eerste succes aangemoedigd begon ik hoe langer hoe energiever te ageren. En zo gebeurde het heel vaak, dat ik, als de ploegen binnenkwamen, in de stal, zoals we de wagenloods noemden, op een wagen met ladders sprong om mijn ongeorganiseerde kameraden toe te spreken en hen opwekte om zich bij onze organisatie aan te sluiten. Dit gebeurde tot grote ergernis van onzen baas, die in de wandeling luisterde naar de bijnaam van „de Bezem” en die me wilde verbieden op het terrein van de firma te agiteren. De man had echter het euvel, niet goed uit zijn woorden te kunnen komen en om de haverklap het woord „bijvoorbeeld” te gebruiken. Hij was daarom benauwd voor mijn spot, want je kon door ook „bijvoorbeeld” te zeggen te pas en te onpas, den man geducht ergeren. Vrij spoedig gelukte het me mijn kameraden tot organisatie te brengen en we stichtten aldus de Glazenwassersvereniging „Excelsior”, wat ik een buitengewoon toepasselijke naam vond voor een glazenwassersvereniging, wier leden immers steeds op de ladders moesten klimmen om de moeilijkst te bereiken plekken van stof en vuil te reinigen. Hoewel ik de drijvende kracht was geweest bij het stichten van de organisatie, vond ik mezelf nog te jong om als voorzitter van de vereniging te fungeren en ik zorgde daarom dat een zekere Jacob van der Haar voorzitter werd, terwijl ik zelf als gewoon bestuurder werd gekozen. Maar dat heeft niet lang geduurd, ik kwam spoedig in de plaats van van der Haar, omdat bij hem alleen een streven was om van de organisatie een ziekenpotje te maken en een toneelgezelschap. Ik wilde echter een strijdorganisatie en steunde daarbij op de instemming van mijn kameraden. We sloten ons aldra

aan bij de plaatselijke vakcentrale, het Haagse Vakcomité. Via dit comité kreeg ik verbinding met het bestuur van het Nationaal Arbeids-Secretariaat, wat destijds de enige vakcentrale was in ons land, en leerde ik den toenmaligen secretaris van het N.A.S., Jan van Zomeren, kennen. Met zijn hulp slaagden we er in een landelijke organisatie van glazenwassers te stichten, waarvan ik tevens de voorzitter werd. Dat men mij ondanks mijn jeugd voor vol aanzag, had, zoals ik reeds uiteenzette, verschillende oorzaken. Maar de voornaamste heb ik nog verzuimd te vermelden: ik was inmiddels getrouwd. Op zeer jeugdige leeftijd was ik in het huwelijk getreden met Wilhelmina Antonetta Peereboom. We waren zeer heftig op elkaar verliefd, zodat het niet mogelijk was geweest ons huwelijk door een lange verlovingstijd te doen voorafgaan. Ook werd ik zéér spoedig vader van een dochttertje....

Ik was een man geworden.

VIERDE HOOFDSTUK

De praktijk wijst mij de weg

*Mijn leeshonger zoekt bevrediging
— Invloed van Multatuli — Ik word
klassebewust — Quack's „Socialis-
ten” — Tussen de twee richtingen —
Portret van Domela — Ik bepaal mijn
keuze — Vóór sociale wetgeving —
Troelstra en de Hogerhuizen — Ik
word lid der S.D.A.P.*

Ik was niet alleen een man geworden, maar bovendien een ernstig man. Mijn verantwoordelijkheidsbesef was oneindig groter geworden door mijn huwelijk en mijn vaderschap. Ik werd geheel-onthouder en, in mijn ijver om in alle dingen tot de konsekwentie te gaan, werd ik zelfs een tijdlang vegetariër.

De positie, die ik innam dwong mij er toe veel te discussiëren en dat noopte mij mijn kennis te vergroten. Vanzelfsprekend leidde dit tot veel lezen: reeds lang had ik aan de lectuur van „Recht voor Allen” en de „Rode Duivel” niet meer genoeg. Ook de lectuur van Multatuli kon mij niet meer verzadigen. Natuurlijk was Multatuli mijn held, als van zovelen, die als ik tot bewustzijn waren gekomen en in Multatuli de eerste Nederlandse schrijver vonden, die de diepte van de lichamelijke en geestelijke ellende van de Nederlandse arbeidende bevolking erkende. Nog herinner ik mij de gedeelten van „Vorstenschool”, die destijds een zeer diepe indruk op ons maakten:

„ Het volk

Is laag gezonken, moeder! Ziel en hart
Gaan onder, bij aanhoudend stof'lijk lijden.

De gloed van hoger geestdrift wordt gedoofd,
Als 't leven slechts één kamp is met het lage,
Als niet te sterven 's levens enig doel is,
En uitgesteld bezwijken hoogste prijs!”

En dan wat daarop volgde, en waarin de vreselijke toestand van „de armen” werd beschreven:

„Wat is den arme 't schoon der jente? Niets!
Een sterrenhemel? Niets! Wat is hem kunst?
Wat zijn hem tonen, tinten, geuren? Niets!
Wat is hem poëzie? Wat liefde? Niets!
Dit alles mág hem niets zijn. Alle vlucht
Is hem verboden door de werk'lijkheid,
Die met 'n ijs'ren vuist hem neerperst in 't slijk,
En elke poging tot verzet bestraft
Met honger....”

Ik was echter langzamerhand in het stadium gekomen, waarin het enkele constateren van de ellendige positie van de werkende massa me niet meer bevredigde. Met het ontwaken van mijn klassebesef maakten deze regels, die me eerst een openbaring hadden geschenen, me zelfs kregel. Het mocht dan waar zijn, dat de arme „niets” had en „niets” was, in mij was reeds levend geworden de gedachte, die in de Franse revolutie door één der toenmalige voormannen aldus was uitgedrukt: „Wat is de derde stand? Niets! Wat moet hij zijn? Alles!” Zeker, Multatuli had terecht geconstateerd, dat het volk gebrek leed „aan vermaak, aan uitspanning, aan genot, aan geluk en aan brood”, maar dit was onvoldoende. We waren al een stap verder en het werd me duidelijk, dat schone lyriek, die alleen maar goed was om meelij met ons zelf te krijgen, ons geen stap verder bracht. Daarom zocht ik naar wat beters, en ik herinner mij, dat ik dat betere allereerst vond in het werkje van Domela Nieuwenhuis: „Kapitaal en Arbeid, naar Karl Marx”. Hieruit leerde ik, dat de geschiedenis van de mensheid één lange geschiedenis van klassenstrijd was en dat het nu zóver gekomen was, dat mijn eigen klasse, de klasse der arbeiders, op het toneel was verschenen, die als historische taak had de klasse der kapitalisten te overwinnen. En deze overwinning zou dan niet tot gevolg hebben, dat dan de arbeidersklasse, op haar beurt heersende klasse geworden, de klasseheerschappij in stand zou houden, neen, na de overwinning van de arbeidersklasse, zou het tijdperk der klasseloze maatschappij worden geopend! Ik werd klassebewust, d.w.z. ik voelde mij een lid der heersende klasse van morgen, die werkelijk in staat zou zijn om een nieuwe menswaardige maatschappij te stichten. Ik las

verder de brochure, die destijds bij Liebers, de brochurehandel van de socialistenbond, te verkrijgen was en die uitgegeven was door Ph. Oudkerk, Damrak 100a, te Amsterdam, onder de titel: „De Commune van Parijs“, met de eigenaardige sub-titel: „Een stem uit het verleden aan het heden“.

Het was de samenvatting van de drie adressen van Marx aan de Generale Raad der Internationale over de Frans-Duitse oorlog en de Commune van Parijs, met het meesterlijke voorwoord, dat Friedrich Engels op de twintigste jaardag der Parijse Commune 18 Maart 1891 te Londen schreef.

Ze wekten voor altijd in mij het besef tot welk een grote daden de arbeidersklasse na haar bewustwording in staat is. En tevens de zekerheid van de uiteindelijke overwinning, indien de arbeiders de fouten bij de Commune van Parijs gemaakt, zouden vermijden. Van Domela Nieuwenhuis las ik: „De toekomstige inrichting der maatschappij en hoe men uit het oude in het nieuwe kan komen“ en nog een ander geschrift met een minder uitvoerige titel: „Hoe ons land geregeerd wordt“. Maar het meest heb ik, geloof ik, gehad aan de werken van Quack: „De Socialisten, — personen en stelsels“. Wat heb ik uit die boeken veel geleerd! Wat ben ik een dankbaarheid verschuldigd aan dien man, die met een rusteloze ijver, ook voor mij, al die feiten en gegevens had verzameld. Als ik nu die zes dikke delen nog weer eens ter hand neem, dan merk ik, dat ik hem nagenoeg overal heb geraadpleegd. Door hem heb ik het eerst van Plato gehoord en van de Gracchen, van Thomas Münzer en van Thomas Morus, van Saint-Simon, Fourier, Owen en Fichte. Door hem werd de figuur van een Ferdinand Lassalle levend voor mij, hij was het die mij Bakoenin, — de legendarische held, die ik in de afleveringsromans „De Dodenvelden van Siberië“ zo ontzaglijk had bewonderd —, leerde kennen en bovenal: uit Quack's werken vond ik, voor het eerst in kort bestek saamgevoegd, een overzicht van de inhoud der werken van Karl Marx. Men moet bedenken, dat ik geen andere taal lezen kon dan de Nederlandse en er was in die dagen nog niet veel in het Nederlands vertaald. Ik las van Darwin: „De afstamming van de Mens en de seksuele teeltkeus“, vertaald en van aantekeningen voorzien door Dr. Hartogh Heys van Zoutenveen, en het bekende boek van Büchner: „Kracht en Stof“, — waaruit ik de argumenten putte, die ik nodig had bij de vele discussies. Nochtans had ik reeds geleerd kritisch te lezen en ik voelde heel goed de onvolkomenheden, met name in het laatste

boek. Intussen was daar de verscheurdheid in de socialistische beweging, de beide richtingen, die tot partijkiezen dwongen. In 1894 was de S.D.A.P. opgericht en de richtingenstrijd tussen wat men noemde de „parlementaire“ en de „revolutionaire“ socialisten, werd in hevigheid gevoerd.

De grote eerbied, die ik had voor Domela Nieuwenhuis als de wekker der Nederlandse arbeidersbeweging en mijn eigen revolutionaire gezindheid, maakten de keus bijzonder moeilijk. Domela Nieuwenhuis was stellig een zeer bijzonder man, die, geboren uit een deftig geslacht van theologen, reeds in 1874, toen hij predikant in Den Haag was, het volgende opmerkelijke standpunt innam: „Het volk lijdt honger naar lichaam en ook naar de geest. Ziet-aar de hoofdzaak. Is het een orthodox standpunt dat zo te laten? Is het soms een modern leerstuk? Of een evangelisch? Zo ja, in naam der mensheid, ik schenk u alle orthodoxie, alle evangelisme, alle moderniteit, ik ga niet met u mede“.

Men leert Domela Nieuwenhuis thans nog het beste kennen uit de inleiding, die hij in December 1903 geschreven heeft voor de bloemlezing zijner artikelen uit 25 jaargangen van „Recht voor Allen“ en „De Vrije Socialist“. Daarin vertelt hij namelijk hoe hij in 1878 reeds een paar jaar „socialisme preekte in de kerk, met verwijzing meestal naar Jezus, wiens beginselen doortrokken waren van socialisme“. Dat socialisme zag hij, als in een notedop samengevat, in het woord „wat gij wilt dat de mensen u doen zullen, doet hun ook alzo“. Hij zegt daarin verder, dat hij „van huis-uit veel meer een man van de studeerkamer was, dan van het openbare leven“, doch dat hij, toen hij eenmaal het wachtwoord gesproken had, verder en verder werd gedrongen en — „vóórdat ik het zelf wist, was ik zodanig in de maalstroom gesleept, dat ik wel mee moest“. Zo werd hij dus eigenlijk zijns ondanks tot zijn taak gedrongen, die hij niet zelf welbewust gekozen had. Dit was in 1878, dertig jaren nadat het Communistisch Manifest was verschenen!... Het verschil met een Marx en een Engels is voornamelijk, dat deze na ontzaglijke wetenschappelijke studie, tot een stevige zekerheid kwamen omtrent de ontwikkelingsvoorwaarden der maatschappij en daarna welbewust hun politiek handelen bepaalden. Domela Nieuwenhuis erkent zelf: „ik ben geen politiek leider geweest“, — hij zag zichzelf veeleer als een soort apostel. Met „medelijden vervuld voor de schare“, stelde hij zich de vraag: „mocht ik dat volk, dat zo heilbegerig scheen teleurstellen?“ — Voorts zag hij zich zelf als een

martelaar: „in mijn verbeelding werd de gevangenisdeur reeds voor mij geopend en zouden alle denkbare rampen zich over het hoofd van mij en de mijnen uitstorten“. — „Zou ik bestand zijn“, zo vraagt hij zich af, — „om die reuzenstrijd te voeren? Helemaal alleen tegenover een wereld van macht, kennis en geld?“ Zo voelde Domela Nieuwenhuis zich dus als een eenling, hij voelde zich niet de woordvoerder van een strijdende klasse, uit wier komende overwinning hij als voorloper nu reeds zijn kracht putte, neen hij was enkel maar overtuigd, dat „de waarheid en het recht“ aan zijn zijde stonden en, als hij soms moedeloos was, dan keek hij naar „die schare, die honger leed naar lichaam en ziel“, dan wierp hij alle zorg en aarzeling van zich af en riep hij zichzelf toe: het moet! En hij koos zich de leuze van Marat „terar ut prosim“ (dat ik onderga, mits ik maar nuttig ben) tot zijn lijfspreuk.

Deze man nu trad in 1879 uit de kerk, werd socialist en een der invloedrijkste volksmensen, die er ooit in Nederland optraden. Hij brak definitief met zijn klasse van oorsprong en vatte zijn taak als propagandist van de nieuwe socialistische waarheid op als een soort apostolische roeping. Hij zag er ook uit als eer apostel, hij had een hoge, slanke gestalte, zijn gelaat droeg lijden de trekken, zijn stem en zijn voordracht waren meeslepend, duizenden ontrechte mensen, zwoezers, die in de schrijnendste armoede leefden, zagen in hem den nieuwen Messias. Nooit werd iemand zo mateloos vergood, een verering, die na zijn gevangenschap in 1887 — wegens z.g. majesteitschennis — nog enorm toenam. Hij was een man van ontzaglijke energie, van schier onbegrensd uithoudingsvermogen, en van een zelfbeheersing, zoals slechts bij weinigen voorkomt. Hij was de wekker van de Nederlandse arbeidersbeweging, hij leverde een vernietigende critiek op de bestaande maatschappij, zijn redevoeringen dwongen tot luisteren en oefenden een grote invloed uit. Begrijpelijkwijze waren deze redevoeringen en zijn propaganda grotendeels negatief, d.w.z. meer op het vernietigen van het bestaande gericht, dan dat ze een duidelijke weg aangaven hoe de maatschappij moest worden veranderd. In 1888 werd Domela lid van de Tweede Kamer, waar hij o.a. een initiatief-ontwerp tegen de gedwongen winkelnering indiende — —dit was gericht tegen die geraffineerde methode van uitbuiting, waarbij de levensmiddelen 10 á 15% en de manufacturen vaak 40% boven de gewone prijs aan de arbeiders werden verkocht. Het spreekt vanzelf, dat Nieuwenhuis'

woord in het parlement niet zulk een weerklink vond als buiten het parlement, hij had weinig direct succes met zijn optreden. En waar hij er niet in geslaagd was, ondanks zijn opleiding, ondanks zijn briefwisseling met Marx en zijn persoonlijke bekendheid met Engels, zich de grondslagen van het wetenschappelijk socialisme werkelijk eigen te maken, en de beweging waarop hij steunde kleinburgerlijk van karakter was (het industrieproletariaat drukte zijn stempel nog niet op de beweging, die door handwerkers en landarbeiders werd gevormd) ging hij in zijn propaganda steeds meer de negatieve kant op en droeg hij er zodoende veel toe bij om zijn volgelingen veel meer anarchistisch dan socialistisch te maken. Het zal, dunkt mij, menige jonge kameraad moeite kosten zich die anarchistische denkwijze voor te stellen. Ze wilde „regeringloosheid“, geen wetten of voorschriften, ze wilde geen stevige, centraal-geleide organisaties van de arbeiders, maar geloofde in een revolutie die elke staatsorganisatie van de ene dag op de andere zou afschaffen, waarna de werkers in zelfstandige productieve associaties verenigd, in kleine groepen federalistisch saamgevoegd, vreedzaam zouden kunnen leven zonder kapitalistische uitbuiting. Het was 'n soort kleinburgerlijk ideaal van individuele vrijheid, dat bovendien nog zeer gevarieerd was, want er waren velerlei soorten van anarchisten en anarchismen. Voor Domela Nieuwenhuis was dit ideaal veel aantrekkelijker, dan de lange moeizame weg, die de socialisten aan de massa wezen. Zijn sociaal-democratisch beginsel kwam aan het wankelen evenals zijn vertrouwen in de tot nog toe gevoerde taktiek; zijn ageren voor algemeen kiesrecht en voor verbeteringen met behulp van sociale wetgeving, leek hem tenslotte een misgreep. En toen hij dan ook bij de verkiezingen in 1891 door den burgerlijk-radicalen candidaat (tegenwoordig zeggen we vrijzinnig-democraat) mr. M. W. F. Treub werd verslagen, versterkte dit zijn anti-parlementaire opvattingen nog aanmerkelijk. De heer Treub wilde bedanken voor zijn zetel om Domela Nieuwenhuis opnieuw een kans te geven, maar deze weigerde, hij wilde „geen zetel in het parlement bij de gratie van zijn tegenstanders“. Niet het klassebelang, maar persoonlijk eergevoel gaf de doorslag. — Van nu af aan kwam er een scherpe zwenking naar het anti-parlementarisme, ook in „Recht voor Allen“ het blad, dat Domela Nieuwenhuis sinds 1879 in sociaal-democratische zin had geredigeerd. Het is duidelijk, dat dit voor de beweging een harde slag was. Het blad, dat drie jaar lang, van 1889 tot 1891 reeds als dagblad was verschenen, moest

al spoedig zijn uitgave tot driemaal in de week beperken. Op de hele beweging, op de organisaties van de arbeiders had het nu opkomende anarchisme een funeste invloed, er had een omkering plaats van een sociaal-democratische naar een meer uiterlijk-revolutionaire, een meer anarchistische beweging, wier voornaamste kenmerk haar negatieve houding tegen wetgeving en parlement was. In 1893 werd b.v. op het congres van de Sociaal-Democratische Bond de befaamde motie Hogezaand-Sappemeer aangenomen, die het kiesrecht verklaarde tot een verouderd, voor de arbeidersbeweging overbodig wapen in de strijd, en een betere toekomst voor de arbeidersklasse alléén meende te moeten verwachten van een gewelddadige revolutie. Dit was de mening van verreweg de meerderheid der socialistische arbeiders in de noordelijke provincies. Men had daar de staat leren kennen als het instrument der heersende klasse, dat met marechaussees, met soldaten tegen de arbeidersbeweging werd gebruikt, en om daartegen te vechten met 't stembiljet, dat leek deze socialisten belachelijk. Men kocht liever revolvers, en bestudeerde recepten voor het maken van dynamiet. Men verwachtte niets van „parlementaire” doch des te meer van economische actie, zonder daarbij nochtans de noodzakelijkheid in te zien van sterke vakorganisaties. Dit was de tijd van de z.g. staak-maar-raak taktiek, die aan de arbeiders nederlaag op nederlaag bracht. In 1894 ging b.v. de staking der bakkersgezellen te Amsterdam verloren, de staking in 1895 der meubelmakers aldaar eveneens, zo ging het ook met de staking der steenhouwers en in de eerste staking van de diamantbewerkers, in hetzelfde jaar, leden de arbeiders mede de nederlaag. Deze nederlagen betekenden echter voor de anarchisten geen lessen. Ze bleven hun federalisme propageren, waarbij ze het vormen van centraal-geleide vakbonden tegengingen, ze verkondigden hun opvattingen over „vrijheid”, huldigden meningen over „het recht van het individu”, die al niet meer maatschappelijk waren, ja dikwijls ontvaardden in doodgewone oplichterspraktijken. Domela Nieuwenhuis bleef op deze beweging zijn invloed uitoefenen, maar niet in gunstige zin. En zijn eigenschappen, die deugden waren in de aanvang van zijn werk, sloegen in hun tegendeel om. Zijn volharding werd stijfkoppigheid, zijn beginseltrouw ontvaardde tot gemis aan politiek-noodzakelijke plooibaarheid, tot verstarring. De beweging, die zelf alle kenmerken droeg van kleinburgerlijkheid kon hem niet voor verder afzakken naar het anarchisme behoeden, de verafgoding van zijn persoon, deed hem ook zelf

geloven in zijn eigen onfeilbaarheid: hij kon niet het minste ongelijk erkennen. Ziehier de voornaamste redenen, die ertoe leidden, dat de grote figuur van Domela Nieuwenhuis tot verval kwam en feitelijk nooit meer zijn invloed ten goede op de publieke zaak heeft kunnen laten gelden. Maar jarenlang duurde nog de strijd tussen de richtingen en voor mij kwam in de jaren, dat ik actief in de arbeidersbeweging begon op te treden, — dat was dus omsteeks de eeuwwisseling, het moment dat ik mijn keuze moest bepalen. Hoe verder Domela Nieuwenhuis afzakte naar het anarchisme, hoe meer mijn opvattingen die van de jonge en toenmaals met geestdrift vechtende S.D.A.P. naderden. Het was ook niet het minst de grote moed waarmee haar woordvoerders destijds tegen de meerderheidsopvattingen in de vakorganisaties en in de politieke beweging ingingen. Ik wilde een consequent revolutionair zijn, ik zag de geweldige macht van de kapitalistische staat en ik begreep de logica en het realisme van het marxisme, die ver uitgingen boven de meningen der anarchistenvan, waarvan ik natuurlijk ook vele propagandageschriften had gelezen. Ik had Mackay en Kropotkine gelezen, maar ze overtuigden me niet. Dan was er de grote strijd voor het algemeen kiesrecht, waarvan Domela Nieuwenhuis zelf, nog niet lang geleden, een der voorvechters was geweest. Ik zag in, dat het algemeen kiesrecht iets waardevols zou zijn voor de strijd der arbeidersklasse, daardoor zou de strijd voor sociale hervormingen steeds bredere groepen der bevolking kunnen meeslepen en in die strijd zou de arbeidersklasse haar macht kunnen formeren en leren gebruiken. Maar het voornaamste is hierbij naar mijn mening, dat ik niet door theoretische bespiegelingen tot mijn standpunt kwam en tot de keuze tussen twee richtingen, maar door de praktische strijd.

Daar was ten eerste mijn buitengewoon grote belangstelling voor de in die tijd gevoerde propaganda voor de invoering van een leerplichtwet. Deze propaganda werd in die dagen in het bijzonder gedragen door de gebroeders J. W. en A. H. Gerhard. Ik wist wat gemis aan onderwijs betekende en had daarom veel sympathie voor de geestige en logische argumentatie, die in het bijzonder door A. H. Gerhard werd aangevoerd voor het verplichte onderwijs. Dit bracht me in deze zelfde tijd in een ernstig conflict met de toenmaals bekende anarchist Methöfer, die hoofdboekhouder was bij de „Volharding” en niets van wettelijke maatregelen en dus ook niets van een wettelijke leerplicht wilde weten. Nog herinner ik mij het felle debat, dat ik met hem had na de

Zondag der grote Leerplichtmeeting in 't gebouw voor Kunsten en Wetenschappen in Den Haag, waar Methöfer met zijn strooibiljetten had gestaan om de bezoekers te overtuigen, dat ze van een leerplichtwet geen heil te verwachten hadden. Ik herinner me, dat het debat een persoonlijke wending nam en ik mijn tegenstander verweet, dat hij, die zelf een goede school had doorlopen, nu stelling nam tegen een maatregel, die voor de volksontwikkeling niet anders dan heilzaam kon zijn. Natuurlijk behaalde ik niet veel succes bij dezen anarchist, die reeds vóór Domela Nieuwenhuis het anarchisme had gepredikt, die vroeger door Domela Nieuwenhuis zelf, door van Emmenes en zovele anderen, toen ze nog sociaal-democraten waren, fel was bestreden en die nu zijn vroegere tegenstanders bij bosjes tot zich had zien overkomen. Voor mij waren echter zijn argumenten niet overtuigend. Want niet alleen, dat ik — die zoveel op onderwijsgebied was tekort gekomen — me ergerde aan zijn verzet tegen de leerplichtwet, begreep ook niet dat men b.v. tegen een Ongevallenwet kon zij. Dat was het tweede punt. En wederom wees mijn eigen practisch levenservaring mij de weg. Ik was immers glazenwasser geweest, een uiterst gevaarlijk beroep waarbij vele bedrijfsongevallen voorkwamen en niets was voor mij méér voor de hand liggend, dan dat men voor een wet moest ijveren, die de werkers beschermde tegen de gevolgen van een ongeval. Eenzelfde standpunt nam ik in ten aanzien van de wettelijke regeling van de arbeidsduur. Dat was immers een eis van al onze Meivergaderingen geweest: acht uur!.. Ik had ongeveer aan alle Meivergaderingen deelgenomen en de acht-urendag was steeds onze eis geweest.. Herinnerde ik mij niet de grote Meivergadering in het gebouw „Casino“, dat thans „Scala“ heet, na afloop waarvan er in de Wagenstraat op een ontzettende manier door de politie geranseld was op de Meivierders? Ik zelf had er mijn pet bij ingeschoten en toen ik een uur of anderhalf uur later de Wagenstraat insloop om te zien of ik mijn pet soms nog kon terugvinden, toen lag daar een stapel petten, hoeden en verdere kledingstukken, zelfs schoenen waren erbij, die door de politie met argusogen werden bewaakt, zodat ik er maar van afzag te pogen mijn hoofddekseel terug te krijgen. Voor een wettelijk vastgelegde arbeidsduur van acht uur per dag, dáárvoor hadden we geageerd en ik had het met geestdrift gedaan, want ik voelde aan de lijve de noodzakelijkheid van zo'n wettelijke regeling van de arbeidstijd. Mijn oordeel was dus op practische ervaring gegrond en daardoor kón het

niet anders of ik moest tot de conclusie komen, dat niet de z.g. parlementariërs, maar dat de Domela-aanhangers van het juiste beginsel waren afgeweken, en dat zij het waren, die verwaterden.

Toen kwam de bemoeienis van Troelstra met de Hogerhuiszaak. Die was absoluut beslissend voor het bepalen van mijn standpunt en voor het kiezen van de richting waarbij ik mij zou aansluiten. Ik was positief overtuigd van de onschuld van de drie gebroeders Wiebren, Marten en Keimpe Hogerhuis, die door de justitie in alle instanties wegens inbraak met poging tot doodslag, gepleegd op St. Nicolaasavond 1895 te Britsum tot respectievelijk 12, 11 en 6 jaren gevangenisstraf waren veroordeeld. Maar ik was geenszins ingenomen met de platte en lompe manier waarop sommige anarchisten in mijn omgeving — ik noem in dit verband Engeltje Kloosterman en I. I. Samson — deze zaak misbruikten om meer te ageren tegen de sociaal-democraten dan tegen de klasse-justitie. Men moet weten, dat na de arrestatie der gebroeders Hogerhuis hun verdediging was opgedragen aan een advocaat van kwade zaken, reden waarom Troelstra zich er buiten hield. Er was echter nog een reden: Troelstra was aanvankelijk van mening, dat de Hogerhuizen schuldig waren. Reeksen van diefstallen, die destijds op het Friese platteland plaatsvonden werden namelijk toegeschreven aan de anarchistische propaganda voor het „neem- en eet“-recht. Toen de Hogerhuizen echter in alle instanties veroordeeld waren, werd Troelstra's belangstelling gewekt, door een zonderlinge vraag, die hem door zekeren Paulus van Dijk uit Beetgum werd gesteld, die informeerde of het mogelijk zou zijn dat, nu de Hogerhuizen eenmaal veroordeeld waren in alle instanties, de zaak nog eens aan de orde kwam en dan tot veroordeling van anderen zou kunnen leiden. Troelstra dacht van die vraag het zijne, hij trok naar Beetgum, bestudeerde de hele zaak nauwkeurig en was al spoedig van de onschuld der Hogerhuizen overtuigd. Inmiddels was er in 1897 een adresbeweging om gratie ten behoeve der Hogerhuizen op touw gezet, die door 12.000 burgers ondertekend was en die Troelstra gelegenheid bood de zaak in de Kamer ter sprake te brengen bij de begroting van justitie in 1897. Ik herinner me heel goed, dat ik voor Troelstra, naar aanleiding van die rede, een grote genegenheid opvatte. Ik las de verslagen in de pers en ik las wat P. L. Tak erover schreef in „De Kroniek“. Ik kreeg de indruk, dat dit eerste optreden van Troelstra in het parlement in 1897 meesterlijk was, een meesterstuk van juridische kennis, van proletarische solidariteit

en van parlementaire slagvaardigheid, dit laatste vooral tegen den reactionair de Savornin Lohman. De anarchisten echter waren zó bevreesd voor het politieke succes van Troelstra in de Hogerhuiszaak, dat ze bij monde van Domela Nieuwenhuis luide verklaarden, dat Troelstra enkel politieke reclame met de Hogerhuiszaak wilde maken. Ze boden een tegenwerking, die mij eenvoudig onbegrijpelijk voorkwam. En toen in 1899 de zaak der Hogerhuizen opnieuw voor de Hoge Raad zou komen, wisten de anarchisten, die niets zo zeer vreesden, als dat de Hogerhuizen door toedoen van Troelstra vrij zouden komen, te bewerken, dat de anarchistisch gezinde familie der Hogerhuizen een burgerlijken advocaat, Mr. Z. v. d. Bergh, de verdediging opdroeg. Deze advocaat vroeg aan Troelstra de stukken, Troelstra gaf hem al het materiaal, waarvan echter moedwillig geen behoorlijk gebruik werd gemaakt en dat overigens ook niet aan Troelstra werd teruggegeven. Het resultaat was, dat het vonnis tegen de Hogerhuizen gehandhaafd bleef. Dit alles stelde mij, die de Hogerhuiszaak met hartstocht volgde (men kan deze zaak in zekere zin met de Dreyfuszak in Frankrijk vergelijken wat de politieke beroering betreft) bitter teleur. Mijn volle sympathie was aan de kant van Troelstra, die twee jaar lang alles had gedaan om recht te verkrijgen, die zelfs in koelen bloede den officier van justitie te Leeuwarden, graaf Schimmelpenninck, opzettelijk had beledigd, alleen om een middel te vinden om nieuwe getuigen onder ede te doen horen en die nu door de verdachtmakingen van de anarchisten werd vervolgd, die hem zelfs uitmaakten voor een politie-spion. Er werd een proces tegen Troelstra gevoerd wegens deze belediging van den officier van justitie. In Juni 1899 volgde in dat proces vrijspraak, de officier had 4 maanden geëist, in hoger beroep veroordeelde het Hof Troelstra tot een maand gevangenisstraf. Later werd dit vonnis door de Hoge Raad bevestigd. Toen Troelstra's vader, buiten weten van zijn zoon, gratie aanvraagde, werd dit gratieverzoek aanleiding om de zaak in de Kamer te brengen. Van Kol interpeleerde erover. Toen van Kol aan het slot van zijn interpellatie een motie indiende, werd deze behalve door de drie sociaal-democraten enkel door Ketelaar ondersteund. Dat was dus één te weinig om te kunnen worden behandeld. Troelstra, in hevige verontwaardiging, sloeg met zijn vuist op de bank en riep: „Lafaards!“ Toen gingen er ook een paar handen van de liberalen omhoog. Dit was in Juni 1900.

Mijn keuze tussen de beide richtingen in de socialistische be-

weging was echter reeds beslist in 1897 na Troelstra's optreden in de Kamer voor de Hogerhuizen. Ik had me geabonneerd op de „Sociaal-Democraat", het driemaal in de week uitkomend orgaan van de S.D.A.P., dat onder redactie stond van W. H. Vliegen. Ik sloeg geen sociaal-democratische vergadering meer over en het resultaat was, dat ik, eindelijk over alle bedenkingen, die uit de vervloekte verdeeldheid der beweging voortkwamen heen stapte, en in 1899 tot de S.D.A.P. toetrad. Ik was het 79ste lid van de afdeling Den Haag en ik had nu definitief mijn weg gekozen.

Stakingsleider en propagandist

Werken en studeren — Ik leid de eerste glazenwassersstaking — Bestuurder van het „Haagse Vakcomité“ — Aangesteld bij „De Volharding“ — De glazenwassersactie in Den Haag — De „aseminspectie“ — Mijn eerste h.h. vergadering der S.D.A.P. — Indruk van „Op Hoop van Zegen“ — Colporteur en correspondent van „Het Volk“ — Persoonlijk contact met Troelstra.

Ik bestudeerde in die dagen het vakverenigingsvraagstuk met grote ijver. Door mijn drang naar kennis gedreven, overtrof ik vele van mijn kameraden, die zich minder moeite gaven met de studie. Van het bekende standaardwerk van Sidney en Beatrice Webb over de vakbeweging, dat in de Hollandse vertaling van Henri Polak in 1899 in een keurige band door de A.N.D.B. werd uitgegeven, tegen de spotprijs van één gulden vijftig voor vakverenigingsleden, waren er in het eerste jaar slechts 60 exemplaren verkocht! Onder die zestig was ik als een van de bezitters en ik bestudeerde het ijverig. De prachtbrochure „Loon, Prijs en Winst“ van Karl Marx had me óók een dieper inzicht gegeven in de waarde van de strijd der vakverenigingen en tegelijkertijd mijn socialistisch bewustzijn gescherpt omtrent de betrekkelijke waarde van de overwinningen, die binnen het raam der kapitalistische verhoudingen worden bereikt. Verder moet ik zeggen, dat het „Communistisch Manifest“ sinds lang de grondslag had gelegd van mijn socialistisch denken. Men kan het „Communistisch Manifest“ niet te dikwijls lezen. Nu, negentig jaren nadat het verschenen is, is het nog actueel!... Ik las het in elk geval verscheidene keren, ik besteedde trouwens nagenoeg al mijn vrije

tijd aan lezen. Gelukkig beschikte ik over een oersterk lichaam en ik had maar weinig behoefte aan slaap. Gewoonlijk sliep ik maar vier à vijf uren per etmaal en als mijn vrouw en kinderen in diepe rust lagen, zat ik tot diep in de nacht te studeren of mijn werk voor de organisatie te doen. Dat was dan ook altijd perfect in orde, waarvoor zelfs mijn scherpste anarchistische tegenstanders respect hadden.

Begrijpelijkwijze groeide aldus mijn gezag in de vakbeweging.

In mijn kwaliteit van landelijk voorzitter van de Glazenwassersorganisatie leidde ik de eerste staking. Die was uitgebroken te Amsterdam bij dezelfde firma, als waarbij ik in Den Haag in dienst was. De firma Heineken had eigenlijk in Amsterdam haar hoofdzetel. Ik sprak verscheidene keren op vergaderingen van de stakers in het Timmerliedengebouw in de Rozenstraat te Amsterdam en toen na korte tijd de staking was gewonnen, beleefde ik mijn eerste grote triomf: op de stakersvergadering in Handwerkers Vriendenkring werd ik op de schouders van mijn makers rondgedragen, waarbij te mijner ere werd gezongen: Lang zal hij leven! Ik onderging deze spontane huldiging met zoveel vreugde, dat ik tijdens mijn terugreis naar Den Haag tot mezelf zeide: dat ik nooit een andere beloning zou kunnen begeren, dan alleen de kameraadschap en de waardering van mijn klassegenoten. Intussen had ik reeds zoveel bekendheid in de beweging verworven, dat ik in 1900 tot bestuurder en in 1902 tot 2e voorzitter van het Haagsche Vakcomité werd verkozen. Het is ook stellig aan die bekendheid te danken, dat ik, zonder dat ik het zelf wist, werd voorgedragen voor een benoeming bij de coöperatie de „Volharding”. Ik had niet gesolliciteerd, ik dacht daar in het geheel niet aan. En nu kreeg ik plotseling een brief van het bestuur van de coöperatie de „Volharding” of ik me wilde presenteren, want men had mij benoemd.... Ik zou dus broodbezorger worden in dienst van de coöperatie.

Ik bleef echter tevens voorzitter van de Glazenwassersorganisatie, want men wilde mij perse in die functie handhaven. Ik had natuurlijk de kwestie gesteld: ik ging het beroep verlaten en dus moest er een andere voorzitter komen. Maar men wilde er niet van horen: Louis moest voorzitter blijven van het Hoofdbestuur en van de afdeling Den Haag tevens. Kort daarna brak er een staking uit bij alle glazenwasserijen in Den Haag. Ik kreeg van het bestuur van de coöperatie verlof om de staking te leiden. De strijd ging om hoger loon en verkorting van arbeidstijd, betere

regeling van de rechtspositie der werkers, kwesties van aanstelling en ontslag, kortom de glazenwassers wilden een behoorlijke menswaardige behandeling hebben in ruil voor hun gevaarlijke en nuttige arbeid. De patroons, die mij kenden en ook de invloed, die ik op mijn kameraden uitoefende, probeerden mij uit de leiding te drukken. Ze verklaarden niet te kunnen onderhandelen met iemand, die immers niet meer in het bedrijf werkzaam was. Ze prefereerden het te onderhandelen met anderen dan met mij. Maar de stakers wilden daar niet van horen. Unaniem verklaarden ze, dat Louis de Visser hun woordvoerder was en dat met hem moest worden onderhandeld. Een der kameraden, Jan Triep, een glazenwasser, had de gevoelens van alle stakers weten te vertolken in een lied, dat gezongen werd op de wijze van de Socialistenmars, waarvan ik een couplet citeer:

*„Excelsior!“ heeft L. de Visser daar
Als president het recht verleend alwaar
Hij op moet treden voor de rechten,
Daar wij allen steeds voor vechten;
Erkent men hem niet voor dien man,
Waarmee men onderhandelen kan,
Dan moeten wij dit niet toegeven.
Dat zij het doel waar wij naar streven!”*

Deze actie voor lotsverbetering vond plaats in het jaar 1901 en in Maart 1902 brak na lange onderhandelingen de staking uit. Het patronaat, dat er niet in geslaagd was om mij uit de leiding van de actie te verdringen, probeerde thans langs andere wegen de geest van de stakers te breken. Daar de staking midden in die en die tijd hun loon in ontvangst konden nemen. De opzet was tamelijk doorzichtig. Men rekende er mee, dat de stakers als ze zó, midden in de week, buiten kennis van hun vrouwen, geld in handen zouden krijgen, stellig niets liever zouden begeren, dan om in de kroeg het er eens goed van te nemen. Dan zouden er vele borreltjes worden gedronken, het zou „een zwijpan“ worden en de sympathie van de burgerij, die we in zo buitengewone mate nodig hadden, zou voorgoed verloren zijn. Want het waren vooral de middenstanders, die van de diensten der glazenwasserij gebruik maakten en van wier sympathie voor de stakers veel afhing. Hier was dus een poging van de zijde van het patronaat om onze staking moreel te vermoorden. Die

poging moest, koste wat het koste, worden vrijdeld en ik besloot het volle gewicht van mijn populariteit in de schaal te werpen. Ik heb toen de stakers toegesproken en hun de toelag van de patroons duidelijk gemaakt. Ik herinnerde er aan, dat ik hen bij tal van gelegenheden reeds gewezen had op de noodzaak van een sterke discipline in de strijd. „Jullie weten wat discipline is“, riep ik uit, „jullie hebben bijna allemaal gediend! Welnu, hier in onze strijd is nu de zelf-gekozen discipline nodig, waarbij ver-geleken die van de militaire macht nog maar kinderspel is. Ik eis van jullie, dat je je geld gaat halen, dat je dit geld recht-streeks van het kantoor naar ons vergaderlokaal brengt. Ik eis van jullie, dat er geen een ook maar één borrel drinkt en van-middag om twee uur is het hier „aseminspectie“, en als er ook maar één bij is, die naar jenever ruikt, op die valt al de verach-ting van zijn strijdgenoten, omdat hij in de kaart speelt van onze tegenstanders, die op onze zwakheden in dit opzicht menen te kunnen speculeren!“ Ik betoogde, dat het hier ging om het moreel van de troep en dat ik onmiddellijk mijn voorzittersfunctie zou neerleggen, als men weigerde zich te onderwerpen. Toen ik uit-gesproken had ging er een daverend applaus op en 's middags om één uur was ik in het geheelonthouderscafé op de Prinsen-gracht voor de inspectie. Ik stond terzijde van de trap waar ze opgingen, de 150 à 200 kerels, waaronder er bij waren voor wie alcohol een even dringende behoefte was als brood. Ik stond daar aan de trap en terwijl ze voor mij langs gingen ademden ze me in het gezicht, opdat ik zou kunnen constateren of ze zich aan het parool hadden gehouden. Er was er niet één bij, die de discipline had gebroken! Niet één!... De strijd werd gewonnen en ik kreeg tot beloning van mijn makkers een leuningstoel en een voorzittershamer cadeau. De eerste om in uit te rusten van de vermoeienissen, die ik mij in verband met de staking had ge-troost, zoals ze zeiden, en de hamer als symbool, dat ik nog heel veel jaren de bijeenkomsten van de kameraden zou mogen lei-den. Ik geloof, dat het ontvangen van dergelijke bewijzen van de waardering van je kameraden, behoort tot de hoogste vreugden, die er voor een mens zijn weggelegd.

Ik kom nu tot het vertellen van een episode, die in menig op-zicht leerrijk is. De ondernemers, in hun ergernis over de verloren staking, poogden rancune-maatregelen te nemen door een paar arbeiders te ontslaan. Deze arbeiders besloten nu, in overleg met

hun kameraden, tot het oprichten van een coöperatieve glazen-wasserij. Ik had daarvan niet veel verwachtingen, omdat ik niet geloofde in de utopistische opvattingen van vele anarchisten uit die dagen, dat men door „productieve associaties” te vormen het kapitalisme zou kunnen overwinnen. Ik geloofde niet in de mogelijkheden, die men dacht te bereiken met de pogingen om midden in de kapitalistische maatschappij kleine oases te stichten van socialistische gemeenschappen. Dergelijke pogingen werden in die dagen ondernomen in het Gooi door de onderneming van „Walden”, waar sportbeschuiten werden gefabriceerd en chocolade-repen, ondernemingen, die men dacht tegen de hoog-ontwikkelde moderne industrie te kunnen plaatsen: een Waldens chocolade-fabriekje tegenover een Kruppse kanonnenfabriek! Het is thans, nu al deze proefnemingen grondig mislukt zijn, natuurlijk gemakkelijk om de onzinnigheid ervan te constateren. In de dagen waar ik nu over spreek was dit niet zo gemakkelijk en ik stemde dan ook alleen maar in het plan toe, indien de nauwe band met de organisatie werd behouden, omdat ik hierin de enige mogelijkheid zag om een onmiddellijk fiasco te verhoeden. Ik was in die dagen vooral ook dáárom tot de S.D.A.P. toegetreden omdat in de vakbeweging de sociaal-democraten een veel juister standpunt hadden dan de anarchisten. Hoewel ik altijd tot de uiterste linkervleugel in de arbeidersbeweging heb behoord, had ik toch nimmer met het anarchisme enige gemeenschap. Zelfs al heel vroeg, lang vóórdat ik tot de S.D.A.P. was toegetreden en Domela Nieuwenhuis op een openbare vergadering in Den Haag het anarchisme verdedigde, kwam ik toch reeds tegen hem in debat, waarbij ik de sociaal-democratische opvatting verdedigde. Ik bestreed daarbij de opvatting van Domela Nieuwenhuis over de regeringloosheid, zijn meningen over de vrijwillige federatieve samenwerking in vakgroepen, in welke vorm hij zich de nieuwe maatschappij dacht, ik bestreed zijn anti-parlementaristische opvattingen en daartegenover verdedigde ik het standpunt, dat de dwingende noodzaak van een stramme discipline onderstreepte, van een hechte organisatie; het standpunt dat het nut van de parlementaire actie in het licht stelde en dat de verovering van de staatsmacht in zijn vaandel schreef. En als Domela Nieuwenhuis wees op de gevaren van verwatering, die bij het parlementarisme zozeer aanwezig zouden zijn, dan legde ik mijnerzijds er de nadruk op, dat gevaren van verwatering op alle gebieden van de sociale strijd aanwezig waren en dreigden. In dit verband

herinner ik mij er op gewezen te hebben, dat ook het studeren, het lezen, het zich veroveren van literaire bekwaamheid etc. even goed kon leiden tot verwatering, omdat de bourgeoisie stellig niet minder haar best zou doen om dergelijke elementen te kopen en te compromitteren als zij dit met parlamentsafgevaardigden zou trachten te doen. Ik herinner mij, dat ik mij voornamelijk door praktische overwegingen, aan de strijd ontleend, liet leiden en praktische voorbeelden aanhaalde van stakingen, die verloren gingen uit gebrek aan discipline en uit afkeer om zich in hechte grote organisaties in centraal verband te organiseren, om weerstandskassen te vormen etc., waardoor de kracht der beweging in kleine groepjes werd versplinterd. Ik wil dus zeggen, dat ik vanzelfsprekend partij koos vóór de opvattingen van het socialisme en tégen de utopistische, kleinburgerlijke droombeelden, die met de maatschappelijke werkelijkheid niets te maken hadden.

Ik nam dus stelling tegen de opvattingen, die geloofden, dat de bevrijding van de loonslavernij bereikt kon worden voor het proletariaat door productieve associaties. Aan de andere kant was daar echter het probleem van de ontslagen arbeiders, voor wie inderdaad een mogelijkheid aanwezig was om een coöperatieve glazenwasserij op te richten. Daarom ontwierp ik statuten voor de betreffende coöperatie, waarin ik een drietal bepalingen opnam om de gevaren zoveel mogelijk te vermijden. Ten eerste: de coöperatie moest innig verbonden blijven met de vakorganisatie, haar leden moesten lid zijn van de vakorganisatie; ten tweede: een deel van de winst moest aan de vakorganisatie ten goede komen en tenslotte: door de vakorganisatie zou contrôle worden uitgeoefend. Deze bepalingen hebben inderdaad het verval van de coöperatie tot een doodgewone individuele winstonderneming kunnen remmen, maar op den duur niet kunnen tegenhouden. Ik heb mijn best gedaan de coöperatie op gang te brengen. Daarvoor bezocht ik middenstanders en haalde hen over om 's morgens vóór negen uur hun winkelpuizen te laten reinigen door de leden van de glazenwasserscoöperatie. Dat was praktische bedrijfsorganisatie, want daardoor was het aan de coöperatie mogelijk reeds 's morgens, als je bij de gewone klanten nog niet terecht kon, toch reeds de tijd productief te maken. Ik kan ook zeggen, dat de coöperatie prachtig ging in de aanvang en dat de firma Heineken er heel wat klanten door verloor. Maar het bleek al spoedig, dat „het maatschappelijk zijn het bewustzijn bepaalt“, en dat de remmen, die ik geprobeerd had aan te bren-

gen, niet krachtig genoeg waren. Weliswaar was er de contrôle van de organisatie, maar daar de ontslagenen natuurlijk behoorden tot de meest invloedrijken in de organisatie, konden zij die contrôle naar hun hand zetten. En hoewel ik de uitbreiding van de coöperatie in deze zin verdedigde, dat men telkens als er weer werkmogelijkheid was een nieuwe kameraad in de coöperatie zou opnemen, wilden de „coöperatoren“, toen ze acht man sterk waren daar niets meer van weten en verklaarden zij, dat eventuele nieuwelingen dan maar als knecht bij hen moesten worden aangesteld. Toen het zover was gekomen en de coöperatie niets meer was dan een groepje van baasjes, heeft de organisatie de banden met dit bedrijf verbroken, de „coöperatie“ werd ontbonden en het enige nut van het experiment was, dat het practisch bewijs geleverd was aan de velen, die vóórdien er nog aan hadden getwijfeld, dat het langs de weg van de productieve associatie niet mogelijk was het socialisme te bevorderen, doch dat men het er alleen maar door kon compromitteren, waarbij men de principiële tegenstanders van het socialisme aan argumenten hielp.

Ik herinner me nog als de dag van gisteren de eerste huis-houdelijke vergadering van de Haagse afdeling van de S.D.A.P. die ik bijwoonde. Ze werd gehouden op een zolderkamertje in een tot „arbeidersgebouw“ omgebouwd perceel aan de Bierkade bij de Wagenstraat, waar thans een glashandel gevestigd is. De meeste personen, die ik hier ontmoette kende ik reeds van naam, want alle socialisten hadden in die dagen een zekere bekendheid, en verscheidenen van hen had ik reeds leren kennen op verschillende vergaderingen. Op deze vergadering trok vooral de figuur van den voorzitter, die ik reeds uit de literatuur kende mijn belangstelling, dat was Frank van der Goes, die zowel in zijn keurige kleding als in zijn woordkeus en zijn „aristocratische“ manier van spreken een contrast opleverde met de overige bezoekers. In dat gebouw was J. W. A. te Boekhorst, de latere propagandist van de Bakkersgezellenbond, concierge. Ook de bekende schrijfster Cornelia Huygens was toen lid van het afdelingsbestuur van Den Haag; ze was opvallend groot van lichaamsbouw, ik kende haar reeds, want ik was een huisvriend, had op diverse vergaderingen reeds vele gesprekken met haar gehad, die overigens niet weinig hadden bijgedragen tot mijn toetreden tot de S.D.A.P. Als een interessante bijzonderheid herinner ik mij nog, dat de voorzitter in diezelfde vergadering, die ik als nieuw lid meemaakte,

herinner ik mij er op gewezen te hebben, dat ook het studeren, het lezen, het zich veroveren van literaire bekwaamheid etc. evengoed kon leiden tot verwatering, omdat de bourgeoisie stellig niet minder haar best zou doen om dergelijke elementen te kopen en te compromitteren als zij dit met parlamentsafgevaardigden zou trachten te doen. Ik herinner mij, dat ik mij voornamelijk door praktische overwegingen, aan de strijd ontleend, liet leiden en praktische voorbeelden aanhaalde van stakingen, die verloren gingen uit gebrek aan discipline en uit afkeer om zich in hechte grote organisaties in centraal verband te organiseren, om weerstandskassen te vormen etc., waardoor de kracht der beweging in kleine groepjes werd versplinterd. Ik wil dus zeggen, dat ik vanzelfsprekend partij koos vóór de opvattingen van het socialisme en tégen de utopistische, kleinburgerlijke droombeelden, diè met de maatschappelijke werkelijkheid niets te maken hadden.

Ik nam dus stelling tegen de opvattingen, die geloofden, dat de bevrijding van de loonslavernij bereikt kon worden voor het proletariaat door productieve associaties. Aan de andere kant was daar echter het probleem van de ontslagen arbeiders, voor wie inderdaad een mogelijkheid aanwezig was om een coöperatieve glazenwasserij op te richten. Daarom ontwierp ik statuten voor de betreffende coöperatie, waarin ik een drietal bepalingen opnam om de gevaren zoveel mogelijk te vermijden. Ten eerste: de coöperatie moest innig verbonden blijven met de vakorganisatie, haar leden moesten lid zijn van de vakorganisatie; ten tweede: een deel van de winst moest aan de vakorganisatie ten goede komen en tenslotte: door de vakorganisatie zou contrôle worden uitgeoefend. Deze bepalingen hebben inderdaad het verval van de coöperatie tot een doodgewone individuele winstonderneming kunnen remmen, maar op den duur niet kunnen tegenhouden. Ik heb mijn best gedaan de coöperatie op gang te brengen. Daarvoor bezocht ik middenstanders en haalde hen over om 's morgens vóór negen uur hun winkelpuizen te laten reinigen door de leden van de glazenwasserscoöperatie. Dat was praktische bedrijfsorganisatie, want daardoor was het aan de coöperatie mogelijk reeds 's morgens, als je bij de gewone klanten nog niet terecht kon, toch reeds de tijd productief te maken. Ik kan ook zeggen, dat de coöperatie prachtig ging in de aanvang en dat de firma Heineken er heel wat klanten door verloor. Maar het bleek al spoedig, dat „het maatschappelijk zijn het bewustzijn bepaalt“, en dat de remmen, die ik geprobeerd had aan te bren-

gen, niet krachtig genoeg waren. Weliswaar was er de contrôle van de organisatie, maar daar de ontslagenen natuurlijk behoorden tot de meest invloedrijken in de organisatie, konden zij die contrôle naar hun hand zetten. En hoewel ik de uitbreiding van de coöperatie in deze zin verdedigde, dat men telkens als er weer werkmogelijkheid was een nieuwe kameraad in de coöperatie zou opnemen, wilden de „coöperatoren“, toen ze acht man sterk waren daar niets meer van weten en verklaarden zij, dat eventuele nieuwelingen dan maar als knecht bij hen moesten worden aangesteld. Toen het zover was gekomen en de coöperatie niets meer was dan een groepje van baasjes, heeft de organisatie de banden met dit bedrijf verbroken, de „coöperatie“ werd ontbonden en het enige nut van het experiment was, dat het practisch bewijs geleverd was aan de velen, die vóórdien er nog aan hadden getwijfeld, dat het langs de weg van de productieve associatie niet mogelijk was het socialisme te bevorderen, doch dat men het er alleen maar door kon compromitteren, waarbij men de principiële tegenstanders van het socialisme aan argumenten hielp.

Ik herinner me nog als de dag van gisteren de eerste huiselijke vergadering van de Haagse afdeling van de S.D.A.P. die ik bijwoonde. Ze werd gehouden op een zolderkamertje in een tot „arbeidersgebouw“ omgebouwd perceel aan de Bierkade bij de Wagenstraat, waar thans een glashandel gevestigd is. De meeste personen, die ik hier ontmoette kende ik reeds van naam, want alle socialisten hadden in die dagen een zekere bekendheid, en verscheidenen van hen had ik reeds leren kennen op verschillende vergaderingen. Op deze vergadering trok vooral de figuur van den voorzitter, die ik reeds uit de literatuur kende mijn belangstelling, dat was Frank van der Goes, die zowel in zijn keurige kleding als in zijn woordkeus en zijn „aristocratische“ manier van spreken een contrast opleverde met de overige bezoekers. In dat gebouw was J. W. A. te Boekhorst, de latere propagandist van de Bakkersgezellenbond, concierge. Ook de bekende schrijfster Cornelia Huygens was toen lid van het afdelingsbestuur van Den Haag; ze was opvallend groot van lichaamsbouw, ik kende haar reeds, want ik was een huisvriend, had op diverse vergaderingen reeds vele gesprekken met haar gehad, die overigens niet weinig hadden bijgedragen tot mijn toetreden tot de S.D.A.P. Als een interessante bijzonderheid herinner ik mij nog, dat de voorzitter in diezelfde vergadering, die ik als nieuw lid meemaakte,

de mededeling deed, dat een bekend sterrekundige in Nederland, namelijk dr. Anton Pannekoek, die verbonden was aan de sterrewacht te Leiden, als lid was toegetreden tot de Partij, en dat hij de wens te kennen had gegeven om voor de arbeiders een cursus te houden over astronomie. Dit deed hij ook inderdaad. Ik herinner mij die cursus met grote belangstelling te hebben gevolgd en ik heb er veel van geleerd. Ik verwonderde er mij niet over, dat de beste jonge geleerden en kunstenaars naar de arbeidersbeweging overkwamen en ik was daar niet weinig trots op. Ik moet echter zeggen, dat van al deze geleerden, dichters en andere kunstenaars, Herman Heyermans Jr., de toneelschrijver, het hoogste stond in mijn enthousiaste en diepe bewondering. Het was n.l. in die dagen, ik meen 1900, dat zijn stuk „Op hoop van Zegen“, — het spel van de zee, voor het eerst in Den Haag werd opgevoerd. Het stuk deed een storm van verontwaardiging opgaan in de burgerpers, die de tendenz van het werk leugenachtig noemde. Cornelia Huygens, die van plan was ernstig te polemiseren tegen deze beweringen in een artikel in „Het Vaderland“ nam mij mee om het stuk te zien. Ik zal nooit de indruk vergeten, die de opvoering op mij maakte, ook wat het spel betreft. Men moet namelijk weten, dat ikzelf ook aan toneelspelen had gedaan, zoals in die dagen vele jonge arbeiders. Ik gold als een goed acteur; wat plankenkoorts was wist ik niet, ik stond even stevig op het toneel als op een haringlogger. Maar de stukken die we speelden waren niets anders dan melo-dramatische draken. Ik moest eens plotseeling een rol spelen, omdat de betreffende dilettant door ziekte verhinderd was, waarbij een kind gestolen moest worden, ik was deze kidnapper in het toneelspel „Het kind van Moeder“, en ik deed het blijkbaar zó natuurlijk, dat een aantal vrouwen me wel had willen vermoorden! Maar wat was ons amateur-gedoe, wat waren deze dwaas-romantische stukken, vergeleken bij wat ik hier op het toneel zag? Dit was leven, dit was immers de werkelijkheid zelf. Ik onderging het stuk van Heyermans als een openbaring, alles wat zich daar op de planken afspeelde ging mij direct aan. Ik zag de sociale misère, ik zag de gevaren aan het vissersbedrijf verbonden, honderdmaal scherper en juist dan toen ze me zelf bedreigden. Mij ontsnapte geen woord, geen gebaar en ik doorleefde alles zó intens, dat ik om zo te zeggen vergat in de schouwburg te zijn. Natuurlijk was ik vervuld van een ongeëvenaarde trots, dat de schrijver van dit stuk één der onzen was en dat alle spelers, iets anders zouden kunnen zijn

dan diep-overtuigde socialisten, leek mij ten enenmale onmogelijk. Trouwens het was ook inderdaad het geval, de meesten van de spelers sympathiseerden met het socialisme. Ik noem slechts Mevr. de Boer—van Rijk, die ik hier als „Kniertje” voor het eerst zag optreden en van de andere spelers, die dien avond optraden, is Gerard Arbous tot op de dag van vandaag met mij in hartelijke vriendschap verbonden. Ik kon Cornelia Huygens een reeks van deugdelijke en nuchtere argumenten aan de hand doen, die de juistheid van Heyermans visie op het leven van de vissers bevestigden. Zo had zij met die polemiek in „Het Vaderland” vrij veel succes en kon zij de schijnargumenten van de redactie op de scherpste manier weerleggen.

Omstreeks die tijd — 1900 — viel ook de oprichting van „Het Volk” als dagblad. Het voorstel om tot een dagblad te komen, wekte op een der eerste ledenvergaderingen, die ik meemaakte, een storm van enthousiasme. Het vooruitzicht, dat we een dagblad zouden hebben om onze denkbeelden te verspreiden, verhief ons allen in de zevende hemel. Toen het dagblad kwam, was het overigens, als we het b.v. bij ons huidige „Volksdagblad” vergelijken, maar een klein blaadje. Het besluit om tot een dagblaadje te komen werd genomen op het congres der S.D.A.P. in Leeuwarden in 1899. Naast Troelstra als hoofdredacteur werd Mr. M. Mendels o.a. als redacteur door hem, Troelstra, voorgedragen. Ik herinner mij, dat Troelstra in antwoord op critiek op die benoeming in het congres te Rotterdam, uitgebracht door Jos. Loopuit en De Levita, zich verdedigde met er op te wijzen, dat hij zoveel ander werk had, en dat we nu, voor het eerst, met Mr. Mendels op te nemen in de redactie, die tot nu toe redacteur was bij de „Zwolsche Courant”, een beroepsjournalist hadden verkregen. Na Troelstra sprak ook Mendels een kort woord, waarin hij zijn erkentelijkheid betuigde voor het in hem gestelde vertrouwen en Troelstra in zó verre wilde corrigeren, dat hij vroeg hem niet als een „beroepsjournalist”, maar als een „roepingsjournalist” te willen beschouwen!

Dit congres was vooral ook belangrijk, omdat hier ook de fusie werd besproken die in de zomer van 1900 plaatsvond met de Sociaal-Democratische Bond, waarvan Bergmeyer en anderen de dragers waren geweest en die zich nu aansloten bij de S.D.A.P. Hier verdween weer een stuk van het sectarische verleden, een der resten van de vroegere verdeeldheid. We begroetten met grote geestdrift de makkers, die de weg tot ons hadden gevon-

den. En spoedig daarop werd Bergmeyer door onze Haagse afdeling candidaat gesteld voor de 2e Kamer.

Vanaf het ogenblik, dat „Het Volk“ als dagblad verscheen, kreeg ik er intussen een nieuwe functie bij. Elke Zaterdag, nadat ik veertien uur achter de broodkar had gelopen — want ondanks de 8-urendag die er was maakten we Zaterdags een dubbele dag — en vier volle, tot de deksels toe geladen wagens met broden bij de leden van onze coöperatie had gedistribueerd, kwam ik thuis, en mijn vrouw, die er ook zeer veel prijs op stelde, dat mijn arbeid voor de beweging het maximum bereikte, zorgde dan dat er een grote teil water klaar stond. Een emmer heet water er naast om me flink te wassen, schoon goed om aan te trekken, dan vlug mijn boterham opgegeten en tegen acht uur, uiterlijk half negen, toog ik de straat op met de roep: „Koop en lees „Het Volk!“ Ik was er zeer trots op te behoren tot de allerbeste colporteurs, die de meeste Zaterdagavondnummers van „Het Volk“ verkochten. Daarbij gebeurde het niet zelden, dat we in de volks-wijken, op de Geest en in de Boekhorststraat met koolstronken en dergelijke werden nagegooid of dat de „gristelijke jonchelieden“, zoals we destijds plachten te zeggen, probeerden de colportage onmogelijk te maken, wat dikwijls leidde tot heftige opstootjes. Het uitgesproken doel hierbij was een colportage-verbod uit te lokken, wat op den duur ten dele ook is gelukt. In die tijd heb ik ook de zuster van Troelstra leren kennen en haar aanstaande man K. C. Brok, die dikwijls bij ons thuis kwamen. Riek Troelstra was een hartelijke meid, altijd bereid om te helpen, om je boeken te bezorgen, om dingen die je niet begreep te verduidelijken, om vreemde woorden te verklaren, enz. Zij was het vooral, die aan onze beweging in die dagen levendigheid wist te geven en belangstelling wist te wekken voor haar pogingen om de ernst en de vreugden van het leven te verbinden. Zij was mede de oprichtster van de zangvereniging „De Stem des Volks“, waarvan mijn vrouw en ik beiden lid werden. Bij het jubileum, dat kortgeleden in Den Haag plaats had, heeft men de eerste 7 jaren blijkbaar niet mede geteld. Ze zocht onze internationale inzichten te verbreden. Ik kan zonder overdrijving zeggen, dat ik veel kameraadschap van haar heb ondervonden. Bij het overlijden van haar broer Dirk deed ze mij diens garderobe erven. Zij was de stuwkracht geweest voor een bijeenkomst van Engelse socialisten, die onder leiding van J. K. v. d. Veer naar Holland waren gekomen om met onze beweging nader kennis te maken en

de banden van internationale broederschap te verstevigen. Van der Veer trad op als de tolk van de Engelse kameraden en Riek Troelstra bracht voor ons Nederlanders het gesprokene in het Engels over. Op aandringen van Riek Troelstra heb ik toen een paar woorden gesproken, die door haar in het Engels werden vertaald, en ik herinner mij, dat we allen zeer onder de indruk waren van het feit, dat we hier met makkers uit een ander land samenkwamen, die over de zee gekomen waren, om het verbond met ons te bevestigen in dezelfde strijd tegen de loonslavernij en de kapitalistische overheersing, die daarginds zo goed als bij ons werd gevoerd.

Inmiddels had ik het gebracht tot correspondent van „Het Volk”, nadat ik lang vóórdien in de vakpers mijn eerste wankel stappen op het pad der journalistiek reeds had gezet. Om me voor dit werk enigermate te bekwamen heb ik enorme moeilijkheden moeten overwinnen. Want al had ik geen moeite om de woorden te vinden, die ik moest opschrijven, ik wist niet hoe ze geschreven moesten worden! En zo heb ik, om althans enigermate zeker te zijn, dat er geen al te zotte fouten in mijn epistels stonden, dikwijls urenlang de woorden met een woordenboek vergeleken, om te zien of ze goed geschreven waren. Overigens was dit correspondentschap van „Het Volk” aanleiding, dat ik voor het eerst nader contact met Troelstra kreeg. Troelstra had namelijk bij ons in Den Haag gesproken op een openbare vergadering over de Haagse gemeentepolitiek en daarbij ook een vrij scherpe aanval gedaan op den christen-democratischen wethouder De Wilde (den vader van den tegenwoordigen minister), die ook op die vergadering aanwezig was. Omdat ik vanwege mijn correspondent-zijn van „Het Volk” destijds nauwkeurig de gemeentepolitiek volgde, moest ik Troelstra, die in zijn rede een vergissing beging en de zaken anders voorstelde dan ze waren, in een kort discussie-woord rectificeren. Troelstra bleek dit zeer te appreciëren, hij had me voor het eerst horen spreken en kwam na afloop der vergadering naar me toe, drukte me de hand en nodigde me uit om eens bij hem thuis te komen opdat we nader kennis zouden kunnen maken ¹⁾.

¹⁾ Mijn optreden op die vergadering maakte blijkbaar grote indruk op den aanwezigen wethouder de Wilde, die mij er in 1919, toen ik lid van de Provinciale Staten werd — hij was toen lid van Gedeputeerde Staten — nog eens weer aan herinnerde, en ook zijn zoon

ZESDE HOOFDSTUK

Oude en nieuwe tegenstellingen

Ik werk praktisch in de vakbeweging — De anarchistische splijtzwam — Betoging in Den Haag voor de Ongevallenwet — Opkomst van het „revisionisme“ — Discussies met Spiekman — Gebreken der Marxistische theoretici — Belevnissen bij een verkiezingsactie te Amsterdam — Professorale verstrooidheid van Van der Goes.

Mijn praktische werk was voornamelijk op het terrein der vakbeweging gelegen. Ook daar hadden de anarchistische invloeden, evenals in de politieke beweging, ontzettende schade aangericht. Deze schade te herstellen en te overwinnen, dat was de grote taak, die zich voor ons, jonge sociaal-democraten, opende. Ik sloot mij wat de organisatorische vormen betreft geheel aan bij de opvattingen, die door Polak, v. d. Tempel, Spiekman c.s., de praktische voormannen op het gebied van de vakbeweging, werden voorgestaan, met betrekking tot het veroveren van invloed in de vakbeweging, namelijk dat de enige weg hiertoe was, te tonen, dat wij de bekwaamste en meest toegewijde werkers in de vakbeweging waren.

De anarchistische invloeden waren nog geweldig groot. Men moet bedenken, dat de vakverenigingen in ons land bijna zonder uitzondering de zwenking van de oude Sociaal-Democratische Bond naar de anarchistische taktiek hadden meegemaakt. Toen

heeft me als latere wethouder van Den Haag, er blijk van gegeven, hoe opmerkelijk men het in burgerlijke kringen vond, dat een doodgewoon arbeider tegen een verkeerde voorstelling van zaken van den leider Troelstra stelling nam en... van dezen gelijk kreeg ook!

in 1878 de Soc.-Dem. Bond was gesticht, sloten zich daar ook de vakverenigingen bij aan of werden door haar opgericht en er was dus een innige samenwerking, die tot 1892 duurde. Toen, onmiddellijk na de oprichting van het Nationaal-Arbeidssecretariaat, — maar volkomen onafhankelijk daarvan — begon de anarchistische splijtzwam zijn werk te doen. Bij het N.A.S. waren niet alleen vakverenigingen, maar ook de Sociaal-Democratische Bond aangesloten en toen in 1894 de S.D.A.P. was gesticht, sloot deze zich ook bij het N.A.S. aan. Maar van een eensgezind werken kon geen sprake zijn. De z.g. „revolutionairen” begonnen namelijk een soort politiek neutralisme in de vakbeweging te propageren onder de leuze „weg met de partij-politiek!” Deze leuze, — die in de huidige tijd opnieuw opduikt, maar nu door de nationaal-socialisten wordt gepropageerd — dekte een ongelooflijk hol en negatief program. Voor degenen, die een positieve politiek voorstonden, was het onmogelijk iets te bereiken. Men zwoer bij de economische actie alléén. Het kiesrecht? Dwaasheid! Het kiesrecht was „een sportartikel, goed om baantjesgasten op het kussen te helpen”. Goede sociale wetten? Ook dat was „larie”. Want wie van de wetgeving iets verwachtte, die zou aan de verkiezingen moeten meedoen en daarbij verwaterde de strijd. De economische actie, dat was het enige wat de arbeiders voordeel kon brengen en de voorstanders dáárvan waren óók de enigen, die het eerlijk meenden met de arbeiders! Anderen propageerden, dat zelfs de economische actie tot loonsverhoging en arbeidstijdverkorting niets betekende. Het centje meer en het uur-tje minder hief de loonslavernij niet op. Neen, door de algemene werkstaking naar de sociale revolutie, dát was het wat uitkomst zou brengen!

In 1896 op het Internationaal Congres te Londen, verklaarden de gedelegeerden van de Nederlandse vakverenigen zich volkomen solidair met de anarchisten en toen deze daarop van het congres werden uitgesloten, verlieten alle Nederlandse gedelegeerden, behalve die van de S.D.A.P., het congres. Naar aanleiding hiervan deed het Partijbestuur in 1896 op het congres te Utrecht het voorstel zich maar van het N.A.S. af te scheiden. Het congres verwierp echter dit voorstel en zo bleef de S.D.A.P. nog aangesloten. Maar aan het einde van hetzelfde jaar, toen de verhoudingen binnen het N.A.S. werkelijk onhoudbaar waren geworden en er voortdurend de heftigste conflicten plaatsvonden, werden bij referendumbesluit zowel de Soc.-Dem. Bond (die nota

bene de oprichtster was van het N.A.S.) als de S.D.A.P. uit het N.A.S. uitgesloten.

Nu hadden de anarchisten dus het terrein voor zichzelf, ze meenden hun triomf te hebben bereikt, maar van nu af aan begon juist het betreden van de weg naar hun volkomen bankroet. Van een behoorlijk georganiseerde strijd voor politieke rechten wilde men niets meer weten. Voor sociale hervormingen had men weinig meer over dan hoon en spot. Het denkbeeld van het stichten van weerstandskassen achtte men uit den boze, want dan „dreef men op het kapitaal”; ondersteuning bij ziekte vanwege de vakbeweging was verkeerd, want dan maakte men de vakvereniging een „ziekenpot”. Men verklaarde zich tegen gesalarieerde bestuurders. De afdelingen der vakverenigingen, ook al waren ze zo klein en zwak, moesten het recht hebben om stakingen te organiseren. Bestuurders mochten geen gezag hebben. Discipline onduldbaar, want dat tastte de individualiteit en de persoonlijkheid aan. Men mocht geen centralisatie van krachten in de vakbeweging nastreven, maar vrije, federatieve samenwerking zou alle hoop en verwachting bevredigen. Spontane solidariteit, die tijdens de stakingsbewegingen, wel „vanzelf” tot uiting kwam, zou voldoende zijn om de overwinning te bevechten....

Héél, héél lang hebben deze verderfelijke opvattingen nog nagewerkt. Maar in de tijd, dat ik practisch in de vakbeweging was begonnen te werken, had ik al spoedig ingezien dat mannen als H. Spiekman, Jan v. d. Tempel, Henri Polak, Pothuis, Ceton en anderen een juistere vorm van organisatie en een betere tactiek voorstonden.

Het was in 1900 tijdens de beweging voor de Ongevallenwet, die reeds door de Tweede Kamer was aangenomen, toen de grote ondernemers een felle actie ontketenden om die wet door de Eerste Kamer verworpen te krijgen. Dat was een beter argument om de georganiseerde arbeiders tot actie op dit gebied op te wekken, dan de welsprekendste redevoeringen. Er werd op initiatief van de Alg. Ned. Timmerliedenbond een Landelijk Comité voor de Ongevallenwet gesticht, waar zo goed als alle vakverenigingen van enige betekenis zich bij aansloten en ook de S.D.A.P. En in Mei 1900 vond er 'bij ons in Den Haag een grote demonstratie plaats, een meeting in de open lucht, gevolgd door een reusachtige optocht, met honderden vaandels en banieren, waaraan duizenden uit alle delen van het land deelnamen. Op het Binnenhof

sprong Troelstra op een vensterbank om de menigte toe te spreken en om de demonstratie te ontbinden. Dat was een grootse demonstratie, het was om zo te zeggen de bekrachtiging, van het feit, dat voor een deel der arbeiders de oude tegenstellingen goeddeels overwonnen waren.

Intussen was te Amsterdam de Amsterdamse Bestuurdersbond opgericht met Pothuis als secretaris. Hierbij waren niet alleen de vakverenigingen, maar ook andere arbeidersorganisaties alsmede de S.D.A.P. aangesloten. Ook in Rotterdam kwam een Bestuurdersbond tot stand met H. Spiekman als voorzitter en L. Schotting als secretaris. Op aandrang van Jan Fortuyn werden door deze Bestuurdersbonden „Bureaux voor Arbeidsrecht" opgericht, die van groot nut waren voor de arbeiders en voor de beweging.

Ik hield vanuit Den Haag contact met de functionarissen van de Bestuurdersbonden, voornamelijk met die in Rotterdam. Ik leerde H. Spiekman en Schotting kennen, mannen bij wie ik mijn licht opstak. In Den Haag begon ik nu de actie om ook daar een Bestuurdersbond te krijgen; daartoe wilde ik het bestaande Haags Vakcomité in een Haagse Bestuurdersbond omzetten. Dit noopte mij tot praktische stellingname in diverse vraagstukken van tactiek in de vakbeweging. Spiekman, gesteund door anderen, voerde in het N.A.S. een krachtige propaganda tot reorganisatie van deze vakcentrale. Henri Polak had generlei verwachtingen van een dergelijke reorganisatie, omdat hij die met „de warkoppen" in deze organisatie onmogelijk achtte. De S.D.A.P. had haar tactiek nog niet definitief bepaald. In 1898 op het Amsterdamse congres was een zeer onsamenhangend debat over de vakbeweging gevoerd en een nietszeggende motie aangenomen. Op het Congres te Leeuwarden in 1899 stelde Gorter het vraagstuk weer aan de orde en werd er een commissie te dezer zake benoemd. Op het Congres te Rotterdam in 1900 kon de kwestie van de vakbeweging nog niet worden behandeld met het oog op de reorganisatie, die in het N.A.S. aan de orde was. Troelstra, die het eens was met Polak, begon in „Het Volk" een reeks artikelen te schrijven over de vakbeweging, waarin hij de z.g. „neutraliteit" heftig aanviel en verder de kwestie van de verhouding partij-vakbeweging aan de orde stelde. Hij was van mening, dat de vakbeweging, evenals de politieke beweging van het anarchisme moest worden gezuiverd. In het begin van 1901 deed het N.A.S. in deze ook een beslissende uitspraak: het aanvaardde bij referendum een zuiver syndicalistische richting,

plaatste zichzelf op de plaats der politieke partijorganisatie. Troelstra wilde daarop direct overgaan tot de stichting van een andere vakcentrale, hij deed een beroep op de Alg. Ned. Diamantbewerkerbond om hiertoe het initiatief te nemen. Henri Polak was het met hem eens. Spiekman bestreed dit plan krachtig. Hij was het niet eens met de artikelen van Troelstra en was van oordeel, dat die in niet geringe mate hadden ingewerkt op het nu bereikte verkeerde resultaat in het N.A.S. Ik was het met Spiekman eens: met een behoorlijke actie in het N.A.S., gesteund door alle krachten, die in gunstige zin wilden werken, zou er zonder twijfel veel bereikt kunnen worden en zou men de anarchisten, die zich in het N.A.S. lieten gelden, hebben kunnen isoleren. Spiekman gaf ook na het referendum van het N.A.S. de hoop nog niet op om het N.A.S. te reorganiseren. Intussen vonden er te Amsterdam stormachtige vergaderingen plaats met Troelstra als spreker in „De Geelvinck” en in „Plancius”, die eindigden in gevechten. Gorter bestreed het standpunt van Troelstra en in 1901 op het Congres te Utrecht werd op voorstel van Troelstra vastgesteld, dat de S.D.A.P. streefde naar duurzame samenwerking met de onderscheidene delen der arbeidersbeweging, wier zelfstandigheid erkend werd en waarbij werd verklaard, dat de vakbeweging voor alle arbeiders toegankelijk moest zijn. Hierna ontstond een betere verhouding tussen de verschillende richtingen in de vakbeweging. Maar de gebeurtenissen van 1903 zouden hierin voorgoed een verandering brengen.

Reeds vóór 1903 evenwel, waren er in de S.D.A.P. zelf weer nieuwe tegenstellingen ontstaan. Ik zag vele tekortkomingen. Weliswaar hadden wij de anarchistische dwaalleer bij velen overwonnen, maar nu kon ik vele overdrijvingen naar de andere kant constateren. Men koesterde naar mijn mening dikwijls veel te grote verwachtingen van de invoering van het Algemeen Kiesrecht, ik constateerde ook bij velen van mijn makkers een opvatting van de staatsmacht, die ik niet deelde. Ik herinner mij, dat in die tijd de kwestie van het „ministerialisme” reeds werd bediscussieerd, waarbij ik tot mijn verwondering ervoer, dat vele socialisten veel heil verwachtten van het deelnemen aan kapitalistische regeringskabinetten, zonder stevige machtsformatie. Ik stond op de bodem van het program van mijn partij, een zeer duidelijk program, dat in hoofdzaak Marxistische zienswijzen der arbeiders volgde. Het is misschien goed, vooral voor jongere lezers, om een deel van dit program hier te laten volgen:

„De ontwikkeling der maatschappij heeft geleid tot de kapitalistische voortbrengingswijze, waarbij de grond en de andere arbeidsmiddelen zich bevinden in handen van enkele personen, tegenover welke zich de klasse heeft gevormd van hen, die, van alle bezit ontbloot, totaal van de bezittende klasse afhankelijk zijn.

Deze kapitalistische voortbrengingswijze heeft ten gevolge, dat de bezittende klasse zich steeds meer en meer verrijkt ten koste der niet-bezitters, wier armoede toeneemt met hun groeiend aantal en die worden vermeerderd met die leden van den ondergaanden middenstand, welke door de onmogelijkheid om de concurrentie tegen het grootkapitaal vol te houden, hun klein bezit hebben verloren en tot proletariërs zijn gemaakt.

Toenemende werkeloosheid tegenover overmatig lange werkdagen; gebrek aan koopkracht bij de massa, waardoor de ontzaglijke vermeerdering van het maatschappelijk arbeidsvermogen haar niet ten goede komt, en de snelle opeenvolging van crisissen en faillissementen bewijzen, dat onder het stelsel der bestaande particuliere voortbrengingswijze de mensheid de productie niet meer kan beheersen.

Nevens deze tekenen van ondergang der bestaande voortbrengingswijze voeren de noodzakelijkheid om de machinerie op grote schaal in exploitatie te brengen, de snelle samentrekking van alle arbeidsmiddelen in handen van een steeds kleiner wordend getal personen en de vereniging van deze tot alle concurrentie dodende maatschappijen (trusts enz.) noodwendig tot de maatschappelijke organisatie der voortbrenging (socialistische maatschappij).

Onder de invloed der oeconomische revolutie heeft een deel van het proletariaat zich verenigd met het doel, om de totstandkoming der socialistische voortbrengingswijze te bevorderen.

Bij dit streven stuit het op de tegenstand der bezittende klasse, die hierbij gebruik maakt van de staatsmacht om het bestaande oeconomische stelsel te handhaven, waarbij zij steunt op dat gedeelte van het proletariaat, dat nog niet tot bewustheid van zijn taak als revolutionaire klasse is gekomen.

Hieruit heeft zich de klassenstrijd ontwikkeld, die zich zowel openbaart in de strijd ener zelfstandige arbeiderspartij om de politieke macht en ter opwekking van het klassebewustzijn bij de arbeiders, als in de strijd der vakverenigingen tegen de patroons ter verkrijging van verbeterde arbeidsvoorwaarden.

Het is de internationale sociaaldemokratie, waarin de arbeiders

der gehele wereld, die tot bewustzijn van hunne taak in de klassenstrijd zijn gekomen, zich hebben georganiseerd.

De sociaaldemokratische arbeiderspartij in Nederland stelt zich ten doel, ook het Nederlandse proletariaat te doen deelnemen aan die internationale strijd der arbeidende klasse.

Zij wil daarbij zoveel mogelijk elke oeconomische of politieke beweging der arbeiders ter verkrijging van betere levensvoorwaarden zodanig ondersteunen, dat daardoor hun klassebewustzijn wordt opgewekt en hunne macht tegenover de bezittende klasse wordt versterkt.

Zolang het den arbeiders nog niet mogelijk is de staatsmacht in handen te nemen, zal zij trachten, alle politieke rechten te veroveren, en deze te gebruiken, zowel om het gehele proletariaat in de de klassenstrijd te organiseren, als om invloed te verkrijgen op de wetgeving ter invoering van onmiddellijke verbeteringen in de toestand der niet bezittende klasse en ter bespoediging der oeconomische revolutie."

Zoals men ziet, dit was een voor die tijd uitnemend, een ontwijfelbaar Marxistisch program.

De stroming in de sociaal-democratie, die men revisionisme noemde begon zich te doen gelden. Dat was de stroming, die de marxistische theorie en practijk wilde „herzien" (Revidere is het, Latijnse woord, dat herzien betekent). Het revisionisme wilde de leer van de onverzoenlijke klassenstrijd herzien, wilde in de strijd de verovering van de staatsmacht en van het socialisme niet voorop stellen, wilde coalities met burgerlijke partijen, waarin de socialistische partij de ondergeschikte en het kind van de rekening zou zijn.

Ik was tegen het revisionisme: ik zag in, dat een practijk, die 't socialisme niet op de voorgrond stelde, een politiek, die niet het klassebewust maken van de arbeidende massa als haar eerste en voornaamste taak zag, tenslotte ook geen sociale hervormingen en verbeteringen zou bereiken. Ik koos dus in de strijd tussen Marxisme en Revisionisme hartstochtelijk partij voor het Marxisme. Het Marxisme had in die dagen vele zeer talentvolle verdedigers, onder wie Herman Gorter, de grote dichter, wel een van de voornaamste plaatsen innam. Naast hem moet ik Henriette Roland Holst noemen, evenals Gorter een van de belangrijkste figuren uit de Nederlandse literatuur van die dagen. Wat onze Marxisten echter misten, dat was juist het contact met het praktische leven, ze misten wat Lenin in zulk een enorme mate had,

Louis de Visser en David Wijnkoop in de pauze tijdens meeting.

Louis als secretaris van de Haagse Bestuurdersbond

het directe contact met het leven en met de strijd van de arbeiders en boeren. Dit was te erger, omdat de revisionistische tegenstanders veel meer contact met het leven hadden en diensgevolge ook grotere invloed uitoefenden.

Ik herinner me, dat ik vaak heftige debatten had met Spiekman, dien ik had leren kennen bij mijn bezoeken aan Rotterdam, die mij praktische raad gaf voor mijn werk in de vakorganisatie, voor mijn pogingen om van de Haagse Bestuurdersbond, naar het voorbeeld van de Rotterdamse, een waardevolle organisatie te maken in de strijd. Spiekman was een vroegere typograaf, hij was nu redacteur aan het burgerlijke Rotterdamse Dagblad en ik had hem in de vakbeweging leren kennen als een buitengewone praktische kerel. Als ik met hem over mijn marxistische opvattingen begon, dan antwoordde hij: „Kerel, vermoei me toch niet met al die grauwe theoriën, wat moet ik daar in Rotterdam mee aanvangen? Wil je vat op de massa krijgen, dan moet je ze iets geven. In de eerste plaats hoop en vertrouwen, dat er spoedig verbetering zal komen in hun levensbestaan en in de tweede plaats, moet je hun iets bieden, waar ze nu reeds wat aan hebben!“ En als voorbeeld wees hij me op het grote muziekcorps, dat er op zijn initiatief was opgericht, dat met „schelbomen“ en met een tambour-maitre voorop, en alle spelers getooid met een breed lint, waaraan een insigne bengelde, door de straten van Rotterdam trok, gevolgd door een massa arbeiders. Voorts wees hij op de resultaten van het Bureau voor Arbeidsrecht, dat hij in navolging van Amsterdam had opgericht. Ik erkende onvoorwaardelijk de waarde van al deze dingen, maar ik legde er de nadruk op, dat zij deze waarde slechts hadden, voorzover ze bewust in dienst van de strijd voor het socialisme werden gesteld. En dan begon de principiële discussie weer van voren af aan.

De Marxisten — dat waren van der Goes, Henriette Roland Holst Pannekoek, Gorter, — de redacteuren van het maandblad „De Nieuwe Tijd“, — hadden zeer veel moeite om de strijd der richtingen principieel te houden. Want Troelstra, de leider der revisionisten, (hoewel hij persoonlijk meende het niet te zijn) bracht van de aanvang af een persoonlijk element in de strijd. Hij beschouwde alle discussies over partijpolitiek, en alle strijd der Marxisten als een strijd tegen hem persoonlijk. Hij beklagde zich steeds het mikpunt te zijn van de aanvallen en hij eiste, dat men hem als leider vertrouwen moest.

De Marxisten hadden dit verwijt in niet geringe mate te dan-

ken aan het feit, dat ze weliswaar ook wel veel practisch werkzaam waren, vooral in de propaganda, maar, zoals Gorter in zijn brochure „Sociaal-democratie en Revisionisme“ terecht zegt, vooral omdat ze teveel, dat wil eigenlijk zeggen geen goede theoretici waren. Dat moest wel de indruk maken alsof ze hun best deden bij alle mogelijke gelegenheden als bedillers en betweters op te treden. „Wij waren“, zo zegt Gorter, „lang niet in de eerste plaats politici, die de gehele politieke strijd van de dag voerden“.

„Af en toe slechts, wanneer er een bijzonder groot punt onze bijzondere aandacht trok, omdat we meenden, dat het door de practici niet goed behandeld werd, dan kwamen wij voor de dag, na het eerst goed bestudeerd te hebben, trokken we ons theoretische zwaard, sloegen op onze tegenstanders in en verdwenen dan weer uit de *dagelijkse* politiek om ons vooral met theoretische studie en propaganda bezig te houden“.

En, zo gaat Gorter zelf-critisch voort — „onze strijdwijze, veel in de „Nieuwe Tijd“ gevoerd, was ook dikwijls nog wat abstract, filosofisch, in elk geval niet de massa zo onmiddellijk pakkend in wat haar, terecht, naast het socialisme, het naast aan het hart ligt: de practische politiek van elke, elke dag!“

Ik kan inderdaad bevestigen, dat deze zelfcritiek voor honderd procent juist is. En over de oorzaken kan, dunkt mij, ook niet veel meningsverschil bestaan, de Marxisten hadden, evengoed als de revisionisten, de fouten van hun afstamming, d.w.z., zo verklaart Gorter zelf, „wij waren nog burgerlijk, doordat wij de theorie, de wetenschap nog enigszins afzonderlijk stelden van de practijk, d.w.z. haar nog niet wisten te vereenzelvigen, één te maken met *geregelde, duurzame, dagelijkse* Marxistische politiek“.

De tegenstellingen waren echter nog niet zózeer verscherpt, dat wij bij tal van gelegenheden elkander niet als partijgenoten vonden bij het verrichten van een bepaalde taak, die ons aller enthousiaste samenwerking eiste. Zulk een moment kwam er in 1902 bij de verkiezing voor de Tweede Kamer in district III in Amsterdam. De verkiezingen in 1901 hadden zelfs bij het beperkte kiesrecht een grote vooruitgang gebracht voor de sociaal-democratie: het aantal zetels werd van drie op zeven gebracht. Maar Troelstra had zijn zetel verloren; hij was in Tietjerk-steradeel door Talma verslagen. Toen er nu in 1902 in Amsterdam IX een vacature ontstond, werd Troelstra daar candidaat gesteld. Hoewel bij de eerste stemming een groot aantal stemmen werd behaald, moest hij het bij de herstemming tegen den anti-revolutionair Bijleveld afleggen.

omdat er een monsterverbond werd gesloten tussen liberalen en clericalen, bleef Troelstra 99 stemmen beneden den anti-revolutionair Bijleveld.

Kort daarop ontstond er weer een vacature, nu in Amsterdam III, waar Henri Polak herhaaldelijk candidaat was geweest. De vraag wie deze keer candidaat zou zijn, gaf aanleiding tot nogal scherpe tegenstellingen in deze grootste afdeling van Amsterdam der S.D.A.P. Een deel wilde Henri Polak opnieuw stellen. Anderen echter — en onder dezen waren vooral de toen reeds als marxist bekenden Wijnkoop en Ceton — pleitten voor de candidaat-stelling van Troelstra, omdat zij natuurlijk van mening waren, dat de meest bekende leider van de partij in het parlement moest terugkomen. Ze stelden de zaak uiteraard politiek en niet persoonlijk. Troelstra werd candidaat gesteld. Er werd nu een propaganda-actie ontketend als nooit te voren. Er was bij de verkiezing in Amsterdam IX reeds een ontzaglijke propaganda gevoerd; toen waren er aan de vooravond van de verkiezingen in dat éne district niet minder dan 25 openbare vergaderingen gehouden. Maar wat thans in Amsterdam III werd vertoond, dat had men nog niet eerder aanschouwd. Uit het hele land begaven zich de partijgenoten naar Amsterdam, om daar onder leiding van J. Ceton aan de verkiezingsactie deel te nemen. Ook wij, uit Den Haag, hadden een flinke groep gevormd, die vele dagen lang te Amsterdam voor de verkiezingsactie werkzaam was. We hadden in grote meubelwagens complete plakploegen geïnstalleerd, om zodoende aan het toezicht van de politie te ontsnappen. In de wagen werden de aanplakbiljetten gereed gemaakt om aan de muren te bevestigen, de wagens werden terzijde neergezet, met ladders vanaf de wagens werden de prachtigste plaatsen uitgekozen voor onze aanplakbiljetten. Men begrijpt, dat ik als marxistisch glazenwasser hier mee kon doen aan de praktische politiek! Hele straten veranderden we in reclame-tentoonstellingen voor de candidatuur-Troelstra. Terwijl wij plakten, beijverden andere kameraden zich om huisbezoek te verrichten, om de schriftelijke en mondelinge agitatie te versterken of om bezoekers te recruteren uit hun kennissen in de buurt voor de vergaderingen, die overal werden gehouden. Een dergelijk enthousiasme had Amsterdam nog nooit bij enige verkiezing aanschouwd!

Op de dag van de verkiezing waren er een ontelbaar aantal rijtuigen gerequireerd, die allemaal op de Nieuwe Achtergracht bij „Handwerkers Vriendenkring“, waar ons verkiezingsbureau was

gevestigd, stonden opgesteld. Met die rijtuigen zouden we de trage kiezers van huis halen. Jan Ceton had in een uitgebreide kartotheek alle kiezers geregistreerd en hij wist precies aan te geven waar een of andere kiezer nog niet had gestemd en tot deelname aan de verkiezing moest worden opgewekt.

Vele uiterst grappige momenten deden zich hierbij voor, momenten, die aan deze buitengewoon afmattende dagen een vrolijke noot verleenden. Zo herinner ik mij nog een van de vele staaltjes van professorale verstrooidheid van Frank van der Goes, die na wel een uur lang met een rijtuig te zijn weggeweest om een kiezer op te halen, daarna bij Ceton terugkwam en met het onnozelse gezicht van de wereld vroeg: „Zeg Ceton, hoe heet die kiezer eigenlijk weer?...” Want hij had wel de straat en het nummer, maar niet de naam genoteerd! Alle aanwezigen, waaronder ook Albarda, barstten in een daverend lachen los. Behalve de grote waardering, die wij allen voor Van der Goes hadden, om zijn grote kennis en zijn zuivere, prachtige karakter, was hij vooral ook om zijn verstrooidheid vermaard. Intussen werd onze actie belood, want Troelstra werd gekozen.

Om dit hoofdstuk af te sluiten wil ik nog even het voorval vertellen, dat ik mij herinner, van een ontmoeting met Frank van der Goes in Rotterdam. Ik kwam hem tegen op straat en stoorde hem in zijn overpeinzingen door hem te groeten. Hij had mij natuurlijk niet gezien, maar toen hij me nu ontwaarde, kwam hij met een blijde lach en een uitgestoken hand op me toe en vroeg mij tot mijn niet geringe verbazing of ik ook wist.... waar hij die avond zou moeten spreken. Natuurlijk wist ik daarop geen bevestigend antwoord te geven, maar ik kon hem een goede raad geven: vraag even op de Binnenrotte, op de redactie van „De Sociaal-Democraat”. Hij accepteerde dit als een zeer practische raad en begaf zich daar dan ook ijlings heen. Naar ik later vernam, had men het daar inderdaad voor hem uitgedrukt, hij moest die avond naar ik meen in Middelburg spreken, maar, omdat het al te laat geworden was, had hij de plaats van bestemming niet meer kunnen bereiken! Zo was Frank van der Goes ook!

ZEVENDE HOOFDSTUK

De spoorwegstaking van 1903

De overwinning van de 31e Januari — De regering dreigt met dwangwetten — Het „Comité van Verweer” neemt Troelstra’s resolutie aan — Een karakteristiek van Troelstra — Zijn eigenmachtig optreden — De tweede spoorwegstaking breekt uit — Onze coöperatie staakt één dag — Verdeeldheid en wantrouwen — De nederlaag in Troelstra’s herinneringen — Solidariteit met de slachtoffers — De reactie woedt — Indrukken van een reis naar België.

Het eerste kwartaal van 1903 staat als het meest bewogen kwartaal in de annalen van de Nederlandse arbeidersbeweging bekend. Toen immers werd de geweldige overwinning van het spoorwegpersoneel op 31 Januari bereikt! Ik herinner me de mateloze geestdrift, die het bericht wekte, dat de spoorwegarbeiders, massaal en algemeen, zich solidair hadden verklaard met de stakende arbeiders van het watertransport. Dat ze de treinen hadden stopgezet en... dat de spoorwegdirecties hadden moeten toegeven. De voorgeschiedenis was de volgende: op 8 Januari 1903 waren er bij het Blauwhoedenveem te Amsterdam twee havenarbeiders ontslagen, die geweigerd hadden werk te verrichten, dat door hun organisatie „besmet” was verklaard. Het gevolg daarvan was staking van de overige arbeiders van het Blauwhoedenveem. De „Vereniging van Werkgevers op Scheepvaartgebied” publiceerde daarop een manifest, waarin zij verklaarde niet te willen onderhandelen met de betreffende arbeidersorganisatie, n.l. met de bootwerkersvereniging „Recht en Plicht”. Hierop eisten de arbeiders, dat alle leden van genoemde werkgeversvereniging, de

bootwerkersvereniging „Recht en Plicht“ zouden erkennen. Waarop de staking steeds meer werd uitgebreid. In de Rietlanden werden de spoorwegarbeiders in de zaak betrokken, zij besloten op 26 Januari geen goederen te vervoeren die de bootwerkers hadden geweigerd te verwerken. Op 27 Januari werd dit besluit door een ledenvergadering van de Amsterdamse spoorwegorganisaties bekrachtigd. Reeds hadden enkele spoorjongens geweigerd om besmet werk te verrichten, waarop ze werden ontslagen. Het antwoord was daarop, dat op 29 Januari de staking het hele Amsterdamse Centraal-Station reeds omvatte en diezelfde avond werd in een eensgezinde vergadering van spoorwegpersoneel het besluit genomen, dat op het eerste sein van de Nederlandse Vereniging van Spoorwegpersoneel, het spoorwegverkeer in het hele land zou worden stopgezet. Dit sein zou worden afgewacht, de stakende arbeiders zouden intussen in staking blijven. De 30ste 's morgens werd de staking van spoormannen voor geheel Amsterdam geproclameerd. Het parool werd zonder mankeren opgevolgd. In een manifest aan de bevolking werd bekend gemaakt, dat als er geen verandering kwam in de houding der directies, de staking over het hele land zou worden geproclameerd. En de 31ste, juist toen de spoormannen om half negen hadden besloten om de staking tot acht andere plaatsen uit te breiden, kwam er om negen uur een telegram, meldende, dat de directies alle vier eisen inwilligde. Deze eisen waren: 1. Geen onderkruipersdiensten te moeten verrichten jegens de veemarbeiders; 2. Erkenning der organisaties; 3. Volledige betaling der lonen aan de stakers; 4. Alle stakers en ontslagenen weer in dienst nemen.

Dit was een ontzaglijk gebeuren in de Hollandse arbeidersbeweging. Als de dag van gisteren herinner ik me, hoe ik mij naar de spoedvergadering begaf, van het Haagse Vak-Comité, en hoe ik daar gekomen, alle aanwezigen vervuld zag van een nieuwe geest, alle tegenstellingen schenen verdwenen te zijn. Allen voelden we in broederlijke eenheid ons met de strijdende makkers verbonden, allen waren tot grote offers van solidariteit bereid, zo die van ons zouden worden geëist. En toen het bericht kwam, dat de strijd met een overwinning was bekroond kende het enthousiasme geen grenzen. Vooral niet toen de haven-kapitalisten ook hadden moeten toegeven, althans gedeeltelijk de eisen der stakers hadden moeten inwilligen, zodat ook dit conflict met een overwinning voor de arbeiders was geëindigd.

Maar het was duidelijk: de bourgeoisie was door gemeenschappelijk handelen als bij verrassing verslagen, ze was slechts één moment teruggedrongen en ze zon nu op wraak. Het prestige van de trotse, machtige en schriële haven-kapitalisten, van het groot-kapitaal en van de waanwijze spoorwegdirecties moest worden hersteld. En wat in een actie van prachtige proletarische solidariteit en *in een nooit gekende eenheid van handelen* was bereikt, dat moest en zou aan de werkers weer worden ontruikt. De heersende klasse zette haar onderlinge tegenstellingen aan *kaart*. De liberale bourgeoisie schaarde zich om de clericale regering van Dr. Abraham Kuyper, en deze, als trouwe dienaar van de machten van het bezit begon de maatregelen voor te bereiden om de arbeiders weer terug te dringen in hun positie van weerloosheid.

Heftig was de verontwaardiging, niet alleen van de stakers, maar van alle georganiseerde arbeiders, toen de regering na de staking militairen requireerde om de Rietlanden te bezetten, een verontwaardiging, die tot het kookpunt steeg, toen uitlekte, dat de regering met de spoorwegdirecties in overleg was getreden om door het formeren van militaire onderkruipersbrigades eventuele herhaling van staking te weerstaan.

Nooit was er zoveel ijver in de arbeidersbeweging geweest. In fabrieken en bedrijven, in de werkplaatsen, overal bezielde een stroom van vertrouwen de massa. Er werden levendige discussies gevoerd, waarbij vaak de meest overdreven verwachtingen werden geuit over de aanstaande eindoverwinning, die velen verwachtten. De propaganda bereikte een hoogtepunt en sloeg in bij de massa: bij duizenden stroomden de ongeorganiseerde arbeiders toe tot de organisaties.

Militairen, hoofdzakelijk afkomstig uit plattelandsgemeenten, werden naar de grote steden gedirigeerd. Men had ze zorgvuldig uitgekozen, in de hoop, dat zij niet onder de invloed van de georganiseerde arbeiders zouden komen. De arbeiders bespraken in de bedrijven en in hun organisaties wat practisch kon worden gedaan om in contact te komen met de gemobiliseerde militairen. Men zou ze zo mogelijk in persoonlijke gesprekken bewerken, door middel van manifesten zou hun worden gewezen op de maatschappelijke positie, die ze innamen en tot welk doel ze door de regering uit hun gezinsverband waren weggerukt. Overal langs de spoorwegen stonden militaire posten en honderden arbeiders riskeerden het gevaar om zich tot de soldaten te wen-

den, met hen te spreken. Van dag tot dag steeg de spanning, in de organisaties werd heftig gediscussieerd over de maatregelen, die moesten worden getroffen om de dreigende aanvallen van de reactie af te slaan. Anarchistische elementen vonden de zaak de eenvoudigste van de wereld: op de aanval moest met de tegenaanval worden geantwoord, niets anders was nodig dan de algemene werkstaking te proclameren en de arbeiders zouden met gekruiste armen, rustig hun overwinning kunnen afwachten! Duizend maal werd door hen het woord van Herwegh geciteerd: „Gans het raderwerk staat stil, als uw machtige arm het wil!”

De mogelijkheid, dat een deel der arbeiders niet op de stakingsproclamaties zou reageren en dat de militaire troepen met het bloedigste geweld zouden optreden, werd door anderen daartegenover gesteld. Zij gaven uiting aan hun vrees, dat een felle reactie zou ontstaan, waarbij de gehele georganiseerde macht der arbeiders zou worden vernietigd. Het zal niemand verwonderen, dat bij deze meningsverschillen vaak hoge twisten voorkwamen, die op de kant van vechten af waren. Het tussenstandpunt, dat weer door anderen werd gehuldigd, verkondigde de stelling, dat de gezamenlijke organisaties zich tot gemeenschappelijk verweer moesten verenigen en geen middel onbeproefd moesten laten om de aanval te weerstaan en de macht der arbeiders te vergroten.

Het hoofdbestuur van de organisatie van spoorwegarbeiders richtte toen een oproep tot de hoofdbesturen van alle arbeidersorganisaties om tot een gemeenschappelijke actie van allen te komen. Als gevolg daarvan kwam er een vergadering tot stand, een zeer gemengd gezelschap van verschillende richtingen, waar een tamelijk verwarde discussie plaats vond. Dat was de 20ste Februari, op die vergadering werd het Comité van Verweer geconstitueerd en er werd een resolutie aangenomen, voorgesteld door Troelstra, die als volgt luidde:

„De vergadering, gehoord de verklaring van de Vereniging van het Spoorwegpersoneel, dat zij ter wering van een wet, die de vrijheid van staking aanrandt, de arbeid zal neerleggen, en van de Federatie van Transportarbeiders en andere vakverenigingen, dat ook zij in dat geval tot een werkstaking zullen overgaan, besluit een Comité van Verweer te benoemen, dat een krachtige agitatie zal voeren

ter handhaving van de vrijheid van den arbeider en roept het ganse Nederlandse proletariaat op, zich in deze met de arbeiders solidair te verklaren". (Cursivering van mij, de V.).

Van nu af aan ontwikkelde zich een felle agitatie tegen de plannen der regering, die niet naliet ook op een deel der burgerij indruk te maken. Hiervan getuigt het „Manifest der Twintigen", uitgegeven door burgerlijke intellectuelen, o.a. Prof. Mr. G. A. v. Hamel, Prof. Kernkamp, Prof. B. H. Pekelharing, Mr. v. Gilse, de oud-minister van oorlog A. Seyffardt, Prof. M. W. F. Treub, waarin de stakers voor hun houding op 31 Januari worden geprezen, waarin het recht tot kneveling der stakers wordt bestreden, en vrije ontwikkelingsmogelijkheid voor de vakbeweging wordt geëist. Voorts wordt er scherp verzet tegen elke daad van regeringsgeweld in geuit. Prof. Treub, de toenmalige vrijzinnig-democratische leider, deed pogingen om tussen de arbeiders en de spoorwegdirecties te bemiddelen.

Nooit heb ik voor mijzelf drukker dagen gekend. Twee, drie huishoudelijke vergaderingen van de bij het Haags Vakcomité aangesloten verenigingen moest ook ik op één avond toespreken: vergaderingen van bouwvakarbeiders, van bierbrouwersgezellen, van havenarbeiders enz. En niet alleen in Den Haag, ik sprak te Rotterdam, te Delft, te Leiden en in nog veel andere plaatsen. Alle bekende sprekers waren naast de vakverenigingspropagandisten gemobiliseerd. Roland Holst, Gorter, Mendels, Hugenholtz, Ter Laan, Schaper, Domela Nieuwenhuis, Wijnkoop, Gerhard, Frederik van Eden, enz. enz. De regering meende blijkbaar zich te moeten haasten en diende reeds op 15 Februari haar dwangwets-ontwerpen in. Volgens deze wetten werd met straffe straf bedreigd, „hij die een ander door hinder of overlast of door het bezigen van middelen, geschikt om vrees aan te jagen, wederrechtelijk dwingt iets te doen, niet te doen of te dulden", een bepaling, die tot bescherming van onderkruipers was bedoeld. Verder bedreigde het ontwerp den ambtenaar of het lid van het spoorwegpersoneel, „die met het oogmerk om strooming in den dienst te veroorzaken", werk nalaat of weigert; indien meedete personen dit „misdrijf" zouden plegen, dan zou er sprake zijn van „samenspanning" en zou er een zwaardere straf dreigen (den hoogste zes jaar gevangenisstraf!), waarbij de straf ook de „leiders of aanleggers" zou treffen. Dan was er nog een wetsvoorstel voor het instellen van een „spoorwegbrigade", waarmee men

ingeval van staking de dienst wilde gaande houden en tenslotte een wetsontwerp, waarin een enquête naar de toestand van het spoorwegpersoneel werd aangekondigd. Een gewillig parlement besluit reeds de volgende dag de wetsontwerpen in de afdelingen te onderzoeken. Dit leidt tot een zo mogelijk nog levendiger actie van verweer, een geweldige spanning maakt zich van de arbeidersmassa's meester. Belangrijk zijn hierbij de verschijnselen van verdeeldheid in de gelederen van de bourgeoisie: de liberale pers uit zich afkeurend over de regeringsvoornemens. Het „Handelsblad“ vergelijkt de regering bij een brute athleet, die „op het wetboek beukt als een krachtmens op het hoofd van Jut“. De „Groene Amsterdammer“ schrijft, dat de regering niet met haar voorstellen durfde te komen, zonder op militaire wijze gewapend te zijn, hetgeen het land in onrust brengt. Zelfs de „N.R.Ct.“ schreef in afkeurende zin en het Hoofdbestuur van de Liberale Unie stelde een adresbeweging in tegen de strafwet-novelle van de regering. De ontzettende straffen waarmee deze dreigde, die enkel gemotiveerd werden met de verwijzing naar de korte spoorwegstaking, kon niet anders dan de indruk wekken, dat in 't vervolg zo'n staking zwaarder zou worden gestraft dan menige moord, verkrachting of dergelijke misdrijven. De woede der arbeiders was dan ook volkomen verklaarbaar en wettigde de verwachting, dat een stakingsactie zou kunnen slagen.

Inmiddels stijgt de agitatie tot het kookpunt. Honderden vergaderingen en conferenties vinden plaats, vele van de bekende sprekers hebben zich reeds schor gesproken, een ongemak wat mij niet treft, want mijn keel blijkt onvermoeid. Heel de vakpers en ook de socialistische pers, staat in het teken van de verweerbeweging. De arbeidersmassa voelt zich krachtig en uitingen van fantastische overwinningshoop troffen ons dagelijks. Op de 8ste Maart vinden niet minder dan 40 protestmeetings tegelijk plaats.

Op 10 en 11 Maart werd er in de Kamer geïnterpelleerd door de liberale afgevaardigde Mees en door Troelstra. De eerste verweet de regering nalatigheid en verwaarlozing van de door de arbeiders gegeven waarschuwing. Troelstra zette in een uitvoerig betoog de oorzaken uiteen, die tot de staking leidden. Hij hekelde scherp de erbarmelijke toestand waarin het spoorwegpersoneel verkeerde, maar hij beging de fout te verklaren, dat „beide kanten hadden gezondigd, door overdrijving aan de kant der bourgeoisie, overdrijving ook aan de kant der arbeiders“. De interpellatie miste het scherp aanvallend karakter, dat op dat

moment werd verwacht, waarover Troelstra ook in eigen kring verwijten werden gemaakt. Later verklaarde Troelstra zijn houding, namelijk dat die zijn oorzaak vond in een bemiddelingsaanbod, dat door den industrieel Goedkoop, een lid van het Hoofdbestuur van de Werkgevers-organisatie was gedaan en waarop het Comité van Verweer zou zijn ingegaan. Daardoor zou de regering over de zwakte van de beweging volledig geïnformeerd geweest zijn. De zwakke interpellatie van Troelstra wekte in eigen kring de hoogste bevreemding, terwijl in de anarchistische kringen breed werd uitgemeten, dat je die gehate „parlementariërs“ toch nooit kon vertrouwen. Hoe verderfelijk dat was op het moment waarop er juist op de meest tactische wijze moest worden gemanoeuvreed om de noodzakelijke eenheid in het verweer te bewaren, laat zich begrijpen. Kort daarop, 17 Maart, schreef Troelstra zijn artikel „Wat nu?“, — waarin hij verklaarde: „Wij zijn van mening, dat een politieke werkstaking, wier doel op de afstemming of intrekking der ingediende wetten is gericht, geen aanbeveling verdient“....

Ik moet erkennen, dat Troelstra in deze dagen voor mij, evenals voor de meesten mijner kameraden, een psychologisch raadsel was. Thans, na zoveel jaren, heb ik deze figuur duidelijker leren zien. Troelstra was niet, zoals Domela Nieuwenhuis, afkomstig uit een gelovig milieu; hij had geen christelijke opvoeding gehad. Zijn vader was een bekend liberaal, waarmee hij heftige conflicten had gehad, toen hij de weg van het socialisme koos. Noch tans kwam Troelstra op vrijwel dezelfde motieven tot de socialistische beweging als Domela Nieuwenhuis. Het was medelijden met de ontstellende ellende der arbeiders in Friesland, dat hem tot de strijdende arbeiders bracht. Hierbij werd hij echter door sterk-religieuze, zedelijke overwegingen gedreven. „Wie de wereld wil hervormen“, zo schreef hij bij zijn intrede in de beweging, „hij zij gelovig“. Het geliefkoosd onderwerp zijner redevoeringen was in de eerste tijd: de zedelijke betekenis van het socialisme. Toen hij kennis kreeg van de Marxistische literatuur, veranderde zijn opvatting en sloeg ze naar het andere uiterste over. Hij propageerde „het socialisme als de wetenschap van de maatschappij“, doch verviel daarbij tot de fout, die zovelen maakten, die de komst van het socialisme als een soort automatische wetmatigheid beschouwen. Hij zag de maatschappelijke ontwikkeling als een rekensom van cijfers, hij verwachtte de vernietiging van

bepaalde klassen als met wiskundige zekerheid. Kautsky was zijn grote leermeester en hij noemde zichzelf een „extreem-marxist“. Maar spoedig zag hij het overdrevene en eenzijdige van dit zijn veranderde en wéér foutieve standpunt in. Niet om tot het werkelijke marxisme te komen, waarvan hij tot nu toe slechts een door anderen en hem zelf gevormde caricatuur had aangehangen, maar om tot de opvatting te komen, dat „het historisch-materialisme niet opgevat moest worden als een levensbeschouwing, maar slechts als een zeer belangrijke methode van werken en van verklaring der geschiedenis“. Het historische materialisme verklaart niet alles, was zijn conclusie, en de godsdienst was niet overbodig. In zijn politiek was de marxistische theorie voor hem geen wegwijzer, hij liet zich vaak door zijn temperament, als het ware door het toeval, door zijn intuïtie leiden en verklaarde: de theorie verklaart vaak goed, maar ook dikwijls verkeerd.

Troelstra was in de eerste plaats een uiterst vurige agitator, hij wist de massa te wekken, niet alleen door zijn gesproken woord, maar ook door zijn geschriften. Hij was een onrustig-zoekende geest, beziel met een vurige hervormingsdrang en een diepe afkeer van het kapitalisme. Hij had ongetwijfeld een sterk instinct voor parlementaire politiek, hij was een parlementariër in grote stijl, maar hij was een leider, die zich boven en tegenover de massa plaatste zoals zijn individualistische geest dat eiste en zoals dit uit zijn gebrek aan vertrouwen in de massa voortspoot. Hij was niet, wat van een socialistisch leider wordt geëist, met de massa verbonden, hem ontbrak de verbondenheid van zijn leven met de proletarische organisaties. Vandaar dat hij verkeerde leiding gaf, hij leidde feitelijk niet, maar maakte gebruik van de massa voor de politiek, die hij, persoonlijk, juist achtte. Ten opzichte van de maatschappelijke ontwikkeling miskende hij het woord, dat zonder een revolutionaire theorie ook geen revolutionaire politiek mogelijk is, door te betogen dat: „aan theorie en beweging worden verschillende eisen gesteld“. Hij miskende dus, dat de Marxistische theorie de som is der historische ervaringen van economische, maatschappelijke en staatkundige feiten, die door het grote genie van Marx tot een wetenschappelijk systeem zijn samengevat, waardoor de beweging van haar utopische misvattingen werd bevrijd. Hij miskende dat de Marxistische theorie voor de aanhangers van het socialisme de stevige grondslag vormt waarop ze hun historische taak in de klassenstrijd kunnen volbrengen, dat wil dus ook zeggen de beweging goed te kunnen

leiden. Troelstra vermocht dit niet, hij faalde op de gewichtigste momenten, in de geschiedenis van de strijd hier in Nederland, zoals in het verdere verloop van mijn beschrijving nog wel zal blijken.

Wat mij betreft, het inzicht, dat Troelstra een verkeerde politiek voerde, dateert bij mij vooral sinds 1903, door Troelstra's „leiding" bij dit geweldige stuk klassenstrijd, waar ik zelf midden in stond. In de voorgaande meningsverschillen had ik eigenlijk maar nauwelijks partij gekozen. In het agrarische vraagstuk was ik als stedelijk arbeider nog te weinig ingewijd om daarvan op dat moment de juiste betekenis te begrijpen. Als ik echter thans de discussies uit die dagen nog eens weer nalees, dan zie ik, dat Troelstra een dikwijls geniale intuïtie had en door zijn brede praktische kijk op de zaken, veel dichter bij het leven stond, dan de toenmalige Marxisten, die maar al te zeer onder de invloed stonden van de dorre mathematische misvattingen van Kautsky, en wier marxisme een soort eensluidend recept was voor alle landen en alle gebeurtenissen. Het is waar, in 1896 op het tweede congres der S.D.A.P. stelde hij een motie inzake samenwerking van boeren en landarbeiders, die hij gedwongen was in te trekken, omdat het congres ongeveer unaniem van mening bleek, dat van samenwerking tussen boeren en landarbeiders niets kon komen. Maar één zinsnede uit die motie is toch wel geschikt om te laten zien, dat Troelstra één groot ding zag, waarvoor de anderen nog geen oog hadden. En dat was het inzicht in de noodzakelijkheid van de samenwerking tussen boeren en arbeiders. De betreffende motie stelde de toenemende verarming vast van de plattelandsbevolking, als een noodzakelijk gevolg van de algemene economische ontwikkeling van de kapitalistische maatschappij; constateerde, dat de kleine boer, de pachter en de landarbeider daardoor onder een steeds ondragelijker druk van den landheer en den hypotheekhouder kwamen, en „dat daarom boeren en arbeiders zich dienen te organiseren tegenover de kapitalistische klasse, in vereniging met de proletariërs in de industrie en de steden, en dat het einddoel van hun streven moet zijn, door de onteigening der grote bezitters ten bate der gemeenschap, de oogst der kapitalistische ontwikkeling binnen te halen in de schuren der mensheid".

Maar, als gezegd, ik kreeg vooral begrip voor Troelstra's verkeerde leiding, door zijn optreden in de spoorwegstaking. Ik verslond Troelstra's artikelen in de Februari-dagen.

Hij schreef op 3 Februari 1903:

„De algemene werkstaking zal, zo nodig, ook in ons land de conservatieven tot rede brengen — en zij zal dat doen, daarover valt ondanks de houding der meeste vakverenigingen op dit oogenblik niet te twijfelen. En nog grotere overwinningen, door middel der werkstaking behaald, bergt de toekomst in haar schoot.”

En op 21 Februari:

„Arbeiders, kameraden, vrienden, — dit wordt onze vuurdoop”.

Op 27 Februari:

„Uit deze strijd, die alle georganiseerde arbeiders met geestdrift en leeuwenmoed aanvaardden, zal het Nederlandse proletariaat gelouterd en gesterkt te voorschijn komen.”

Een dag later, op 28 Februari, las ik:

„Alles gereed houden, opdat op het eerste woord van het Comité van Verweer, een reuzenstaking tone, dat de Nederlandse arbeider liever ten onder gaat, dan zich te laten vertrappen. Thans is het niet anders mogelijk dan hard tegen hard, — deze schurkenstreek dwingt tot alle wettige middelen van verzet en verweer”.

Men moet verder bedenken, dat het Troelstra zelf was geweest, die in de vergadering van 20 Februari van het Comité van Verweer de motie had gesteld, waarvan ik de volledige tekst gaf, het voorstel en gedaan om „ter wering van een wet, die de vrijheid van staking aanrandt” de arbeid neer te leggen.

Trouwens, nog op 10 Maart las ik in een artikel van Troelstra:

„De beweging door de dwangwetten van Dr. Kuyper onder de arbeiders gewekt, overtreft in kracht en revolutionaire gezindheid alles wat tot heden in de Nederlandse arbeidersbeweging heeft plaats gehad. De agitatie door het Comité van Verweer op touw gezet slaagt uitmuntend; de meetings der christelijke verraders der arbeiderszaak worden geregeld omgezet in propagandavergaderingen tegen de regering; de geest van verzet tegen de aanslag op de vakbeweging groeit overal, — het gaat goed zo.....

.....De leiders der beweging kunnen thans het aangename besef hebben, dat het niet meer nodig is de massa op te wekken; zij is reeds opgewekt, haar revolutionair instinct ontwaakte en zij is tot grote dingen in staat.....

Zet de vijand zijn moordval voor U open, gij zult er niet in lopen. En tot de uiterste strijd, de werkstaking, zult gij alleen overgaan als het moet, en gij de zekerheid hebt, dat gij uw vakorganisatie, dat werk van zoveel jaren van moeite en vlijt niet ontbinding en vernietiging ten prooi stelt..... Arbeiders blijft nuchter en waakt”.

En nu komt daar plotseling het artikel „Wat nu?”, waarin

Troelstra geheel op eigen gezag, zonder voorstel of besluit van de partij, zonder enig overleg met, of besluit van het Comité van Verweer, aanraadt de politieke staking tegen de dwangwetten op te geven!

Men begrijpt de verpletterende indruk, die dit artikel maakte. Niet het minst op mij, die avond aan avond moest spreken, die reeds tot het leidende kader der beweging behoorde, en die overal hartstochtelijk de massa tot verzet aanspoorde tegen de ongehoorde aanslag op onze rechten, die door de dwangwetten werden bedreigd. Ik kreeg plotseling het gevoel van in de steek te zijn gelaten, méér dan door verontwaardiging was ik vervuld van de verpletterende gedachte: aan het hoofd van onze beweging staat een man, die als een autocraat, door niets en niemand geleid dan alleen door zijn eigen wisselende stemmingen, zijn invloed uitoefent! Wat was dat voor een individualistisch, eigenmachtig optreden aan de vooravond van de slag en in het gezicht van de vijand? Onvoorwaardelijk keurde ik Troelstra's optreden af. Want we stonden voor een strijd, die onder alle omstandigheden moeilijk zou zijn, en waarin een hechte eenheid en een voortdurende, loyale samenwerking van de betrokken organisatie over de te volgen gedragslijn een absolute voorwaarde was, zodat het onorganisatorische optreden van een enkeling niet anders, dan een vernietigende uitwerking kon hebben.

Door de breed-opgezette buitenparlementaire actie en óók door de critiek in het parlement, was de regering genoodzaakt haar ontwerp van de dwangwet te wijzigen. Op 28 Maart kwam zij met haar wijzigingsvoorstellen, die enige verzachting inhielden. Maar gehandhaafd bleef het stakingsverbod voor spoor- en overheidspersoneel; gehandhaafd bleef de dreiging van het ontnemen van het actief en passief kiesrecht aan degenen, die aan stakingen van overheidspersoneel of van spoorwegpersoneel zouden deelnemen.

En eveneens bleef de bepaling, dat de justitie leiders van stakingen van spoor- en overheidspersoneel onmiddellijk zou kunnen arresteren. De noodzaak tot verweer bleef dus. Een ziedende verontwaardiging tegen de regering Kuyper golfde over het land, die nog vergroot werd toen op 2 April een aanvang met de behandeling van de dwangwetten in de Kamer werd gemaakt. De zittingen van de Kamer zouden worden voortgezet, zelfs in de „stille week“ voor Pasen. Op diezelfde datum riep het Landelijk

Comité van Verweer een spoedvergadering bijeen, waar heftige debatten plaats vonden tussen voor- en tegenstanders van de staking. Tenslotte viel het besluit om in de nacht van 5 op 6 April de tweede staking voor het spoorwegpersoneel te proclameren. De transportarbeiders en andere bedrijven zouden worden opgeroepen tot de staking, zodra dit voor het verweer noodzakelijk zou worden geacht.

Op Maandag 6 April was de tweede spoorwegstaking een feit.

Hoewel duizenden moedige spoorwegarbeiders het werk neerlegden, was de deelneming lang niet zo groot als op 31 Januari. De brutale regeringsmaatregelen, gesteund door de reactionaire pers, benevens de rancune-maatregelen der spoorweg-directies, die door ontslag aan vele spoorwegbeambten hun woord braken en de vrees er weer in poogden te brengen; de 26.000 gereedstaande militairen; het optreden van christelijke en Rooms-katholieke orde-bonden, die op alle mogelijke manieren gesteund werden door de geestelijkheid; het ontbreken vooral van een solide eenheid, die voor het slagen van een dergelijke verweerbeweging onmisbaar is, — al deze factoren waren van grote invloed op de tweede spoorwegstaking.

De gehele vakpers en de arbeiderspers had in het teken gestaan van de voorbereiding tot het verzet. Nu werd in overeenstemming met het oorspronkelijk genomen besluit getracht door aanvulling van de strijdkrachten met nieuwe troepen, transportwerkers en andere arbeiders, de staking uit te breiden om daarvoor meer kracht aan de beweging bij te zetten. Op nieuw laaide een ongekende agitatie op. Alle vakverenigingsbestuurders en propagandisten ijlden van vergadering naar vergadering; twee, drie spreekbeurten op één avond om in huishoudelijke en openbare bijeenkomsten de arbeiders tot deelname aan de staking aan te sporen, waren heel gewoon. Personelen van werkplaatsen en fabrieken werden in bijzondere vergaderingen bijeengeroepen en tot deelname aan de beweging opgewekt.

Ook het personeel van onze coöperatie de „Volharding” kwam in de bakkerij in de Koninginnestraat bijeen, waar ik, namens het Haagse Vakcomité en namens het plaatselijk Comité van Verweer, en Holtrop namens de Nederlandse Vereniging van Spoorwegarbeiders het woord voerden. Besloten werd één dag demonstratief te staken. Ik herinner mij hoe ik betoogde, dat het in andere omstandigheden stellig heel zot zou zijn om tot staking over te gaan in een bedrijf, dat immers van ons zelf,

heftigste debatten, waarin vaak de meest krasse beschuldigingen tegen elkaar werden geuit, en waarbij vooral de leiders der S.D. A.P. in staat van beschuldiging werden gesteld, werd een commissie benoemd om de handelingen te onderzoeken van de verschillende figuren. De commissie bracht na korte tijd een dik rapport uit van 272 pagina's. In dit rapport werd de beschuldiging van „verraad“ afgewezen. Maar het artikel „Wat nu?“ van Troelstra werd „een ontactische daad“ genoemd, omdat „uit organisatorisch oogpunt niet op die wijze te reageren viel“.

Wat mijn mening betreft: de uitspraak van het rapport is juist. Troelstra handelde onorganisatorisch, hij was de perken van zijn bevoegdheid verre te buiten gegaan. Troelstra dacht blijkbaar, dat hij met deze persoonlijke daad van hem de beweging, die naar zijn mening in een slecht spoor ging, in een goed kon krijgen. Maar, met goede bedoelingen maakt men nu eenmaal geen politiek. En Troelstra's opvatting, was een typisch revisionistische, waartegenover de Marxisten dadelijk al de andere opvatting plaatsen, namelijk dat de taktiek der arbeidersbeweging, die zij zichzelf oplegt, niet door één man gewijzigd mag worden. Niet ten onrechte is Troelstra's optreden vergeleken bij de handelwijze van die socialistén in Frankrijk, die destijds, tegen de besluiten van hun organisaties in, zitting namen in ministeries, denkende daarmee het proletariaat van voordeel te zijn. Deze individualistische pogingen stichtten verwarring, en de personen, die deze proeven namen, hebben niet het proletariaat verder, maar zichzelf buiten het socialisme gebracht. En zo bracht Troelstra's ingaan tegen de besluiten van zijn partij en tegen de besluiten van het Comité van Verweer, geen licht en voordeel, maar schade en verwarring.

Troelstra zelf heeft uit het gebeurde geen les getrokken. Hij schijnt nimmer te hebben ingezien, dat zijn optreden verkeerd is geweest. Niet zonder verbazing leest men dan ook in zijn gedenkschriften het volgende:

„Er is mij verweten met het schrijven van dit artikel mijn bevoegdheid als redacteur te hebben overschreden, daar het zou indruisen tegen de officieel genomen beslissing“.... „Ik heb bij het schrijven van dit boek nog eens nauwkeurig de gegrondheid van dit verwijt onderzocht en bevonden, dat ik volledig recht heb het af te wijzen. Ik had mij in dit geval niet te beschouwen als tolk van het P.B., maar van de leiding van de algemene actie. Het was de door het Comité van Verweer opgeroepen verga-

dering van hoofdbesturen van 15 Maart, wier besluiten ik mij tot richtsnoer had te nemen. De beslissingen nu van die vergadering waren: de reeds door mij vermelde motie werd gehandhaafd".

Troelstra's opvatting was dus, dat uit die motie voor hem de verplichtingen niet voortvloeide om in overleg met de organisaties te handelen, en niet op eigen houtje tegen de staking te waarschuwen. Ik geloof niet, dat iemand door deze redenering overtuigd kan worden. Men leze de motie die nota-bene door Troelstra zelf was voorgesteld nog maar eens na (zie bldz. 84). Die motie was een aankondiging van de staking en een opwekking aan alle arbeiders om zich ermee solidair te verklaren. Toen deze motie in de vergadering van 15 Maart werd gehandhaafd, mocht Troelstra dus op 17 Maart niet op zijn eigen gezag precies het tegendeel verkondigen. Mij dunkt dit is zéér duidelijk, maar zoals gezegd: Troelstra heeft nooit zijn fout toegegeven, hij kon blijkbaar niet zien, wat voor ieder gewoon arbeider thans nog, na 35 jaren, duidelijk zichtbaar is. Troelstra vertelt in zijn gedenkschriften (tweede deel „Groeï" bldz. 283) hoe het hem te moede was na de voorlaatste nachtvergadering van het Comité van Verweer. Hij zag in de verontwaardigde deelnemers slechts „tierende, domme, opgehitste mensen" hij voelde schaamte voor hen. Zó diep voelde hij dat, dat hij zich afvroeg, of zijn plaats nog wel in de rijen van de arbeiders was. „Maar," zo overwoog hij, „dan was mijn plaats ook niet meer onder de levenden en ik verdiepte mij zozeer in deze gedachte, dat ik besloot de nu volgende avond zódanig op te treden, dat de meegebrachte revolvers op mij zouden worden gericht en ik de smaad, door de arbeiders aan hun eigen beweging aangedaan, niet zou behoeven te overleven"....

In deze gemoedsgesteldheid liet hij zijn secretaris Simon Maas roepen en hij vertelde hem wat er in hem omging: „Staande aan het hoofdeinde van mijn bed, trachtte hij mij te kalmeren en plotseling voelde ik op mijn hand zijn tranen vallen. Simon Maas heeft onze gelederen verlaten en een rol gespeeld, die voor een gewezen sociaal-democraat zo treurig mogelijk moet worden genoemd, maar die tranen zal ik nooit vergeten."

Men kan als mens natuurlijk ten volle begaan zijn met den man, die aldus zijn gewaarwordingen te boek stelde. Maar er komen onwillekeurig vergelijkingen bij mij op met grotere en oneindig dramatischer bewegingen dan die van onze spoorweg-

staking in 1903. Ik denk b.v. aan de Novemberdagen van 1917, Ik denk aan Lenin, ik denk aan de felheid waarmee deze het individualistische optreden van Zinowjew en Kamenew in die aagen veroordeelde, ik denk aan Stalin in de dagen van de burgeroorlog, toen hij politicus en veldheer tegelijk was, deze door en door Marxistisch denkende en handelende strijders zijn toch wel van een geheel ander type. Of, men hale zich de figuur van een Dimitrof eens voor de geest! Deze leiders stonden voor oneindig hetere vuren, maar ze werden er niet door verteerd, integendeel ze werden er door gestaald. Daarom jonge kameraad, die dit leest, neem je deze mannen ten voorbeeld en wapen je, zoals zij met de geestelijke wapenrusting van het Marxisme-Leninisme dat onze klasse zal doen zegevieren.

Natuurlijk werd de nederlaag der tweede spoorwegstaking niet alleen veroorzaakt door het verkeerde optreden van Troelstra. De voornaamste oorzaak was het gebrek aan eenheid, dat het leiding geven ontzettend moeilijk maakte. In de kringen der marxisten streefde men oprecht naar een overbrugging van de kloof tussen sociaal-democraten en anarchisten, omdat de eenheid het eerst nodige was. Gorter huldigde op 4 Maart op een grote vergadering in het Paleis voor Volksvlijt Domela Nieuwenhuis als den prediker, die de arbeiders tot de klassenstrijd had gewekt: „Thans vergeten we alles wat scheidt en verenigen we ons allen tegen het kapitalisme”. Toen „de oude” kort daarop verscheen en tussen de schare doorschreed, klaterden de ovaties los. Pannekoek zag een grote ommekeer naderen: de arbeidersleiders in het parlement zouden nu werkelijk arbeiders achter zich krijgen, nu werd de politieke handigheid vervangen door massakracht en de S.D.A.P. zou zich als een revolutionair-proletarische partij kunnen doen kennen. De arbeiders, tot nu toe, tegenstanders der politieke actie zouden worden aangetrokken. Nog jaren later verklaarde mevrouw Roland Holst: „Eenmaal kreeg de S.D. A.P. door de loop der gebeurtenissen een schitterende gelegenheid om de vicieuze cirkel te verbreken”, en „de brug te leggen waarover de grote drommen van het aan haar tot dusver vijandelijk of voor haar stem onverschillige proletariaat tot haar konden komen. Dat was in 1903”. Maar de Marxisten grepen de leiding niet, ze bleken te passief, waren onmachtig tot ingrijpen, en zo bleef de beweging feitelijk zonder leiding. Wie de geschiede-

nis van 1903 bestudeert — het boek van Dr. A. J. C. Rüter: „De Spoorwegstakingen van 1903” is hierbij onmisbaar — zal tot de conclusie moeten komen, dat de leiding berustte bij de anarchisten, m.a.w. dat er in het geheel geen leiding was. Oudegeest, de man van de spoorwegarbeiders, verklaarde zelf: „Komt de wet aan de orde en komt er staking, dan is de boel naar de bliksem. De militairen staan klaar en in een halve dag is alles neergeslagen”. Er was dus een sterk ongeloof in de kracht der massa, men voelde zichzelf óók zwak en kon daardoor niet op tegen de anarchisten, aan wie men op nagenoeg alle gebied het initiatief overliet. Natuurlijk deden de anarchisten met hun minachting voor organisatie en discipline alles slecht: „Dat rolt wel!” was het stopwoord van Rijnders, den stroman van Domela Nieuwenhuis in het Comité van Verweer. Maar al drukte men het niet met dezelfde woorden uit, in feite was dit óók het parool der passieve politieke leiders: Troelstra liet de beslissing over aan de vakbeweging en leefde, bij al zijn vrees, op de hoop, dat de regering nog wel zou retireren. Deze hoop werd echter door niets gerechtvaardigd. Troelstra dreigde de regering met het anarchistische gevaar in zijn artikel van 21 Maart: „Reactie kweekt anarchie”, waarin hij zei, dat de beweging „door het drijven der conservatieven en het gebrek aan inzicht of zelfbeheersing der massa's” op anarchistische lijn zou komen. Het spreekt vanzelf, dat deze tactiek koren op de molen der anarchisten was, die nu met ongebreidelde woede de massa ophitsten tegen de sociaal-democratie. Men ziet hier de tegenwerkende kracht tegen de pogingen der Marxisten aan het werk, er was een duidelijke onwil om met de anarchisten in zee te gaan, men had onvoldoende verbondenheid met de massa om de invloed der anarchistische leiders te neutraliseren, men was bang voor het middel der politieke staking met zijn anarchistisch luchtje.... En zo werd er slag geleverd op een moment en in omstandigheden, die in alle opzichten gunstig waren voor den vijand. Wij faalden omdat we de kracht misten, die in de strategie van de klassenstrijd nodig is, om op een bepaald moment de strijd op te schorten. Mogelijk waren wij, de in de S.D.A.P. georganiseerde socialisten, nog te zwak aan invloed om het uitbreken van de staking op dat moment te voorkomen. Maar dan had tenminste ons waarschuwend woord en de duidelijke analyse van de situatie ons het gezag geschonken, dat we nu, tot schade van de beweging, bij duizenden arbeiders verloren. De

nieuwere geschiedenis van de klassenstrijd — men denke b.v. aan de grote stakingsacties in Frankrijk — geeft tal van voorbeelden hoe men de kunst van tijdig retireren moet toepassen, om op het geschikte moment toe te slaan. Maar daartoe waren we in 1903 blijkbaar nog niet in staat.

Na de staking heerste er grote moedeloosheid onder de geslagenen. De reactie barstte nu eerst in volle hevigheid los en de stroom der arbeiders, die zich had aangesloten bij de organisaties keerde; bij duizenden verlieten de werkers de organisaties. De Nederlandse Vereniging van Spoor- en Tramwegpersoneel werd nagenoeg geheel uit elkaar geslagen. Om haar schijnbare laten voortbestaan, abonneerden wij, d.w.z. alle actieve socialisten, ons op het weekblad van deze organisatie. Dit blad, onder redactie van Jan Oudegeest, bleef met taaië volharding kampen voor de rechten van de organisatie en, dank zij deze volharding, is het ook gelukt de organisatie geleidelijk-aan weer te herstellen. Onze grootste en voornaamste taak was, na de nederlaag de solidariteit met de slachtoffers te organiseren. Van de 5000 slachtoffers werden er geleidelijk-aan ettelijke duizenden weer aan het werk gezet, want zonder hen kon het spoorwegbedrijf niet functioneren, maar andere duizenden bleven slachtoffer. Nooit zal ik de ongekende opofferingen vergeten en de energie, waarmee zovele makers hun solidariteit aan de dag legden. Vooral Herman Gorter was onvermoeid in die dagen om geld bijeen te brengen voor de gezinnen der stakers. Hij hield inzamelingen bij kunstenaars, die hun beste werken beschikbaar stelden, in bijeenkomsten werden deze dan verloot of bij opbod verkocht. Gorter vond telkens weer nieuwe methoden. Vele, vele duizenden guldens heeft hij aldus bijeengebracht. Frederik van Eeden stichtte in die dagen zijn z.g. spaarfonds, dat ook aan vele slachtoffers ten goede kwam. Wij, onze coöperatie „De Volharding“, hebben ook het onze gedaan. We hebben aan de stakers gratis brood geleverd en na de staking hebben we gezorgd, dat er bij de slachtoffers brood op de plank was. Ik denk, dat er in die tijd wel een honderdvijftig slachtoffers in Den Haag waren. Welnu, terwijl de coöperatie de ingrediënten leverde, als bloem, melk etc. leverden de bakkers hun arbeid hiervoor gratis en de bezorgers brachten het brood bij de slachtoffers zonder beloning. Dat hebben we wel een half jaar volgehouden en waar het nodig

was, daar zagen we er óók niet tegenop, om nog maanden daarna gratis brood te leveren. Zo leerden we in de nederlaag de solidariteit te betrachten.

De reactie woedde met ongeken- de hevigheid. Een heftige ophitsing begon tegen de organisatie van militairen, o.a. tegen de Bond van Marine-personeel. De militaire macht werd versterkt, de diensttijd moest worden verlengd, het garnizoen in Amsterdam werd verdubbeld en alle bepalingen werden ingesteld om het leger ook zo nodig te kunnen gebruiken als onderkruipersbrigaden. Politieke vervolgingen waren aan de orde van de dag. Ik herinner me, dat Wessels van de bootwerkers uit Amsterdam tot drie maanden werd veroordeeld wegens opruiing. Hugenholtz en van der Goes werden veroordeeld wegens opruiing tot dienstweigering, naar ik meen tot één maand. Frank van der Goes werd toen veroordeeld omdat hij het woord had uitgesproken, dat sindsdien tot een leuze is geworden: „Niet de wapens neer, maar de wapens hier!“ Ook de tekenaar van de toen in heel Nederland bij ieder bekende z.g. „worgplaat“, Albert Hahn, werd vervolgd. Tal van arbeiders bij de gemeentebedrijven werden ontslagen, zo in Arnhem v. Zelm, in Hilversum werden de onderwijzer Kroes en de onderwijzeres Sluiters ontslagen. Bij aanstelling werden de gegadigden op hun gezindheid getoetst, kortom op duizenderlei manier woedde de terreur der zegevierende bourgeoisie. Ik herinner me, dat in Den Helder b.v. de onderwijzer Kappetein voor het verspreiden van een manifest werd ontslagen en bovendien nog tot 6 maanden werd veroordeeld. Pers- en spreekvrijheid werden in feite voor leraren, onderwijzers, militairen, ambtenaren en spoorwegarbeiders opgeheven. In diverse plaatsen werd op colportageverbod aangedrongen. Bij de H.I.J.S.M. (Hollandse IJzeren Spoorweg Maatschappij) werd het lezen van de socialistische pers „Het Volksdagblad“ en „Het Volk“ verboden. Zo liet de reactie zich op schier elk terrein gelden, en hieruit is ook de teruggang en de nederlaag te verklaren bij de gemeenteraadsverkiezingen in de verschillende grote steden in het jaar 1903.

Aldus werd de met ongekend élan aangevangen strijd tot een nederlaag, door de vloekwaardige verdeeldheid en het sectarisme, dat de Nederlandse arbeidersbeweging in die dagen kenmerkte.

Als een prachtig voorbeeld van de veerkracht van het prole-

tariaat is mij altijd bijgebleven de reis naar Brussel en Gent, die vlak na de spoorwegstaking werd georganiseerd en die niet weinig heeft bijgedragen om de nederlaag-stemming te overwinnen. Wie de initiator was, is mij niet bekend, ik denk, dat het hier is als bij zovele goede invallen: degene, die 't het eerst opwierp, weet het misschien zelf niet meer. De reis maakte op de deelnemers een geweldige indruk. De meesten van ons waren nog nooit buiten ons land geweest: mijn vrouw was zózeer onder de indruk, dat ze in tranen uitbarstte, toen de trein zich in beweging zette. In een extra-trein, met 850 deelnemers, trokken wij de Belgische grens over en ons gezang toonde, dat de moed er nog niet was uitgeslagen, of, zoals we in die dagen zeiden, dat „Toontje Solidaire“ nog springlevend was.

Hoewel ik als Marxist een felle tegenstander was van het revisionisme, zo was ik toch geenszins van haat vervuld tegen de revisionisten, en dus ook niet tegen hun leider Troelstra. Integendeel, ik kon zeer goed begrijpen, hoe zij aan hun opvattingen kwamen, zoals ik vroeger ook altijd heb kunnen begrijpen hoe de arbeiders onder de invloed van Domela Nieuwenhuis en van de Hollandse verhoudingen, tot het anarchisme waren gekomen. Zo was er dus in mij geen spoor van haat tegen Troelstra, wat bij deze gelegenheid aan de dag trad, toen we in één coupé deze reis maakten. Mijn vrouw en ik in het gezelschap van Troelstra en zijn dochter, van Troelstra's zuster Riek (Mevrouw H. Brok—Troelstra) en haar man, K. C. Brok, — de twee laatsten behoorden tot mijn huisvrienden —, wij vormden een vrolijk gezelschap, dat evenals de andere reizigers zijn hoogste lied zong.

De trein kwam twee uur te laat in Brussel aan. Op het perron werden we begroet door Fischer, den redacteur van „Le Peuple“, die Troelstra op onstuimige wijze omhelsde en hem — vreemd gezicht voor ons Nederlanders — twee klinkende zoenen op zijn wangen gaf. Ook werden ons bloemen aangeboden, — die waren uit de tuin van gezelschap Vandervelde, werd er bij gezegd. Nooit zal ik de hartelijkheid vergeten waarmee onze Belgische kameraden ons begroetten, evenmin als de welkomstrede van den voorzitter in de grote zaal van Maison du Peuple bij die gelegenheid: „De Ollandse kameraden kwamen niet“, zo begon hij zijn relaas van het lange wachten op onze aankomst —, „wij wachtten een kwartier“, maar de Ollandse kameraden kwamen niet, „we wachtten een 'alf uur“, maar de Ollandse kameraden kwamen niet“. De kameraad ging zo door, telkens de tijd van het wachten met één

kwartier verlengend, tot hij eindelijk meedeelde: „We zouden den 'elen dag 'ebben gewacht, maar gelukkig, daar kwamen de Ollandse kameraden!“ Het was helemaal niet lachwekkend, alleen maar roerend naief en ik werd er zó door getroffen, dat ik het tot op de dag van vandaag nog niet vergeten ben en er de herinnering aan bewaar als aan een van de treffendste toespraken, die ik ooit heb gehoord. Ik herinner me een prachtig mannenzangkoor, dat te onzer ere zong, en Troelstra's antwoord op de begroeting. Daarna gingen we de stad bezichtigen en de instellingen van de Partij en van de Coöperatie. En verder herinner ik me de nacht in het hotel, met drie echtparen op één kamer: het echtpaar Melai, Kamferman en de Visser, — we hebben zó'n pret gemaakt, en we hebben zó onbedaarlijk gelachen, dat we geen van ons zessen die nacht hebben kunnen slapen.

De volgende dag trokken we naar Gent, de prachtige oude stad, met haar roemrijke democratische geschiedenis. Hier vooral kreeg ik een machtige indruk van de arbeidersbeweging. Met verbazing keken wij naar de gebouwen van de partij-instellingen en van de coöperaties. Ik informeerde naar de sterkte van de beweging en hoorde ledentallen waar we van omvielen, — het is waar, in België werd ieder, die lid was van de vakbond, of van de coöperatie, tevens ook als lid van de Belgische Werkliedenpartij beschouwd. Grote indruk maakte het ook op ons, dat in België door zovele kunstenaars aan de beweging werd deelgenomen, die de gebouwen met hun schilderijen versierden. Er waren trouwens ook veel zonderlinge allegorische voorstellingen, waarbij een met een phrygische muts getooide vrouwenfiguur uit twee geldzakken geld nam en dat aan een paar armoetypen uitdeelde. Gevraagd naar de betekenis van dit kunstwerk, werd ons gezegd: „Da's 't socialism“! In de magazijnen van de coöperaties gaf ik natuurlijk bijzonder mijn ogen de kost. Maar ik ergerde me aan een niet al te sympathiek respect, dat de bij de coöperatie werkende arbeiders aan de dag legden voor Anseele, men maakte als het ware halt en front voor hem, een respect, dat naar mijn smaak en naar die van mijn kameraden, ál te veel afweek van de mentaliteit, die bij ons, bij „De Volharding“, heerste. Daar werkten we als gelijkberechtigten samen in een kameraadschap, die, zoals de praktijk heeft bewezen, de kwaliteit van het werk bevorderde en, naar mij persoonlijk op de meest ondubbelzinnige wijze is betoond, nog na tientallen van jaren, zich onverminderd deed gelden. Maar, alles bij elkaar genomen, behielden we van onze reis

naar België de prettigste herinneringen, die ons internationaal besef niet weinig versterkten en ons met nieuwe moed vervulden voor de taak, die we in onze beweging, na de grote nederlaag van de spoorwegstaking van 1903, wederom op ons hadden te nemen.

ACHTSTE HOOFDSTUK

Actief in de politiek

Ik word voorzitter van afdeling Den Haag I der S.D.A.P. — Mijn mislukking als burgerlijk journalist — Conflict met Ds. Melchers — De Meiviering van 1903 — Stichting van de Haagse Bestuurderbond — Indrukken van het Internationaal Socialistisch Congres van 1904 — Het debat tusser Jaurès en Bebel.

Om een duidelijk beeld te kunnen geven van mijn actief optreden, nu niet alleen meer in de vakbeweging, maar ook in de politieke partij, moet ik even teruggrijpen naar het jaar 1901 toen de verkiezingen plaatsvonden, waarvan ik reeds een en ander heb verteld, en die in Den Haag voor mij bepaalde gevolgen hadden, die mijn later optreden zouden beïnvloeden. In Den Haag bestond naast de S.D.A.P., die op de grondslag der kiesdistricten was opgebouwd en dus afdelingen I, II en III had, ook nog een „kiesvereniging“, waarbij behalve sociaal-democraten ook anderen waren aangesloten. Natuurlijk was ook ik lid van die kiesvereniging, met geen ander doel dan onze socialistische denkbeelden te propagieren en om te bereiken, dat de sociaal-democratische candidaat óók door genoemde kiesvereniging zou worden gesteld. En toen nu de vergadering kwam van die kiesvereniging, waar de candidaatstelling zou worden besproken, kwamen de aangesloten vrijzinnig-democraten met hun candidaat voor de dag, den bakkersgezel F. Mol, een vrij populaire vrijzinnig-democratische arbeider, die vooral om zijn actie voor de afschaffing van de nachtarbeid, door zijn optreden als geheel-onthouder en als voorstander van het algemeen kiesrecht, heel wat aanhang had. De afdeling I van de S.D.A.P. waarvan ik lid was — dat was de grootste afdeling van Den Haag, die de typische arbeiderswijken omvatte — had besloten J. A. Bergmeyer te candide-

ren, een zeer bekende socialist, die een leidende plaats in de Socialistenbond had ingenomen en met die Bond tot de S.D.A.P. was overgekomen. Natuurlijk vochten wij, sociaal-democraten, in de kiesvereniging met hartstocht voor de candidatuur Bergmeyer en ik had mij voorgenomen bij deze gelegenheid mijn mond open te doen. Ik hield dan ook een krachtig pleidooi voor de candidatuur Bergmeyer, bestreed daarbij de candidatuur van Mol, waarbij ik aan de verdiensten van Mol alle recht liet wedervaren, maar in het licht stelde, dat een man als Bergmeyer natuurlijk verre de voorkeur verdiende. Enfin, mijn partijgenoten en ik schijnen het heel goed te hebben gedaan, want Bergmeyer werd door de kiesvereniging als candidaat aanvaard, waardoor we met veel hoop de verkiezingsstrijd ingingen. Mijn optreden had klaarblijkelijk ook onder de partijgenoten een goede indruk gemaakt, want ik werd spoedig daarop tot voorzitter van afdeling I gekozen en we werkten voor de verkiezingsactie, waarbij ik met alle kracht onzen candidaat bij de propaganda terzijde stond, óók in de debatten, die met tegenstanders werden gevoerd. Ik wil nog even wijzen op de ongekeerde moeite, die we hadden gehad om de veertig handtekeningen te verkrijgen van kiesgerechtigden, bij de indiening van onzen candidaat. Van deze moeilijkheden heeft men thans geen begrip, de meesten van ons waren nog te jong, of ze voldeden op andere wijze niet aan de zware eisen om kiezer te zijn. En dan waagden alleen de moedigsten het om openlijk op zo'n officieel document met hun handtekening van hun socialistische gezindheid te getuigen. Maar toen we de veertig handtekeningen bijeen hadden gekregen, werd er met een ijver en een overgave gewerkt, zoals we dat ook nu nog wel in onze beweging bij belangrijke gebeurtenissen, zien gebeuren. Dan wil niemand achterblijven en wordt de grootst mogelijke kracht ontplooid. Zo ging het ook bij deze verkiezing; het verspreiden, het plakken, vergaderen, huisbezoek, verkiezings-propagandatochten en alles wat er verder nog moest worden verricht, hield ons vaak dag en nacht in beweging, om de overwinning bij de stembus te bereiken. Maar helaas, het gelukte bij deze eerste stormloop nog niet, hetgeen voor ons een tegenslag was. Maar de goede uitslagen in andere plaatsen maakten deze tegenslag minder voelbaar. Vier jaar later, bij de volgende verkiezing, werd Bergmeyer, tegen mijn zin, niet gesteld, maar werd in zijn plaats K. ter Laan gecandideerd voor afdeling I. Ter Laan was na zijn verkiezing in 1901 in Den Haag komen wonen en was in 1903

ook in de raad verkozen. Dat men Bergmeyer niet candideerde leidde destijds tot zeer scherpe debatten in de Haagse sociaal-democratische organisatie, die tot aan de rand van een nieuwe scheuring leidden, waartoe Bergmeyer het desnoods wel had willen laten komen, maar waar ik natuurlijk scherp stelling tegen nam. Maar dit betreft reeds weer een latere periode. Ik geloof, dat ik mijn intrede in de praktische politieke strijd rekenen kan te hebben gedaan in 1901, toen ik als voorzitter van de Haagse afdeling I van de S.D.A.P. gekozen werd.

Wij hadden destijds grote behoefte aan een plaatselijk orgaan. „Het Volk” kon moeilijk aan de Haagse gebeurtenissen voldoende aandacht en ruimte besteden, en zo stelden wij pogingen in het werk om te komen tot het uitgeven van een Haags sociaal-democratisch weekblad.

Er bestond in Den Haag wel een plaatselijk socialistisch blad, de „Haagse Werkmansbode”, maar in dit blad werden heel- of half-anarchistische artikelen opgenomen, naast die van den redacteur W. Havers, die er ook niet toe kon komen, om vierkant tegen het anarchisme en vóór de sociaal-democratie stelling te nemen, tengevolge van zijn afkomst: hij had de hele historie van de Sociaal-Democratische Bond meegemaakt. En zo spanden wij onze krachten in om een eigen sociaal-democratisch blad in Den Haag te krijgen. En toen we de gelden en de krachten hadden bijeengebracht verscheen op 7 Maart 1903 het sociaal-democratisch weekblad „Vooruit”, onder redactie van C. K. Brok. Van nu af aan kon men ons zien, als we 's Zaterdagsavonds colporteerden, dat we behalve met „Het Volk” en met brochures, óók met de „Vooruit” colporteerden, en we waren dagelijks en overal met de werving van abonnees bezig. Vooral onder het personeel van de „Volharding” verkocht ik iedere Zaterdag een beduidend aantal exemplaren. In Januari 1904 werd er verandering in de redactie aangebracht; een redactie-commissie van vier leden werd benoemd, en, omdat ik als Haagse correspondent van „Het Volk” fungeerde, werd ook ik in die redactie-commissie opgenomen. Ds. G. W. Melchers werd als politiek redacteur aangewezen, H. Koomans, die toenmaals redacteur was van „Het Vaderland”, kreeg de Raadspolitiek te verzorgen, partijgenoot Boer, een onderwijzer, kreeg het literaire gedeelte en aan mij werd de vakbewegingsrubriek opgedragen. Ik aanvaardde mijn nieuwe taak met veel ambitie en mijn bijdragen, die zich nagenoeg uitsluitend met de vakstrijd, stakingsactie en dergelijke aangelegenheden

bezig hielden, vielen naar ik geloof nogal in de smaak. En dit leidde tot een onverwacht gevolg, namelijk, dat ik een sprong waagde op... het gebied der burgerlijke journalistiek.

Dat kwam zo. In die tijd werd er van vrijzinnige zijde — de liberalen lagen hopeloos verdeeld in een conservatieve groepering, in meer democratisch gezinden en in vrijzinnig-democraten — een blad opgericht. „Land en Volk” heette dat blad en het stond onder redactie van den lateren minister Mr. H. P. Marchant. Ook Koomans was aan dat blad als journalist verbonden. Dit blad bedoelde een vrijzinnig politiek concentratie-orgaan te zijn, en Mr. Marchant wilde onder brede lagen der bevolking het blad doen verbreiden en daarom wilde hij ook grotere aandacht wijden aan de arbeidersbeweging. Daarom vroeg hij aan Koomans of die niet iemand wist onder de sociaal-democraten, die geschikt zou zijn om een arbeidersrubriek in „Land en Volk” te verzorgen. Koomans achtte mij voor die taak blijkbaar geschikt en hij kwam bij mij met het voorstel mij als medewerker aan het blad te verbinden. Het voorstel was voor mij nogal verrassend, ik maakte ernstige tegenwerpingen, ik sprak de vrees uit, dat dit onze eigen pers zou schaden, maar Koomans was het hier niet mee eens. Hij wees op het voorbeeld van Spiekman, die toch ook aan de burgerlijke pers verbonden was, hij deelde mee, dat de schrijver Is. Querido, toch ook een man van ons, voor de literaire rubriek meewerkte, en tenslotte noemde hij zich zelf, hij was geheel aan dat blad verbonden en hij kwam tóch zijn sociaal-democratische plichten na. Ik zag in deze zaak echter geen persoonlijke, maar een politieke aangelegenheid en ik bracht haar ter sprake in de redactie-commissie van het weekblad „Vooruit” en tevens in het afdelingsbestuur van Den Haag I. Alle kameraden waren van oordeel, dat ik het wel moest doen en zo kwam ik er toe een sprong naar de beroepsjournalistiek te wagen. Maar het zou op een absolute mislukking uitlopen.

Mijn eerste proef — een verslag van een arbeidersvergadering — werd goed bevonden, maar daarna moest ik telkens weer bij den hoofdredacteur komen, bij mijnheer Marchant, die mij aan het verstand poogde te brengen, dat ik schreef voor een burgerlijk blad en dat ik mijn socialistische tendenties uit de rubriek moest weren. Die kon ik dan wel in mijn partijorganen spuien. Het is nauwelijks nodig om te zeggen, dat ik daartoe niet in staat was en na korte tijd had ik als beginnend journalist, verbonden aan een burgerlijk blad, voor altijd afgedaan.

Maar ook mijn medewerking aan het weekblad „Vooruit” was niet zonder moeilijkheden. De wekelijkse redactievergaderingen hadden ten huize van Melchers plaats. Daar bespraken we de inhoud van het te verschijnen nummer en lazen we de artikelen aan elkaar voor. Hierbij nu voltrokken zich herhaaldelijk de onaangenaamste incidenten. Melchers had namelijk een vrouw, die blijkbaar hoog tegen hem opzag en niet kon verdragen, dat er ook maar de geringste aanmerking op het werk van haar man werd gemaakt. Las Melchers nu zijn politiek artikel voor en gaf Koomans, de journalist, of Boer, de onderwijzer, in overweging de een of andere passage te veranderen, dan trok mevr. Melchers, die er altijd bijzat, al een zeer ontevreden gezicht, maar als ik, de arbeider, nota bene een gewezen glazenwasser, het waagde bedenkingen te maken, zat ze met zichtbare verontwaardiging, tot grote verlegenheid van haar man, op haar stoel te draaien. En bij een bepaalde gelegenheid barstte ze los met de opmerking: „Maar man, moet je je dát nu laten welgevalen?.... En dan nog wel in je eigen huis? Het is een schande!“....

Natuurlijk was Melchers hierdoor zeer onaangenaam getroffen, vooral toen ik zei, in 't vervolg niet meer bereid te zijn redactievergaderingen te zijnen huize te houden, en er op stond, dat die elders, of in een vergaderzaaltje zouden plaatsvinden. Dit leidde er toe, dat vaak de krant verscheen zonder dat de redactie vooraf bij elkaar was geweest. En dit zou de aanleiding worden tot een heftig conflict met Melchers. Er was namelijk een staking uitgebroken bij den stukadoorspatroon A. v. Gilst, die lid was van de S.D.A.P. Een staking dus bij een partijgenoot! Als bestuurder van het Haags Vakcomité, waarbij de stucadoors waren aangesloten, had ik direct met de staking te maken en hoewel er onder de leiding van de stakers anarchistische elementen waren, koos ik vierkant partij vóór de stakers. Als redacteur van de vakbewegingsrubriek beschreef ik de oorzaak en de stand van de staking voor ons blad „Vooruit”. Doordat ik het te druk had gekregen had ik verzocht, dat in mijn plaats een ander als correspondent van „Het Volk” zou worden aangewezen. Daarvoor werd J. J. Muylwijk benoemd, die in zijn correspondentie ook vóór de stakers partij koos. Maar de stukadoorspatroon van Gilst, die mij door en door kende, — hij was ook bestuurslid van de coöperatie „De Volharding” —, was er natuurlijk geen moment over in twijfel, dat ik partij voor de stakers zou kiezen en daarvan in het partijblad zou doen blijken. Daarom had hij zich tot

Melchers gewend en die had hem blijkbaar beloofd scherp toe te zien op wat ik schreef. Inplaats nu een redactie-vergadering bijeen te roepen, om over eventuele meningsverschillen te discussieren, greep Melchers eigenmachtig in en toen Zaterdags de krant uitkwam, zag ik tot mijn verwondering en verontwaardiging, dat mijn gehele rubriek daaruit was geweerd.

Direct schreef ik een bestuursvergadering van de afd. I uit en vorderde als voorzitter dat het bestuur de eis zou stellen, dat er een ledenvergadering van de federatie zou worden gehouden. Dat wilde dus zeggen een vergadering van de drie afdelingen, welker vergadering mij als gelijkberechtigd lid van de redactie had benoemd. Die vergadering vond inderdaad plaats en daar bleek al spoedig, dat het eigengerechtigd optreden van Melchers grote verontwaardiging bij het arbeiders-element wekte, terwijl een goed deel van de intellectuelen meer aan de zijde van Melchers stond.

Het resultaat is geweest, dat Melchers en zeker ook zijn vrouw, zó teleurgesteld waren, dat hij in 1905 weigerde een candidatuur voor de Kamer opnieuw te aanvaarden. Hij werd handelaar in kustmest, waar ik hem stellig méér geschikt voor achtte. Later liet hij zich weer als dominé beroepen.

Intussen zou blijken, dat de verwijten, die van de zijde van Melchers en zijn medestanders tijdens dit conflict tot mij werden gericht, namelijk dat ik anarchistische neigingen zou hebben, volkomen misplaatst waren, want niemand vocht op het terrein der vakbeweging, waar de anarchisten toenmaals nog vrij sterk waren, harder tegen hen dan ik.

Het is waar, mijn opvattingen in de vakstrijd weken af van die van een man als Henri Polak b.v., die niets wilde weten van steun aan stakingen, welke niet door de centrale leiding waren gesanctionneerd. Mijn redenering was: wél steunen! Want hoe zouden deze arbeiders ooit tot de ervaring kunnen komen, dat onze taktiek een betere was, als zij na elke verloren staking ons de schuld zouden kunnen toeschrijven omdat wij hen niet hadden gesteund, hen in de steek hadden gelaten of aan het werk waren gebleven?

Naast en met de arbeiders meestrijdend, onze beginselen en opvattingen propagerend, zouden ook onze anarchistische mede-arbeiders door de ervaring leren. Daarom was ik een veel geduchter tegenstander van de anarchisten dan die anderen, die

mij verweten anarchistische opvattingen te koesteren. Ik vocht tegen het anarchisme op veel doelmatiger manier. Ondanks de grove fouten, die ook naar mijn mening door Troelstra tijdens de spoorwegstaking waren begaan, liet ik toch niet toe, dat mijn Partij, dat de sociaal-democratie, werd aangevallen en ik sloeg in alle felheid van mij af, wat zo nu en dan in de letterlijkste zin van het woord plaatsvond, als de anarchisten, door gebrek aan argumenten in het nauw gedreven, naar de stoelen grepen en die door de zaal heen slingerden. Wat heb ik in die tijd een stormachtige vergaderingen bijgewoond!....

De strijd tegen het anarchisme in de Haagse beweging bereikte haar hoogtepunt in 1903 naar aanleiding van het vaststellen van de leuzen voor de Mei-beweging. Ik had van het bestuur van het Haags Vakcomité gedaan gekregen, dat de reeds door mij genoemde onderwijzer Boer een historisch overzicht zou geven van het ontstaan en de betekenis van de Mei-beweging. In een druk bezochte vergadering in een lokaal in de Houtstraat had die vergadering plaats. En op een schitterende wijze kweet de spreker zich van zijn taak; die rede is overigens later als brochure uitgegeven. De hele lange Zondag hebben we toen over de te stellen leuzen met de anarchistisch gezinden gedebatteerd en we waren uiterst gelukkig, dat bij de eindstemming een vrij grote meerderheid zich voor ons voorstel verklaarde, namelijk om de Mei-dag te vieren onder de leuze: voor de wettelijk te regelen acht-urendag. Maar we hadden buiten de methoden van de anarchisten gerekend, want dezen, die als bestuurders hun eigen gang gingen, nodigden anarchisten als sprekers uit voor de eerste Mei-dag en, ondanks het besluit van de ledenvergadering en direct in strijd daarmee, zou er aldus op de eerste Mei-dag voor een andere leuze worden gedemonstreerd.

Hier konden wij ons niet bij neerleggen en gedwongen door de handelwijze van de anarchisten, belegden wij een Mei-vergadering onder de leuze als was vastgesteld, met een eigen spreker.

Direct daarna nam ik het initiatief om in het Haags Vakcomité de kwestie van de formatie van een Bestuurdersbond aan de orde te stellen. Ik had me voorgenomen om niet te rusten voordat er een betere grondslag voor de plaatselijke centrale der arbeidersbeweging tot stand zou zijn gekomen. Ik stelde voor een commissie tot reorganisatie van het Haags Vakcomité te benoemen, welk voorstel werd aangenomen. In die commissie werd ook ik benoemd; de steenhouwer Cordes, een anarchist, en ik, werden

door de commissie aangewezen om ieder een ontwerp-statuten te maken. Cordes maakte er een voor een reorganisatie van het Haags Vakcomité, mijn ontwerp was voor een Bestuurdersbond. In de vergadering van de commissie mocht ik het genoeg smaken, dat mijn ontwerp door de meerderheid als het beste werd aanvaard. In het bestuur van het Haags Vakcomité stelde ik nu voor ons beiden, Cordes en mij, naar de huishoudelijke vergaderingen te zenden om daar aan de leden van de aangesloten organisaties onze projecten voor te leggen. Vooraf zouden we ze dan toezenden, zodat ze met vrucht zouden kunnen worden besproken. Maar het bestuur, dat in meerderheid anarchistisch was, wilde hier niets van weten. Ze wilden mij in elk geval niet bij elke organisatie afzonderlijk hebben om mijn ontwerp te verdedigen. Neen, de ontwerpen moesten maar in een gecombineerde vergadering, die gewoonlijk slecht bezocht waren, worden behandeld, dan was er tenminste voor hen meer kans een meerderheid te verkrijgen tegen het standpunt van een Bestuurdersbond. En dit gelukte hen ook inderdaad.

Zo waren dus al mijn pogingen om binnen het verband van het Haags Vakcomité tot de zo nodige reorganisatie te komen uitgeput. Nochtans gaf ik mijn denkbeeld niet op. Ik was lid van de vereniging van coöperatie-personeel „Ontwikkeling zij ons Doel“, en ik had in die organisatie een bestuursfunctie. En waar deze vereniging tevens was aangesloten bij het Haags Vakcomité, stelde ik daar mijn plan om tot oprichting van een Bestuurdersbond te komen aan de orde. De ledenvergadering en het bestuur waren er voor en zo werd er door deze organisatie een schrijven gericht aan 46 organisaties, waarin mededeling werd gedaan van het besluit om te pogen tot het oprichten van „een Bestuurdersbond, d.w.z. een plaatselijke vereniging, waarin Vak-, Politieke- en andere strijdende arbeidersorganisaties in onderling overleg samenwerken, zowel op politiek als economisch terrein, ter verheffing van de zedelijke- en maatschappelijke positie der arbeiders, met behoud van de zelfstandigheid van elke organisatie op haar eigen bijzonder gebied“. Voorts werd in dit schrijven gevraagd of de betreffende organisatie bereid was een vergadering bij te wonen, waar het onderwerp „Oprichting Bestuurdersbond“ zou worden besproken. Van 24 verenigingen werd hierop antwoord ontvangen, waarna aan de diverse organisaties een uitnodiging werd verzonden voor de oprichtingsvergadering van de Bestuurdersbond, die op Woensdag 28 September 1904.

plaatsvond. Vertegenwoordigd waren 26 organisaties door 43 afgevaardigden. Na uitvoerige bespreking, waarbij hulde voor de kranige poging van „O.Z.O.D.” werd gebracht, werd besloten tot de oprichting van de Bestuurdersbond, waar een zevental organisaties, die daartoe het mandaat hadden van hun leden, zich onmiddellijk reeds bij aansloten. Zo was dus de Haagse Bestuurdersbond geboren en er werd een voorlopig bestuur benoemd. Er werden nu statuten ontworpen etc., die op 9 November definitief werden vastgesteld. Toen omvatte de Haagse Bestuurdersbond 12 organisaties met 1061 leden. Het bestuur werd als volgt samengesteld: Louis de Visser, voorzitter, Eggink (spoor- en trampers.) secretaris, van Langen (S.D.A.P.) penningmeester. Verdere bestuursleden waren: Hoejenbos (S.D.A.P.), van Leeuwen (Timmerlieden), Appunn (O.Z.O.D.) en Pfund (gemeentewerklieden).

De Haagse Bestuurdersbond verheugde zich in een gestadige groei: in December telde hij 14 verenigingen met 1046 leden, in Januari 15 verenigingen met 1175 leden, in Februari 17 verenigingen met 1489 leden, enz. De Haagse Bestuurdersbond begon reeds onmiddellijk een rol te vervullen in de Haagse arbeidersbeweging: voor de stakende glasblazers in Zuid-Holland werd een steuncampagne georganiseerd, eveneens voor de Duitse mijnwerkers in het Roerbekken. Voor deze laatste grootse beweging waren reeds voorbereidingen getroffen, dat een spreker uit Dortmund, Max König, zou spreken, maar doordat deze staking plotseling eindigde, waren de genomen maatregelen overbodig geworden. Een actie werd gevoerd voor Zondagsrust voor slagsgesellen en voor het personeel der melkinrichtingen, die met succes werd bekroond, waardoor de Haagse Bestuurdersbond reeds spoedig een zekere populariteit genoot. Ook het „bureau voor arbeidsrecht” werd op 20 November 1905 definitief geïnstalleerd, waarvoor Louis de Visser als „ambtenaar”, van Doorn als secretaris en van Langen als penningmeester werden aangewezen. Een rechtsgeleerde, Mr. Franzie Berenstein, stond het bureau met zijn rechtskundig advies bij.

Hiermee was in Den Haag de grondslag gelegd voor de moderne arbeidersbeweging en vulden wij in Den Haag de werkzaamheid van de Amsterdamse Bestuurdersbond en van de Rotterdamse Bestuurdersbond aan, die toen, vóór de oprichting van het N.V.V., betere leiding aan de arbeidersbeweging gaven, dan voordien onder de vroegere verhoudingen mogelijk was geweest.

Ik moet nu aandacht wijden aan een zeer bijzondere gebeurtenis. Dat was het Internationaal Congres van de socialistische partijen, dat in 1904 te Amsterdam in het Concertgebouw werd gehouden. Men begrijpt, dat ik daar bij wilde zijn, want hier zouden de grote problemen, die de sociaal-democratie in alle landen tot in haar diepste geledingen beroerden, zeer zeker aan de orde komen. Mijn verbondenheid met de socialistische beweging was wel reeds zo groot geworden, dat mijn aandacht niet alleen gevangen gehouden werd door de gebeurtenissen en de strijd in het eigen land alleen, maar ik volgde reeds met intens medeleven ook wat buiten de grenzen van ons kleine land plaatsvond, vooral datgene wat betrekking had op de strijd tussen de twee richtingen in de sociaal-democratie.

Want het was me gebleken, dat wat ik zo afkeurde in de politiek van de revisionisten, hun persoonlijke politiek namelijk, dat deze tactiek ook in andere landen toepassing had gevonden. Ik keurde fel deze persoonlijke politiek af, die geloofde wonderen te kunnen verrichten door politieke bedrevenheid in de vertegenwoordigende lichamen, vooral in de Kamer. Ik was het niet eens met degenen voor wie politiek voor het grootste deel „parlementarisme” was. Parlementarisme vooral met het doel om hervormingen te verkrijgen. De politiek van de revisionisten, die de Marxistische beginselen van de klassenstrijd wilden herzien, steunde vooral op een overschatting van de betekenis van enkele personen, die in de parlementen voor de sociaal-democratie optraden. Ik heb van de aanvang af, als het ware instinctief gevoeld, dat de keerzijde van die overschatting eigenlijk een ongehoofd geloof in de kracht van het proletariaat zelf inhield. Men geloofde niet in de kracht van de politieke actie van het proletariaat, maar des te meer in de actie van de vertegenwoordigers in de Kamer. Deze tegenstelling was ook internationaal reeds aan de dag getreden, bijvoorbeeld in Frankrijk, en de kwestie van het al of niet deelnemen van de socialisten aan de regering bracht de gemoederen der socialisten vaak heftig in beweging, vooral door het aanvaarden van een ministerzetel door Millerand in Frankrijk, die dit had gedaan zonder daartoe van de partij opdracht te hebben ontvangen en dus discipline-breuk had gepleegd. Scherp stonden de richtingen ook tegenover elkaar in Duitsland, waar de Bernsteinse richting aan de grondstellingen van het Marxisme poogde te knagen. De richting van Bernstein was het niet gelukt om tegenover het Marxisme een nieuwe theorie te

stellen, de „theorie” van Bernstein c.s. bepaalde er zich toe om twijfel te uiten over deze of gene stelling van het Marxisme, maar ze slaagden er niet in er iets anders voor in de plaats te stellen. Maar al hadden ze dan geen theorie, ze hadden wel een practijk en die was inderdaad verderfelijk genoeg. In Duitsland hadden de revisionisten de meerderheid tegen zich, waartoe Kautsky en Bebel behoorden. In 1903 op het Congres van Dresden had de partij het *revisionisme* als een niet te aanvaarden wijziging van de theorie afgewezen. En evenzeer het *opportunisme*, het streven om tactiek en politiek te leiden niet naar een vast beginsel, maar uitsluitend naar de opportuniteit, naar de gelegenheid, naar het ogenblik. Ook het *reformisme*, het streven om de klassenstrijd niet in de eerste plaats te voeren om de arbeiders bewust te maken van hun socialistisch einddoel, maar om hervormingen te verkrijgen, was door dit congres als n thode voor de practische politiek in scherpe vormen van de ha gewezen. Waar hier in Nederland, met zijn kleinburgerlijke v houdingen, het opportunisme, dat zowel in het revisionisme a in het reformisme zijn wortels had, zulk een vruchtbare bodem vond, begrijpt men, dat de Nederlandse Marxisten, die zich om het tijdschrift de „Nieuwe Tijd” hadden gegroepeerd, krachtige steun hadden gevonden voor hun opvattingen bij de beslissingen van de Duitse Partij. Ik schaarde mij steeds dichter bij hen.

En nu vond daar het Internationaal Socialistisch Congres plaats in het Amsterdamse Concertgebouw, waarvan ik mij nu nog als de dag van gisteren de vele figuren van internationale vermaardheid herinner, die ik daar in persoon aanschouwde. Op Zondag 14 Augustus 1904 was het, dat het grote Congres werd geopend. Het podium was rood gedrapeerd, evenals de spreektribune, de achtergrond was met palmen en hortensia-bloemen versierd en van de zoldering hing als enig vlaggesiersel een machtige rode vlag naar omlaag, met het opschrift in de Nederlandse taal: „Proletariërs aller landen, verenigt U!” Ik herinner me, dat wij, Nederlandse socialisten, kinderlijk verheugd waren met de lof, die ons werd toegezwaaid voor de uitstekende organisatie van het congres. Nooit zal ik de ontroering en het enthousiasme vergeten, die het congres aangrepen bij het verschijnen van den eersten Oosterling op een Internationaal Socialistisch Congres. Dat was *Sen Katayama*, de Japanse revolutionair, die — tot teken van de komende eenheid en de solidariteit van de volkeren der wereld — den Russischen vertegenwoordiger Plechanow de hand

gaf en omhelsde. Dat was in dezelfde tijd, toen de Russisch-Japanse oorlog het felst woedde! Ik kon toenmaals moeilijk vermoeden, dat deze Japanner een der beste leden der Communistische Internationale zou worden, die ik later nog herhaaldelijk op internationale bijeenkomsten zou ontmoeten, zo o.a. op het grote wereldcongres voor de vrede te Amsterdam in 1932, waar aan de naam van den edelen strijder Henri Barbusse zozeer is verbonden. Het Internationaal Socialistisch Congres van 1904 heeft op allen, die er aan deelnamen een onuitwisbare indruk achtergelaten, gelijk mij b.v. verzekerd werd door Marcel Cachin, den beminden leider van de Franse arbeiders, die óók op dit Internationale Congres reeds aanwezig was. Toen ik in 1928 in Moskou met een aantal kameraden een uitstapje maakte buiten Moskou heb ik Marcel Cachin er nog aan herinnerd in een gesprek, dat ik met hem had en waarbij partijgenoot A. S. de Leeuw als vertaler tussen ons fungeerde.

Weliswaar kon ik door mijn gebrekkige talenkennis, op het congres zelf de debatten niet behoorlijk volgen, maar ik kwam niettemin zeer onder de indruk van het machtige redenaartalent van den Fransen partijleider Jean Jaures, die met zijn ontzaglijk meeslepende voordracht het congres van de juistheid van zijn opvattingen poogde te overtuigen. Het ging over de vaststelling en de regeling van de socialistische taktiek internationaal, dit was een buitengewoon belangrijke discussie, waarvan ik mij had vorgenommen, dat mij niets ontgaan zou. Wat ik niet verstond of begreep, dat liet ik me uitleggen of ik las het later na in de uitvoerige verslagen. Aan deze discussie, moet men weten, lag de resolutie ten grondslag, die door de Duitse Partij op haar congres te Dresden was aangenomen, een resolutie, die de Marxistische taktiek formuleerde. Ze verwierp met beslistheid de revisionistische tendenz om de op de klassenstrijd gebaseerde taktiek te herzien en inplaats van een op de verovering van de politieke macht gericht politiek, een politiek van tegemoetkoming aan de bestaande orde te voeren. Met zulk een politiek zou men inplaats van een revolutionaire partij te zijn, zich slechts vergenoegen met het hervormen van de burgerlijke maatschappij. Daarom eiste de resolutie de erkenning van de verscherpende klassetegenstellingen, verwierp ze de verantwoordelijkheid voor de toestanden onder het kapitalistische systeem en bevatte ze de verklaring, dat de sociaaldemocratie het deelhebben aan de regeringsmacht niet kon nastreven, en dat elk streven om de bestaande klassetegenstel-

lingen te verdoezelen om een toenadering tot de burgerlijke partijen te bewerken, afgekeurd moest worden.

Jean Jaures bestreed deze resolutie, hij kwam er tegen op, dat de Duitse socialisten de Dresdener resolutie tot een internationaal richtsnoer wilden maken. Hij beroemde er zich op: „Wij hebben de burgerlijke republiek gered, we hebben aan de vrije gedachte een wijkplaats bereid, we hebben het clericalisme teruggedrongen, het nationalisme en het caesarisme teruggeworpen!“ Hij blies aldus hoog van de toren en draaide de spits om door een felle aanval op de Duitse sociaal-democratie te richten. Hij verklaarde tot het grootste gevaar niet de compromissen met burgerlijke partijen, maar de innerlijke onzekerheid, „de politieke onmacht der Duitse sociaal-democratie“... „Gij Duitsers“, zo zeide hij, „hebt geen revolutionaire tradities, ge hebt uw kiesrecht niet op de barricaden veroverd, ge hebt het van boven-af gekregen...“ En hij wees er op, dat de Duitse ondernemers de socialistische arbeiders noopten om onderworpen adressen van gelukwensen aan den keizer te richten, de socialistische pers de arbeiders aanried de ondertekening van die adressen niet te weigeren, d.w.z. zei Jean Jaures: „Gij zaagt u gedwongen om u zelf te oorvijgen!“...

„En zo gaat gij voort in het Duitse proletariaat deze historische zwakke kracht van een onvoldoende revolutionaire traditie nog af te stompen, te vertroebelen, te verzwakken“. Zo betoogde Jaures, dat de Duitse sociaal-democratie geen middelen had voor revolutionaire actie en evenmin voor parlementaire kracht. „Want het Duitse parlement heeft geen uitvoerende macht, zijn besluiten zijn slechts wensen, waarmee de keizerlijke regering al of niet rekening kan houden, al naar het haar lust!“ „Ondanks de drie millioen stemmen, die ge behaald hebt, zijt ge nog niet eens in staat in uw hoofdstad gastvrijheid te verlenen aan een internationaal socialistisch congres...“

Aldus sprak Jaurès en in de na zijn rede intredende middag-pauze werd alles wat hij gezegd had druk besproken, ook ik liet mij duidelijk maken: Jaurès had de Duitsers verweten, dat ze hun „onmacht tot revolutionair handelen achter de onverzoenlijkheid van theoretische formules probeerden te verbergen“, formules, die „uw voortreffelijke partijgenoot Kautsky u tot aan zijn levens-einde zal leveren!“...

Ik ontveinsde me niet, dat er veel waars in het betoog van Jaurès was, maar al wat hij had gezegd, hield geen rechtvaardiging in voor de opportunistische taktiek van de Franse partij en

van de revisionistische taktiek van de Franse partij en van de revisionisten in alle landen. Met spanning wachtte ik daarom op het antwoord van Bebel, dat in de middagzitting werd gegeven. Bebel verklaarde, dat Duitsland stellig een overwegend feodalistisch land was, na Rusland en Turkije wellicht het reactionnairste land van Europa, dat met politiematregelen werd geregeerd. Maar de Duitse monarchie was niet zó slecht als Jaurès haar afschilderde, evenmin als de Franse republiek zó voortreffelijk was als deze had laten voorkomen. En nu ging Bebel het Franse opportunisme te lijf! Hij wees er op, dat de republikeinse regeringsmacht van Frankrijk bij elke grote actie der arbeiders geweld aanwendde, militairen werden opgeroepen tegen stakende arbeiders, óók onder het ministerie waarvan Millerand, de „socialist“, deel uitmaakte. „Als in Duitsland een arbeidersafgevaardigde het zou wagen ten gunste van een regering te stemmen, die de belangrijkste belangen van het proletariaat prijsgeeft, dan zou hem de volgende dag zijn mandaat ontnomen zijn en hij zou nooit meer arbeidersafgevaardigde kunnen worden“, verzekerde Bebel. Bebel verweet Jaurès de ondersteuning van Millerand, waardoor hij zich had gecompromitteerd. Millerand, die tijdens zijn ministerschap (1900) niet het Internationaal Socialistisch Congres begroette, maar wél buigingen maakte voor den bloedigsten despoot van Europa, voor den Tsaar, bij diens bezoek aan Parijs. „Toen wij“, zo betoogde Bebel, „op het kerkhof Père Lachaise ter ere van de vermoorde communards een krans wilden neerleggen, begroette ons de infanterie, de cavallerie en de artillerie van het ministerie Waldeck-Rousseau-Millerand. Men zag meer politieagenten, dan afgevaardigden en men deed alles om ons eerbetoon aan de communards onmogelijk te maken. Deze éne daad had voldoende moeten zijn om Millerand voorgoed onmogelijk te maken“. „En sinds die tijd“, zo verklaarde Bebel verder, „valt de fractie van Jaurès bijna bij elke stemming uiteen, ze toont de wereld een schouwspel zoals in Duitsland alleen de meest-verachtelijke kapitalistische partij, die der nationaal-liberalen, toont. Een dergelijke politiek brengt verwarring, ondermijnt het vertrouwen in de leiders, compromitteert en demoraliseert de partij. Aan dit schouwspel moet een einde worden gemaakt, zo besloot Bebel. En hij wekte op, onder applaus, de Dresdener resolutie te aanvaarden.... Ik stond volkomen aan de kant van Bebel, die de roemrijke, op de onverzoenlijke klassenstrijd gebaseerde politiek van het Marxisme verdedigde.

Ik herinner me, dat ik als het ware door een golf van vreugde werd meegesleurd, toen de zienswijze der Marxisten met grote meerderheid door het congres werd aanvaard, hoewel de Nederlandse delegatie zich van stemmen had onthouden. De Dresdener resolutie werd met 2 tegen 3 stemmen en 10 onthoudingen aangenomen.

Het debat Jaurès-Bebel was het hoogtepunt van dit congres dat zélf ook stellig het hoogtepunt betekende van de 2e Internationale.

Als ik thans na ruim 30 jaar van een veel-bewogen geschiedenis ook voor de arbeidersbeweging, over het congres te Amsterdam nadenk, dan kom ik tot de slotsom, dat in het grote debat tussen Jaurès en Bebel de zwakheden van de *gehele* Tweede Internationale op dramatische wijze in het licht werden gesteld: enerzijds het opportunisme, de onderwerping van de arbeidersklasse aan de politiek van de bourgeoisie, anderzijds het sectarisme, dat de arbeidersklasse te midden van het volk alleen deed staan en machteloos maakte. Deze beide zwakheden deden zich voor in *alle* partijen van de Tweede Internationale, en ook nu moet de arbeidersklasse daarvoor nog steeds op haar hoede zijn.

Intussen had dit congres geenszins tot gevolg, dat de tegenstellingen in de Nederlandse sociaal-democratie nu werden overwonnen. Integendeel. De reformisten gingen onverstoord door met hun van het beginsel afwijkende politiek, wat tot steeds heftiger debatten en polemieken aanleiding gaf. Ik wil intussen niet zeggen, dat er ook niet van Marxistische zijde menige onjuiste handeling en tactische fout werd bedreven. Zo bijvoorbeeld deze: Mr. M. Mendels, die in de Zaanstreek als propagandist werkte, werd daarvoor niet door de partij, maar door Gorter persoonlijk gehonoreerd. Wie Gorter heeft gekend weet, dat deze dit deed met de oprechte bedoeling de partij te steunen, maar de reformisten buiten het uit. Inplaats van deze zaak in de partij aan de orde te stellen, fluisterden zij rond, dat „de dames en heren uit het Gooi” (de Nieuwe Tijd-groep woonde inderdaad overwegend in het Gooi) door hun financieel sterke positie de partij wilden beïnvloeden en hun richting-vriendjes wilden bevoordelen. Dit maakte natuurlijk op de arbeiders een allerongunstigste indruk en verhinderde mede de Marxisten om het vertrouwen van de arbeiders te verkrijgen. Bovendien maakte Troelstra, zoals ik reeds eerder zei, van iedere aanmerking op de gevoerde politiek, dadelijk een aanval op hem persoonlijk gericht en om die reden had

hij reeds eind 1903, na het congres van Enschede, het hoofdredacteurschap van „Het Volk” aan P. L. Tak overgedragen; naar buiten echter verzwijgende wat de eigenlijke reden was. Die reden was gelegen in zijn strijd tegen de Marxisten, waarin hij niet, zoals hij zeide, „als de kop van Jut” verkoos te fungeren.

Inmiddels kwam, hoe lang verwacht ook, maar toch nog plotseling, die geweldige uitbarsting, die we kennen als de Russische revolutie van 1905, de generale repetitie van 1917, zoals Lenin haar later zou noemen, en die nu in alle landen de socialistische arbeidersmassa in ademloze spanning gevangen hield. Deze ontzaglijke beweging bracht internationaal een enorme beroering onder de socialisten teweeg. En, het spreekt wel van zelf, ook ik bleef daarvan niet onberoerd.

NEGENDE HOOFDSTUK

Invloed der Russische Revolutie van 1905.

Het vraagstuk der algemene werkstaking — Ik verdedig de politieke massastaking op het congres van Dordrecht — Woordgevechten en tekenende incidenten — De wet op het Arbeidscontract — Grote demonstratie te Utrecht — Troelstra en Schaper tegenover de massa-organisaties der arbeiders — Troelstra's nederlaag op het congres in Den Haag.

De Russische revolutie van 1905 was niet alleen voor het Russische proletariaat en voor de arme boerenbevolking van het tsarenrijk van het grootste belang, maar ook voor de gehele internationale arbeidersbeweging. In de eerste plaats omdat ze de hoop en de begeerte naar de revolutionaire omwenteling versterkte en omdat ze de mogelijkheid tot de verwezenlijking van het socialistische ideaal aan de dag bracht. De Russische revolutie van 1905 deed bij de werkende massa van alle landen het besef ontwaken van haar klassekracht. Maar ook was de Russische revolutie van direct belang voor de strijd der arbeiders in de gehele wereld omdat ze de oplossing toonde voor een reeks van strijdvragen, die reeds geruime tijd de arbeidersbeweging in de diverse landen beroerden.

Dit gold vooral voor het vraagstuk van de algemene werkstaking dat reeds zo lang het grote twistpunt was geweest tussen de anarchisten en de sociaal-democraten. De gebeurtenissen in 1904-1905 in Rusland brachten over het vraagstuk grote verheldering, ook in de Nederlandse arbeidersbeweging.

Hier in Nederland was de propaganda voor de algemene werkstaking voornamelijk uitgegaan van de anarchisten, die speciaal werkten met een brochure van Aristide Briand, — de later zo be-

kende minister en diplomaat der Franse Republiek — en die een redevoering inhield, welke hij had uitgesproken op het socialistische congres (van December 1899) in Frankrijk. Het merkwaardige hierbij was, dat naarmate de socialistische- en vakbeweging in een bepaald land zwakker was, des te meer werd de idee van de algemene werkstaking als een soort tovermiddel ter bevrijding van het proletariaat gepropageerd, zonder dat men rekening hield met de machtsverhoudingen en de economische en politieke toestand waarin men verkeerde. Het is niet oninteressant hier even na te gaan, hoe het probleem der algemene werkstaking reeds de internationale congressen had bezig gehouden. Reeds in 1868 op het Internationale Congres te Brussel kwam dit vraagstuk aan de orde, waar het denkbeeld krachtige verdediging vond bij Bakoenine en zijn aanhangers. Toen na de Commune van Parijs de Eerste Internationale werd opgeheven, was de kwestie van de algemene werkstaking goeddeels van de agenda der internationale arbeidersbeweging verdwenen, althans in die landen waar de massa zich onder de leiding der opkomende sociaal-democratie bezig hield met de dagelijkse strijd voor nabijliggende belangen in de politieke en vakorganisaties van het proletariaat. Scherp werd de algemene werkstaking, zoals ze in al haar onbeholpenheid destijds onder de invloed van het anarchisme in Spanje werd toegepast, bestreden door Engels. Het denkbeeld dook later weer op in Amerika, waar de anarchisten van Chicago er mee voor de dag kwamen en waar het verbonden werd aan de strijd voor de acht-urendag. Op het Internationaal Congres van Parijs in 1889 had Wilhelm Liebknecht (de vader van Karl Liebknecht) de anarchistische idee van de algemene werkstaking scherp bestreden door te betogen, dat, als de arbeidersorganisaties zó sterk zouden zijn, om de algemene werkstaking met succes te kunnen hanteren, dan zouden ze reeds de meesters van de wereld zijn en dan zou het toepassen van dit strijdmiddel „een grenzenloze dwaasheid” zijn. In onze strijd in Nederland tegen de anarchisten hebben we dit scherpe en nuchtere woord van Liebknecht herhaaldelijk gebruikt om de demagogie van de anarchisten te kunnen bestrijden. Maar laat ik voortgaan met de opsomming van de Internationale Congressen waar de kwestie der Algemene Werkstaking werd behandeld. In het Internationale Congres van 1891 te Brussel verdedigde Domela Nieuwenhuis het voorstel om de Algemene Werkstaking toe te passen bij een eventuele oorlogsverklaring, welk voorstel met de stemmen van de Nederlandse afgevaardigden, die

van Engeland en van de meerderheid der Fransen, na bestrijding van Wilhelm Liebknecht eveneens werd verworpen. Wel vond in hetzelfde jaar 1891 in België reeds een politieke massastaking plaats, die ten doel had druk op de regering uit te oefenen voor de tot standkoming van een grondwetsherziening. Toen staakten daarvoor ongeveer 100.000 mijnwerkers enige weken lang, maar . . . dat was iets anders dan het aanwenden van het anarchistisch middel voor alle kwalen, de Algemene Werkstaking. Het Internationaal Congres van Zürich van 1893 had, na zich opnieuw met het denkbeeld te hebben bezig gehouden, een algemene wereldwerkstaking als onuitvoerbaar afgewezen, maar dit congres had de mogelijkheid van politieke en economische massastakingen voor bepaalde doeleinden, mits onder leiding van solide vak- en politieke organisaties, aanvaard. Hiermede had de sociaal-democratie voor het eerst internationaal de uitspraak gedaan, dat de massale werkstaking ook voor politieke doeleinden kon worden aangewend. Het Internationaal Congres te Londen in 1896 sprak zich over de politieke massastaking niet uit, maar achtte de mogelijkheid tot een internationale algemene werkstaking niet aanwezig, terwijl het uitbreiden van werkstakingen over gehele industrieën in één land afhankelijk werd gesteld van de sterkte der betreffende arbeidersorganisaties. In het Internationaal Congres van Parijs in 1900 was wederom een minderheidsvoorstel, dat door Briand was verdedigd, afgewezen.

Toch drong de idee van de politieke massastaking zich in verschillende landen, óók in ons land, meer en meer naar voren, zoals de spoorwegstaking van 1903 dan ook duidelijk deed zien. De massastaking als politiek dwangmiddel ter bereiking van politieke eisen was trouwens in 1903 voor het veroveren van het Algemeen Kiesrecht in België reeds met gedeeltelijk succes toegepast. In datzelfde jaar verklaarde de Oostenrijkse sociaal-democraat Victor Adler zich vóór de politieke massastaking indien de politieke situatie, die daarvoor gunstig was, aanwezig zou zijn. Ook in de Nederlandse sociaal-democratie werd het vraagstuk van de politieke massastaking een uiterst belangrijk punt van bespreking, hoewel het geenszins bij de verschillende richtingen dezelfde beoordeling vond. De meningsverschillen werden uiteraard groter na de door tweedracht en vijandschap mislukte afweerstaking tegen de knevelwetten van Kuyper.

De hyper-revisionisten wilden zelfs van de idee van een politieke massastaking niets weten. Tijdens de behandeling van de

congres-agenda voor het Dordrechtse Congres van 1904 vonden hierover zeer scherpe debatten plaats, waarin ik namens de meerderheid van de afd. Den Haag I het standpunt verdedigde, dat de politieke massastaking niet van te voren reeds als wapen in de klassenstrijd moest worden afgewezen, maar dat de toepassing afhankelijk moest worden gesteld van de sociale, politieke en economische omstandigheden van het moment en van de beschikbare kracht der organisaties van de arbeidersklasse. Hierbij kon ik mij beroepen op de met algemene stemmen op het congres van Enschede (1903) aangenomen motie over de afloop van de spoorwegstaking, en de daarop gevolgde verweerbeweging, waarin de partij nadrukkelijk had verklaard, dat ze goed had gedaan zich niet aan de strijd der massa tijdens de verweerstaking te onttrekken. Op het betrekkelijk succes van de politieke massastaking voor het Algemeen Kiesrecht in België liet ik natuurlijk niet na om eveneens te wijzen.

Maar vooral op de massale stakingen wees ik, die reeds in de zomer van 1903 het tsaristisch Rusland hadden beroerd. Dat waren ontzaglijke stakingsbewegingen, waarbij economische en politieke doeleinden zich verstrengelden met stakingen als uitingen van proletarische solidariteit en die als golven van revolutionair verzet over Rusland gingen. Massale stakingen in Bakoe, in Nicolajew, in Odessa en solidariteitsstakingen in Kiew en andere plaatsen. Op het Dordtse Congres was het vooral Vliegen, die uitvoerig de bezwaren der reformisten naar voren bracht: hij verklaarde zich tegen het opnemen van de politieke massastaking onder de wapenen in de strijd tegen het kapitalisme. De ontwikkeling der verhoudingen en denkbeelden was echter ook in Nederland al zover gevorderd, dat het niet gelukte de massastaking als wapen absoluut te doen verwerpen. Er werd een compromis-resolutie aangenomen, die zich keerde tegen de utopische misvattingen van de anarchisten omtrent de algemene werkstaking, maar die de massastaking met sterke organisatie en discipline als uiterste middel om maatschappelijke veranderingen af te dwingen of zich tegen reactionaire aanslagen te verzetten, aanvaardde. Deze resolutie werd met 135 tegen 39 stemmen aangenomen.

Diezelfde resolutie was het resultaat van de studie ener commissie, die het P.B. der S.D.A.P. in opdracht van het Internationaal Socialistisch Bureau had benoemd om het vraagstuk der massastaking te onderzoeken, in welke commissie naar ik meen,

behalve Mevrouw Roland Holst e.a. ook Wijnkoop zitting had. Het was namens deze commissie, dat Mevrouw Roland Holst op het Internationaal Congres van 1904 te Amsterdam, verslag uitbracht en haar conclusie toelichtte, die door de Nederlandse delegatie was ingediend en door het congres werd bekrachtigd. Deze beslissing van het Internationaal Congres had voor de gehele internationale, maar ook in de Nederlandse socialistische beweging haar gevolgen, vooral toen in Rusland de golven der massale stakingen opkwamen en het tsaristische bewind op zijn grondvesten deden schudden, en... alle misvattingen en bezwaren van revisionisten à la Vliegen naar het rijk der waandenkbeelden verwezen. Van de onmogelijkheid der politieke massastaking, die onuitvoerbaar zou zijn, omdat het proletariaat zou verhongeren, steeds de nederlaag zou lijden, omdat immers de stakers de zwakste positie zouden innemen, bleek in de praktijk niets. De argumenten, dat belangrijke delen van de arbeidersbevolking zouden blijven werken, dat de deelneming nooit algemeen genoeg zou zijn, dat scheepvaart en verkeer met behulp van militairen zouden worden gaande gehouden enz. bleken niet houdbaar. Ook de tegenwerpingen, dat boeren en middenstanders er niet in zouden worden betrokken, dat velen er door van het socialisme verwijderd zouden worden, dat hele provincies er niet door zouden worden beroerd en dat tenslotte alles in bloed zou worden gesmoord en nog reeksen van dergelijke „argumenten“ meer, werden door de Russische gebeurtenissen te niet gedaan.

Immers reeds in 1904 waren de stakingsgolven in „het land van de knoet“ tot een nooit-gekende hoogte gestegen, in het najaar van 1904 en het begin van 1905 evenwel werd het bewijs geleverd, dat zelfs waar de gewenste sterke organisaties nog ontbraken deze in de eenheid van aanval en verweer werden geboren. In de storm van de felle klassebotsingen zagen wij de organisaties ontstaan, die het proletariaat en de boeren voor hun strijd nodig hebben. In heftige bewogenheid leefden de massa's ook in Nederland mee met de gigantische worsteling in Rusland. In onze beweging volgden wij met hartstocht elk bericht in de pers over de taie, aanhoudende aanvallen, die de verschillende groeperingen der werkersmassa's in Rusland op de machthebbers ondernamen. En al de kleinzielige en kleinmoedige praatjes van revisionistische zwartkijkers, die de socialistische beweging beoordeelden naar hun eigen beperkte inzichten, werden nu door

de stroom der maatschappelijke feiten als in stormvlagen uit elkaar geslagen. Het scherpe onderscheid tussen economische en politieke stakingen, waarop men zo de nadruk had gelegd, tussen stakingen tot verweer en tot aanval, de grensscheidingen tussen protest- en solidariteitsstakingen, tussen stakingen van overheids-personeel, van verkeersondernemingen en van de werkers in de particuliere bedrijven, kortom al die vooraf opge maakte, schijnbaar wetenschappelijke onderscheidingen, die met veel vernuft waren uitgedacht om het wapen der massastaking onbruikbaar te verklaren en uit het tuighuis van het proletariaat te verwijderen, werden weggevaagd als verdorde bladeren in de herfststormen.

Het hart klopte sneller, ook in de borst der Nederlandse arbeiders als ze lazen van de reeksen van stakingen in Riga en in Warschau, in Bakoe en in Kiew. Als we vernamen van de opstandige bewegingen onder de militairen, soldatenopstanden in Dwinsk, in Koetais, van studentenbetogingen in de universiteitssteden, die zich aansloten bij de stakende en demonstrerende arbeiders! Hoe volgden we elk bericht waarin werd gewaagd van het oprichten van organisaties van boeren en van intellectuelen, die met de arbeiders mee optrokken tegen het vervloekte tsaristische regiem.

Nooit, nooit vergeet ik de ontroering en de hartstochtelijke verontwaardiging, die onze arbeiders hier aangreep, toen de tijding ons bereikte van het vreselijke bloedbad op de 22ste Januari, de Rode Zondag in Petersburg, toen daar door de soldateska van de heerserskliek duizenden werden neergemaaid voor het paleis van den tsaar. En daarop het antwoord van de massa. De ontzaglijke stakingsbeweging, de opstand op den pantserkruiser „Potemkin“, de mouterij in verschillende troependelen, de verzetbeweging op nog enkele andere oorlogsbodems. Daarna: de manoeuvre met de beloften van sociale hervormingen, van een constitutie en van het instellen van de caricatuur van een parlement de „Doema“.... Met al deze en zovele andere gebeurtenissen uit die dagen, zagen wij, socialistische arbeiders in Nederland, de hoop rijzen, dat het aan de Russische werkers gegeven zou zijn om het tsarisme omver te werpen, en daarmee een geweldige stoot te geven aan de strijd voor het socialisme, zowel in Rusland, als in geheel Europa.

Ik herinner mij, dat de Russische revolutie tot uitvoerige dis-

cussies aanleiding gaf op de ledenvergaderingen in onze afdeling van de S.D.A.P. De afdeling Den Haag I was een proletarische afdeling en ik, haar voorzitter, had daar gewoonlijk de grote meerderheid van de leden aan mijn zijde. In de federatie-vergaderingen evenwel, — dat waren dan de gecombineerde vergaderingen van de drie Haagse afdelingen —, vond ik vaak heftige bestrijding van de zijde der revisionistisch georiënteerde intellectuelen als b.v. de adjunct-directeur van de Centrale Arbeiders-verzekeringsbank Hoejenbos, de apotheker Bleeker, de onderwijzer Middelburg e.a. Deze partijgenoten hadden wel waardering voor mijn werk in de vakbeweging — uitgezonderd dan wat mijn optreden in het reeds vermelde conflict van den stucadoorspatroon van Gilst betrof — omdat ik tegen de anarchisten scherp er principieel van leer trok, mijn revolutionair-politieke opvattingen evenwel vonden ze verderfelijk. Ik moet zeggen, dat de debatten dikwijls zeer heftige vorm aannamen, en mijn medestanders en ik traden lang niet altijd juist en tactisch op. De debatten werden vaak te breed opgezet en met lange redevoeringen werd het geduld van de vergaderden dikwijls op een zware proef gesteld. Wij zagen er namelijk in onze heilige ijver niet tegen op om, ter illustratie van de verderfelijke van het revisionisme, toestanden en gebeurtenissen in de meest verschillende landen te behandelen en, bij wijze van spreken, de hele wereld overhoop te halen. Bij de bespreking van de congres-agenda in zo'n federatie-vergadering herinner ik mij scherpe critiek te hebben gebracht op de rubriek buitenland van „Het Volk“, die destijds door Vliegen werd verzorgd. Dat gaf aanleiding tot een stormachtig debat, waarbij het heftig toeging. Om een beeld te geven van zo'n discussie moet men natuurlijk in aanmerking nemen, dat de debatten zich niet alleen in de vergaderingen afspeelden, maar ook in de perioden tussen de vergaderingen, als we elkaar ontmoetten op straat of anderszins met elkaar in contact kwamen. Op de vergaderingen had dan het eigenlijke treffen plaats, daarvoor bewaarden we onze beste argumenten. Nu was op een goede keer uitgelekt, dat ik uit een Duitse brochure van Rosa Luxemburg zou citeren en mijn tegenstanders hadden besloten, wetende dat ik de Duitse taal maar zeer gebrekkig kende, mij hierbij een poets te bakken. Ik had het betreffende citaat goed bestudeerd en ik droeg het ook in een dragelijke uitspraak in het Hoogduits aan de vergadering voor. Toen echter kwam Hoejenbos, en zijn medestanders bleven daarbij ook niet in gebreke, met de nadruk-

kelijke vordering: „Ja, maar nu moet je ook verder citeren!“ En toen ik me daar niet aan wilde storen en eenvoudig verder wilde gaan, lieten ze me geen rust, ze riepen in koor: „Eerst verder lezen!“ Maar de vlieger ging niet op, want ik antwoordde onder daverend gelach van de vergadering: „Nee, dat laat ik aan Hoejenbos over om hem te noodzaken nu eindelijk óók eens een belangrijk Marxistisch geschrift te lezen. Hij heeft dat dringender nodig dan wie ook!“...

Nadat ik aldus deze aanval afgeslagen had, werd er een nieuwe tegen mij voorbereid, waarbij eveneens mijn al te grote zelfbewustheid als voorwendsel diende. Betreurenswaardig is het echter, dat mijn tegenstanders blijkbaar mensen van te klein formaat waren. Daar was bijvoorbeeld de onderwijzer G. Middelburg, die er ook niet in slaagde mij bescheidenheid te leren, wel echter mijn slagvaardigheid in het debat hielp vergroten. Deze man, — een echte „schoolmeester“ — had mij gedurende enige tijd les gegeven in de Nederlandse taal. Dit feit greep hij aan om te betogen, dat ik mij schamen moest om mijn mond open te doen over de internationale politiek, terwijl ik niet eens de Nederlandse taal voldoende beheerste. Deze aanval wekte een heftige verontwaardiging bij de aanwezige arbeiders, die allemaal wisten onder welke moeilijke omstandigheden ik mij rusteloos probeerde te ontwikkelen. Ik zelf was hevig verontwaardigd en ik greep hier de mij geboden gelegenheid om aan te tonen van welke kleine middelen de revisionisten gebruik maakten om tegen de marxisten te strijden. Nu wilde het toeval, dat pas te voren in een kleine gemeente ergens in het land, het gemeentebestuur geprobeerd had een boerenarbeider, die als sociaal-democraat was gekozen, belachelijk te maken door een schriftelijk voorstel van dien man met taalfouten en al in de officiële stukken te doen afdrukken. Troelstra had dat toen terecht als een gemeenheid en als een „perfiditeit“ (ik herinner me zijn uitdrukking nog!) van de bourgeoisie tegen een arbeider bedreven, aan de kaak gesteld en in een uiterst fel artikelje had hij dit geval aangegrepen om te betogen hoe het kapitalisme de arbeiders hoont, die het zelf door kapitalistische uitbuiting en slecht onderwijs verhindert het meest elementaire onderwijs te volgen. Aan dit geval herinnerde ik nu bij deze gelegenheid en ik stelde de vraag: als deze methode van bestrijding reeds zoveel afkeuring verdiende als ze door de bourgeoisie werd toegepast, hoe moet men diezelfde methode dan kwalificeren als ze door een

partijgenoot tegen een partijgenoot wordt aangewend? —Er steeg een heftige verontwaardiging op uit de vergadering, die zich tegen Middelburg en zijn reformistische vrienden richtte, en ik verklaarde trots, van de verdere lessen van Middelburg, ook in de Nederlandse taal, verschoond te willen blijven.

Maar dit zijn slechts enkele incidenten in de strijd tussen de twee richtingen, die zich voortdurend verschepte. De tegenstellingen waren reeds vroeger bij de discussies omtrent het agrarische vraagstuk, bij de schoolkwestie en bij de spoorwegstaking aan de dag getreden, thans moet ik vertellen hoe deze strijd door een aantal andere problemen steeds scherpere vormen aannam. In de spoorwegstaking had ik mij, — zoals de lezer weet — reeds vierkant aan de zijde der Marxisten geplaatst, de verdere gebeurtenissen dreven mij hoe langer hoe dichter naar de kant van Van der Goes, Gorter, Roland Holst en anderen, die zich steeds nauwer om de „Nieuwe Tijd“-groep schaarden. Nochtans was er in de partijgroeperingen nog geen scherpe scheidingslijn te onderscheiden.

Wat waren nu die verdere gebeurtenissen?

Na de dwangwetten van 1903 stelde de regering van Abraham Kuyper het wetsontwerp op het arbeidscontract aan de orde. Dat was min of meer een completering van de maatregelen tegen het spoorweg- en overheidspersoneel, maar nu gericht tegen de arbeiders in het particuliere bedrijf. Teneinde de arbeiders enigszins te paaien, waren er wel enige gunstige bepalingen in opgenomen, maar feitelijk had het ontwerp de strekking om het stakingsrecht van de arbeiders illusoir te maken. Men wilde dat bereiken door in dat wetsontwerp bepalingen op te nemen van een wettelijke opzegtermijn, die verschilde en langer werd, naarmate men langer bij dezelfde patroon in dienst was. Bij niet nakomen van de opzegtermijn moest de arbeider dan schadeloosstelling betalen, waarbij de patroon beslag kon leggen op een loonbedrag, dat hij gedurende een bepaalde tijd van te voren, in wekelijkse termijnen zou mogen aftrekken en voor dit doel reserveren. De patroon kreeg dus de beschikking over een soort waarborgsom, die voor de arbeiders verschillend was in grootte naarmate ze langer bij de betreffende patroon in dienst waren. Het is duidelijk, dat hierdoor de staking bijna onmogelijk zou worden. Ten eerste, omdat bijna geen arbeiders ergens tegelijkertijd zouden kunnen staken, en ten tweede omdat de opzegtermijn veel te lang van te voren in acht genomen moest worden wat bij

een staking zo goed als onmogelijk is, en ten slotte omdat bij een niet in acht nemen van de opzegtermijn er ondragelijke schadeloosstellingen zouden moeten worden betaald. Bovendien werd de wet ingeschakeld in het Burgerlijk Wetboek en daarbij werden de ondernemers en de arbeiders op voet van gelijkheid behandeld, zonder rekening te houden met de economische overmacht van de een en met de economische onmacht van de ander. Trouwens minister Loeff had zelf in zijn memorie van toelichting betoogd: „Voor de bezitlozen is het arbeidscontract geen vrijwillige overeenkomst, maar een dwangcontract!” Er waren verder nog vele bepalingen, waartegen ernstige bezwaren bestonden. Kortom, het is duidelijk, dat dit wetsontwerp rechtstreeks tegen de strijd der arbeiders was gericht. Ik was destijds, omdat ik broodbezorger was bij de coöperatie „De Volharding”, ook lid van de Nederlandse Bakkersgezellenbond en mijn vakbond had samen met de Rotterdamse Bestuurdersbond het initiatief genomen tot het bijeenroepen van een aantal vakverenigingen. Als gevolg van dit initiatief was op Zondag 28 Februari 1904 een „Agitatie-comité voor Arbeidswet en Arbeidscontract” gesticht. Uit de naam blijkt reeds, dat hier strijd verlangd werd voor goede arbeidswetgeving. Mijn vakbond van Bakkersgezellen, hunkerde b.v. naar de afschaffing van de nachtarbeid. Op 5 Juni kwam dit Comité opnieuw bijeen om het standpunt ten aanzien van het wetsontwerp op het Arbeidscontract, 't „dwangcontract” zoals het genoemd werd, te bepalen. Op die bijeenkomst waren niet minder dan 46000 arbeiders vertegenwoordigd, waaronder het anti-politieke N.A.S., dat intussen door het anarchistisch wanbeleid tot 6000 leden was gedaald. Eén moment begreep men daar blijkbaar, dat het zonder de strijd tegen slechte en vóór goede wettelijke maatregelen niet ging, maar toch, in October, onder invloed van de anarchisten, scheidde het N.A.S. zich weer af. Het Comité had zich intussen voor de absolute onaannemelijkheid uitgesproken. Het ontwerp werd „erger dan de knevelwetten van 1903” genoemd.

Een felle agitatie werd ingezet. Avond aan avond spraken wij, vakverenigingsbestuurders, in de onderscheiden vergaderingen. In een scherp ontledende brochure, uitgegeven door het Comité, en geschreven door mr. M. Mendels, werd het ontwerp vernietigend becritiseerd. Grote openbare vergaderingen en meetings werden er allerwege belegd. Albert Hahn tekende een bijtende caricatuur tegen het wetsontwerp. Overal kwam de tegenzin te

gen dit wetsontwerp bij de arbeiders tot uiting. En op 28 Augustus 1904 betoogden in Utrecht vele duizenden; 250 verenigingen demonstreerden achter meer dan 175 banieren tegen het dwangcontract van Loeff. Op zeer duidelijke hoewel minder parlementaire wijze gaven de arbeiders uiting aan hun afkeer:

*„Weg met de wet van Loeff,
die boef
en van Kuyper,
die gluiper! . . .
Weg met de wet van Loeff!“*

Er groeide een verblijdend inzicht bij de massa wat ook bleek op een kort daarop gehouden kiesrechterdemonstratie in Den Haag, die alle voorafgaande in aantal demonstranten overtrof en weer herinnerde aan de oude beweging en aan het enthousiasme, dat toen van dergelijke betogingen uitging als men voor het eerste burgerrecht demonstreerde.

Het ministerie Kuyper viel in 1905, de wet op het arbeidscontract was nog niet aangenomen, wel had minister Loeff onder de druk der massale agitatie belangrijke wijzigingen moeten aanbrengen, — o.a. hierin bestaande dat het betreffende artikel tegen tussentijdse inbreuk op het contract geen dwingend recht bevatte — maar de principiële bezwaren waren toch gebleven. Het optredende liberale ministerie de Meester toonde zijn klassekarakter heel spoedig, door als eerste wetsontwerp het Arbeidscontract aan de orde te stellen, dat men na de val van Kuypers reeds gewaand had van de baan te zijn. Trouwens reeds vóór Loeff, had de vrijzinnig-democratische minister Drucker een wetsontwerp van dezelfde strekking ontworpen, waaraan eveneens felle critiek niet was gespaard. Ik herinner mij de caricatuur, die Marie de Roode-Heyermans daar indertijd van heeft gegeven. Die ging in overdrijving zóver, dat Drucker als beul fungeerde, waarbij de koppen van de onthoofde voormannen der beweging op pieken werden rondgedragen, terwijl de arbeiders in massa, met kettingen om de hals, naar de gevangenis werden gedreven! Het was dus niets bijzonders, dat de vrijzinnige minister van Justitie, mr. Van Raalte, het werk van Loeff voortzette. Maar even natuurlijk was het, dat het Agitatie-Comité, door vakverenigingen en vertegenwoordigers van de S.D.A.P. gevormd, met H. Spiekman en F. L. Ossendorp voorop, het „onaannemelijk“ in zijn volle scherpte handhaafde.

En nu stelle men zich de teleurstelling voor in de rijen van de georganiseerde arbeiders, toen reeds in Januari 1905 Schaper schreef, dat het wetsontwerp op het Arbeidscontract „geen voorwerp van felle oppositie“ meer kon zijn! Een teleurstelling, die tot bittere verontwaardiging groeide, toen hij bij de behandeling in Maart 1906 betoogde, dat hij nooit mede had willen doen terwille van de een of andere onderscheiding van juridische aard, om zonder meer het ontwerp af te breken. „Kan men“, zo zeide hij woordelijk, „van die half-ontwikkelde arbeiders, zonder juridisch en parlementair inzicht, die de ganse dag werken, vergen, dat zij inzien, dat een ernstige fout juridisch misschien niet zo erg is bedoeld en wel in orde zal komen?....“

Dit was een antwoord op de venijnige aanvallen der reactionairen, die van een „kwaadaardige agitatie“ van het comité hadden gesproken. Inplaats van een heftige tegenaanval, verloochende Schaper het Comité, waarbij de S.D.A.P. was aangesloten en pleitte voor medelijden met die „half-ontwikkelde arbeiders“.

Troelstra maakte het zo mogelijk nog erger met het uitspreken van de volgende verklaring:

„Ik acht mij eerlijkheidshalve verplicht, de verklaring af te leggen, dat ik het wenselijk had geacht, dat na de verschijning van het gewijzigde ontwerp die agitatie een andere richting had genomen.. De sociaal-democratische kamerclub heeft zich noch voor, noch tegen die agitatie geuit....“

Hierop ging er een gelach in de Kamer op en Troelstra riep uit:

„Wat is hieraan te lachen?“

Waarop Mr. H. P. Marchant antwoordde:

„Omdat die agitatie is uitgegaan van de sociaal-democratie in haar geheel, daarom lach ik!“

Hierop verklaarde Troelstra:

„De sociaal-democratische kamerclub heeft met die agitatie niets te maken gehad!“....

Het Partijbestuur van de S.D.A.P. moest hierover, tot grote ergernis van Troelstra wel zijn verwondering uitspreken. Het verklaarde zich, bij monde van Spiekman en Mendels, volkomen solidair met de actie van het comité. De sociaal-democratische kamerfractie evenwel had zich hiervan volkomen losgemaakt en demonstreerde ook bij de verdere behandeling van het wetsontwerp haar persoonlijke politiek, die, onafhankelijk van de partij en los van de klasse-organisatie der arbeiders werd gevoerd

Waarbij haar hoon van de kapitalistische vertegenwoordigers uiteraard niet werd gespaard.

Natuurlijk bracht dit optreden bij velen van mijn vrienden, en ook bij mij, grote verontwaardiging te weeg en het werd overduidelijk dat hier van een totaal verkeerde politieke instelling sprake was. En nu waren het eens niet „de intellectuele albedilers“ van „De Nieuwe Tijd“-groep, die tegenover Schaper en Troelstra stonden, maar de massa-organisaties van het proletariaat.

Mij werd het steeds duidelijker, dat tegen die politiek scherp stelling moest worden genomen en ik stak dat in de vele organisaties en besturen waarvan ik deel uitmaakte, dan ook geenszins onder stoelen of banken. Integendeel, ik moest van dat op eigenhoutje-politiek-voeren niets hebben. Voor mij gold vóór alles de organisatie als de leidende kracht in de klassenstrijd. Wie daarvan afweek vond mij tegenover zich en dat bracht mij in steeds bewuster tegenstelling tot de reformistische leiders in de S.D.A.P.

Van welk groot belang intussen deze door Troelstra en Schaper verloochende actie tegen het dwangcontract was, moge blijken uit het feit, dat als haar belangrijkste resultaat kan gelden: het Agitatie-comité legde, naast hetgeen door de Bestuurdersbonden reeds in dit opzicht was gedaan, de grondslag voor de oprichting van het N.V.V. dat met 1 Januari 1906 definitief zijn werk aanving, doch reeds enige maanden te voren was opgericht.

Een scherp verschil van inzicht was dus gebleken bij de kwestie van de strijd tegen de wet op het Arbeidscontract. De sociaaldemocratische kamerfractie had zich hierbij tegenover de vakbeweging geplaatst. Voor mij was het duidelijk, dat de vakverenigingen gelijk hadden. Die zagen in de burgerlijke regeringen, die na elkaar hen met dit wetsontwerp bedreigden, de vijand van hun klasse, die hun het wapen van de werkstaking uit handen wilde wringen. De revisionistische kamerfractie zag in de liberale regering vooruitstrevende hervormers, die aan de arbeiders sociale verbeteringen wilden brengen. De kamerfractie verwachtte hervormingen van de liberale regeerders en zij moest dit ook aan de arbeiders trachten voor te spiegelen, waardoor ze gedwongen werd zich lijnrecht te plaatsen tegenover het Agitatie-comité, waarbij nota-bene de S.D.A.P. zelf aangesloten was.

Vóór het congres van 1905 in Den Haag waren er trouwens reeds meer kwesties van dergelijke aard gerezen. Zo was er b.v.

de kwestie van de taktiek bij herstemmingen. Die wilden de revisionisten tot een soort koehandel verlagen. De Marxisten waren van oordeel, dat wij bij herstemmingen slechts dan op burgerlijke kandidaten zouden moeten stemmen, indien deze zich bereid verklaarden mede te willen werken aan het tot stand komen van het Algemeen Kiesrecht. Ingeval de betreffende kandidaten dit zouden weigeren, dan diende ons advies te zijn: onthouding van stemmen.

Het merkwaardigste vond ik op het congres in Den Haag, dat de revisionisten thans in hun strijd tegen de Marxisten aan dezen verweten, dat ze zich met vraagstukken van praktische politiek bemoeiden, terwijl ze voordien steeds tegen de Marxisten aanvoerden, dat ze enkel maar theoretici waren, en de praktijk verwaarloosden.

Toch was ook ik geenszins geheel tevreden met het optreden van de Marxisten, die naar mijn mening, inderdaad vaak uitsluitend theoretische bespiegelingen hielden, zonder theorie en praktijk voldoende met elkaar te verbinden. De meesten hunner waren te veel van de praktische arbeid verwijderd, uitsluitend door aesthetisch gevoel of intellectueel besef tot de beweging gekomen en ze misten de praktische ervaringen in de strijd, die onmisbaar zijn om het nodige verband tussen theorie en praktijk te leggen. Ik zelf had in zekere zin het „geluk” in de harde leer-school van het leven, te midden van de kapitalistische uitbuiting te zijn gevormd en in de klassenstrijd was ik genoodzaakt om de theorie van het socialisme te leren verstaan en praktisch toe te passen. Ik had dus wel een grote voorsprong. Mij is altijd bijgebleven wat Engels meedeelde over het begrijpen van de Marxistische theorie in het voorwoord, dat hij schreef bij de eerste uitgave van zijn drie hoofdstukken uit de anti-Dühring, die als de bekende brochure: De ontwikkeling van het socialisme van utopie tot wetenschap, verscheen. Daarin verklaarde Engels o.a.: „Bij de talrijke ophelderingen, die ik gaf, heb ik minder aan de arbeiders gedacht, dan aan de „ontwikkelde-lezers”.

Al hadden dus de Marxisten van de z.g. Hollandse school hun tekortkomingen, ik schaarde mij steeds meer aan hun zijde en ik verheugde mij er hartelijk in, toen Troelstra op het Haagse congres in 1905 niet in de plaats van P. L. Tak als hoofdredacteur werd benoemd en Tak werd herkozen. Tak was wel geen uitgesproken Marxist, maar hij was veel meer een democraat, een

partijman, die zijn handelingen door de besluiten van de partij liet bepalen.

Theoretisch was naar mijn mening het standpunt der revisionisten voos en zwak, wat vooral uitkwam in de critiek op het partijprogram, dat zij practisch ondeugdelijk vonden en in zijn grondstellingen wilden herzien. Dat de werkloosheid zou toenemen werd door hen onbewezen geacht; de crisistheorie vonden zij onjuist; de zinsnede over de concentratie van het kapitaal werd niet houdbaar verklaard, kortom al de fundamentele stellingen van het Marxisme, waarvan de juistheid in de feiten, in de werkelijkheid van nu, ten duidelijkste blijkt, werden door hen verworpen. De toeneming van de armoede der niets-bezitters, de z.g. Verelendungstheorie, werd in ieder geval als onjuist aangewezen, ja, er waren verscheidene vooraanstaande revisionisten, die schier de gehele gedachtegang van het program onjuist vonden. Kortom, al de Bernsteiniaanse misvattingen, die door het Stuttgarter Congres en later door dat van Dresden vierkant werden afgewezen, en die ook op het Internationaal Congres te Amsterdam in 1904 geen meerderheid hadden kunnen vinden werden hier in Nederland door de revisionisten opnieuw aan de orde gesteld en door hen als juist aanvaard. Het waren in wezen dezelfde argumenten, waarmee ze hun zienswijze verdedigden als die, waarmee burgerlijke Marx-bestrijders á la Treub herhaaldelijk hadden geopereerd.

Practisch leidde de door de reformisten gevoerde beginselloze politiek naar mijn mening van de ene teleurstelling naar de andere, waarvan een tweetal, die van de spoorwegstaking en die van de actie tegen het arbeidscontract, voor mij reeds ruimschoots voldoende bleken. Maar bovendien werd er door de revisionisten nog een strijdmethode gevolgd in de partij, die mij zeer tegen de borst stuitte. Zo was het Troelstra's gewoonte, met het doel de invloed der Marxisten tegen te gaan, hen voor te stellen als zeer nuttige wezens, van wie je veel kon leren, mits ze zich maar buiten de dagelijkse politiek hielden, want daarvan hadden die „kamergeleerden” toch geen verstand. Bovendien had hij de hebbelijkheid jonge krachten, waarvan hij voor zijn politiek wat verwachtte, allervriendelijkst tegemoet te treden, maar zodra bemerkte hij niet, dat ze een andere kant dan de zijne opgingen, of hij vond weinig of geen goeds meer aan hen. Hij schold deze jongeren op het Haagse congres uit voor „steigerende jonge veulens” en dergelijke kwalificaties meer. Het is

voor de jongere lezers misschien niet onvermakelijk te weten, dat toenmaals tot die marxistische „veulens” ook Albarda, v. d. Waerden, van Braambeek en een hele reeks anderen behoorden, die men tegenwoordig tot de rechter-vleugel van de S.D.A.P. kan rekenen.

Op het Haagse congres intussen leed Troelstra de nederlaag, er werd een in meerderheid Marxistisch partijbestuur gekozen, waarin behalve Gorter, Mendels en Loopuit ook Wijnkoop zitting had. Troelstra noemde dit congres het slechtste congres, dat de partij ooit had gehouden, hij trok zich uit de leiding der partij terug, om echter de strijd tegen de Marxisten des te feller op te nemen. Vooral ook omdat het congres een motie had aangenomen, waarbij verklaard werd, dat bij herstemmingen alleen die burgerlijke kandidaten door de sociaal-democraten zouden worden gesteund, die zich voor de urgentie van het algemeen kiesrecht zouden verklaren, zag Troelstra de richting der revisionisten bedreigd. Hier werd immers een belemmering gelegd in de weg, die hij en zijn naaste politieke vrienden wilden gaan. De persoonlijke politiek der revisionisten, die aansluiting zocht bij de linkse burgerlijke groepen, dreigde hierdoor als het ware aan banden te worden gelegd. Daarom besloot Troelstra een nieuwe strijdwijze toe te passen met het doel om het Marxisme tot machteloosheid te brengen, teneinde dan in de praktische persoonlijke politiek de Marxisten de weg af te snijden. Van toen af begonnen de pogingen om de Marxisten met alle middelen tot zwijgen te brengen, die tenslotte tot de scheuring moesten leiden.

De Tribunisten

De Marxisten besluiten tot de uitgave van een weekblad — Ik kom in nader contact met Wijnkoop — In debat met Troelstra over de Acht-uren-dag — De eerste „Tribune“ verschijnt — Nachtelijke propaganda-avonturen — De revisionisten drijven naar een scheuring — Verzoenende oproep van Albarda c.s. — Het congres van Deventer werpt de Marxisten uit. — Lenins oordeel — Het stichtingscongres der S.D.P. — Ik word lid van het Partijbestuur der nieuwe partij.

Thans zal ik trachten het verloop te schetsen van de strijd, die tenslotte eindigde met de scheuring en met de stichting van de S.D.P., de revolutionaire sociaal-democratische partij, waaruit later onze Communistische Partij is voortgekomen. De scherpere vorm van de strijd tussen de marxisten en de revisionisten werd als gezegd, ingezet na het congres van 1905 in Den Haag. Al was het Partijbestuur in meerderheid Marxistisch, toch stond het buiten twijfel, dat de revisionistische invloed in de partij veel groter was dan die van de Marxisten. Daardoor kon de oppositie van Troelstra zich gemakkelijk doen gelden. De Kamerfractie met Troelstra aan het hoofd, deed dan ook herhaaldelijk van haar ontevredenheid met de partijleiding blijken. Troelstra zelf schreef artikelen met scherpe aanvallen op de Marxisten in „Het Volk“, die onder de naam van Juli-brieven van Troelstra bekend geworden zijn. De naaste politieke vrienden van Troelstra als Oudegeest en anderen stookten evenzeer het vuurtje van de ontevredenheid aan. Tenslotte, aan de vooravond van het congres

van 1906, dat in Utrecht zou worden gehouden, verscheen er een strijdschrift van Troelstra, een boek van 150 pagina's, getiteld „Inzake Partijleiding“, dat een aaneenrijging van in hoofdzaak onjuiste critiek op de Marxisten inhield, en dat op een tijdstip verscheen, waarop beantwoording voor het bijeenkomen van het congres niet meer mogelijk was. Een en ander had tot resultaat, dat in 1906 op het congres van Utrecht een geest van weerstand tegen de Marxistische richting was gewekt, die tot het aannemen van een aantal resoluties leidde, welke o.a. gelegenheid boden om tegen de critici en de bestrijders van het opportunisme op te treden. De resolutie, die de revisionisten door de meerderheid lieten aannemen, constateerde, dat sinds enige jaren stelselmatig op *zekere partijgenoten* het stempel van beginselzwakheid, opportunisme, revisionisme enz. wordt gedrukt door *andere partijgenoten*, die menen in het bijzonder bevoegd en verplicht te zijn om de partij te bewaren voor „verwatering“, afwijking van de door het beginsel voorgeschreven lijn, — zij betreurde dit misbruik van de vrijheid van critiek, keurde het af en legde de plicht op om die critiek binnen zodanige perken te houden, dat de waardigheid der partijgenoten en de eenheid der partij wordt hooggehouden. Zoals men ziet een zeer eenzijdige resolutie, waarin de strijd der twee richtingen als een strijd van personen wordt voorgesteld! De resolutie was bedoeld als een wapen voor de toekomst en als zodanig is ze ook gebruikt. Zodra het Marxisme kwam om zijn eigen tactiek voor te stellen, dan werden de Marxisten beschuldigd van hun opzet om „andere partijgenoten“ te beledigen en te grieven en werd de Utrechtse resolutie naar voren gehaald.

Het congres te Haarlem in 1907, waar Gorter en Troelstra in zeer uitvoerige redevoeringen de verschillende standpunten uiteenzetten, bracht bij de jongeren onder de Marxisten duidelijk het besef, dat de revisionisten zo'n voorsprong hadden bij het beïnvloeden der partijgenoten omdat ze over functies en bladen beschikten, waarmee zij de massa der leden bereikten, terwijl de Marxisten slechts door het wetenschappelijke tijdschrift „De Nieuwe Tijd“ en door het uitgeven van brochures hun mening kenbaar konden maken. Dat had direct het nadeel, dat men niet van dag tot dag op de gebeurtenissen kon reageren, maar bovenal: de massa der leden kon niet worden bereikt. Deze jongeren waren trouwens allerm minst tevreden met de zwakke houding, die door de „Nieuwe Tijd“-groep was aangenomen. Een voor-

beeld van die houding was o.a. dat Frank v.d. Goes had afgezien van de uitgave van zijn brochure, die een antwoord was op Troelstra's „Inzake Partijleiding". De jongere Marxisten wensden allerm minst in deze tot stand gekomen schijn-verzoening te berusten, want dat zou in de praktijk neerkomen op een schaden van de strijdkracht der massa, die aldus, zonder behoorlijke principieel Marxistische voorlichting, geheel aan de invloed van het revisionisme zou worden overgelaten. Daarom overwogen zij over te gaan tot het uitgeven van een marxistisch weekblad, dat niet met breed-wetenschappelijke beschouwingen zou worden gevuld, maar aan de hand van de gebeurtenissen van de dag de nodige Marxistische voorlichting zou geven. Aan de stichting van dat blad — „De Tribune", zou ik mijn aandeel hebben.

In de partij had Wijnkoop me reeds leren kennen, toen ik in Den Haag met Melchers en zijn medestanders overhoop lag en hij namens het P.B., samen met van Kuykhof naar Den Haag kwam en na bespreking in de partijvergadering moest vaststellen, dat ik het bij het rechte eind had. Maar bij een latere gelegenheid leerde ik Wijnkoop nog nader kennen. Dat was i Amsterdam op een demonstratief congres, dat bijeengeroepe was door het N.V.V. en de S.D.A.P. en een deel uitmaakte van d actie voor de 10-urendag als overgang naar de acht-urendag. Deze actie was, dank zij de invloed der reformisten, eigenlijk een actie voor de 10-urendag en de internationale eis van de wettelijk geregelde acht-urendag dreigde geheel te worden losgelaten. Hier-tegen had ik in de S.D.A.P. zowel als in de vakbeweging scherp stelling genomen en ik was zowel door de afd. 1 van Den Haag als door de Haagse Bestuurdersbond naar het congres afgevaardigd met zeer speciale opdracht scherp de nadruk te leggen op de noodzakelijkheid, dat het in te dienen wetsontwerp een overgangsmaatregel bedoelde om de wettelijke acht-urendag te bereiken.

Dit standpunt werd door mij vrij uitvoerig, na de rede van Troelstra, op dit congres verdedigd. En Troelstra, die wel bemerkte, dat mijn argumenten bij een goed deel van het congres insloegen en die tegen mij zijn gewone „argumentatie" tegen de Marxisten: het zijn kamergeleerden, ze staan buiten de praktijk van het leven, dit is grauwe theorie, enz. niet kon aanwenden, omdat ik een doodgewoon arbeider was en bovendien afgevaardigde van de grootste afdeling uit Den Haag, alsmede van de Haagse Bestuurdersbond, deed zich bij die gelegenheid wel van

een zeer kleine zijde kennen. Hij poogde de indruk van mijn betoog te niet te doen door... de beweging te maken alsof hij aan een draaiorgel stond te draaien! In zijn antwoord zocht hij zijn kracht in het betoog, dat het wetsontwerp nog in de zittende parlementaire periode wet moest worden, dat het Algemeen Nederlands Werkliedenverbond, — de door B. H. Heldt reeds in 1871 gestichte arbeiders-organisatie, die de samenwerking tussen patroon en arbeider voorstond, — ook voor de actie moest worden gewonnen en daarom moesten we water in onze wijn doen. Het moet voor Troelstra wel teleurstellend zijn geweest, toen in „De Werkmansbode“, het orgaan van het Werkliedenverbond, dat door ons gemeenlijk „De Oude Tante“ werd genoemd, aan hem de vraag werd gesteld, hoe hij er toe kwam te veronderstellen, dat het Werkliedenverbond wél voor een tien-uren-wet bereid zou zijn op te komen! Het wetsontwerp Schaper, — dat was het bedoelde ontwerp, — lag overigens in 1918 nog onder het parlementaire stof toen de acht-urenwet van minister Aalberse, in de toen oploeiende revolutionaire strijd werd afgedwongen....

Op dit congres intussen trof ik Wijnkoop en ook v.d. Waerden, die mij persoonlijk deden blijken, dat ze het eens waren met mijn verdediging van de strijd voor de acht-urendag.

Niets was natuurlijker, dan dat de jongere Marxisten mij deelgenoot maakten van hun plannen om een weekblad uit te geven. Ze zochten vooral onder de arbeiders sympathiserenden om mee te helpen en voor Den Haag rekenden ze op mij. Daarom vroegen ze mij te spreken. Op het secretariaat van de Haagse Bestuurdersbond, waar ik als secretaris werkzaam was, ontving ik Wijnkoop en van Ravesteyn, die mij voorstelden mede te doen aan de oprichting van het nieuwe weekblad. Ik herinner me, dat ik me bereid verklaarde onder één voorwaarde, n.l. dat de Marxisten, die achter dit nieuwe blad zouden staan, met volle overgave zouden strijden en niet, als zo dikwijls vroeger, op gewichtige ogenblikken uit elkaar zouden vallen. Later is er nog een bespreking geweest, waarbij ook J. A. N. Knuttel tegenwoordig was en eindelijk was de definitieve datum van verschijnen van het nieuwe blad vastgesteld.

Op 19 October 1907 verscheen het eerste nummer van „De Tribune“ en om te beginnen nam ik elke week prompt 100 exemplaren die ik voornamelijk verkocht onder mijn kameraden aan de bakkerij „De Volharding“.

Ik zal nu iets vertellen over de propaganda, die wij — we vormden al spoedig een groep van een vijftigtal actieve kameraden — voor de Tribune maakten. Wij lieten een grote „transparant“ maken, die door vier man moest worden gedragen en waarin we 's avonds een lamp lieten branden. Op die „transparant“ prijkte de kop van „De Tribune“, precies zó als de door Ceton getekende kop van ons blad. Ik zeg niet zonder reden „ons“ blad, want in „De Tribune“ werden de sociaal-democratische beginselen beter verdedigd dan in het officiële partijorgaan. Onze transparant ontbrak op geen vergadering, onverschillig of het vergaderingen waren van vakorganisaties of van de politieke partij. En bij demonstraties droegen wij het gevaarte mee in de stoet.

Tijdens de kiesrecht-demonstratie in 1908 hebben we in het bijzonder grote propaganda gemaakt. Uit hoofde van mijn functie wist ik precies de weg, die door de demonstratie zou worden gevolgd en wij besloten langs de hele weg onze biljetten aan te plakken, die tot lezing van „De Tribune“ opwekten. En ook bij het terrein waar de meeting zou worden gehouden vonden we een prachtige plaats voor onze biljetten. Vlak tegenover de uitgang van het meetingterrein stond namelijk een grote schutting. Weliswaar moest die over een sloot worden bereikt, maar ik was van oordeel, dat die schutting helemaal vol moest worden geplakt. De sloot was breed, maar men kon door in de steunpalen te klimmen, die, aan onze kant van de sloot, in de grond waren bevestigd, boven op de schutting komen, vandaar kon je je laten zakken en het plakken kon beginnen. Ik gaf het voorbeeld, het lukte mij vrijwel, en de plakwerkzaamheid begon, die de volgende dag aan alle bezoekers van de meeting zou toeroepen, dat ze het weekblad „De Tribune“ moesten lezen. Mijn vriend Jacques van Lokhorst zou het me nadoen, maar op de helft van de paal gekomen, slingerde hij tot ons aller groot vermaak, al schreeuwende naar beneden en kwam in de sloot terecht. Die nacht hebben we meer komische momenten meegeemaakt: op onze plaktocht kwamen we ook over de Amsterdamse Veerkade, waar de stoet zou passeren en waar op de hoek van de Bierstraat een huis met een z.g. pothuis ons een uitgezochte gelegenheid bood om onze biljetten op te plakken. Maar daar gebeurde weer iets waar we niet op hadden gerekend. In alle huizen waar we plakten sliepen de bewoners, zodat ze ons niet stoorden, maar hier was dit niet het geval. Tot onze niet geringe

verbazing kwamen er een stuk of vier dames naar buiten. Het waren dames van een bepaald allooi, die onze verrichtingen gadesloegen en vreselijke pret hadden in het geval. We bezwoeren hen toch niet zo'n lawaai te maken, opdat ze de aandacht van de politie niet op ons zouden vestigen en dit beroep op hun solidariteit tegen de politie had succes: onze plakwerkzaamheid slaagde uitstekend.

De volgende dag werden alle betogers als het ware met de neus op onze aanplakbiljetten gedrukt, waar de hyper-rechtsen natuurlijk danig verontwaardigd over waren, anderen echter hadden er schik in. In de stoet droegen we ook onze transparant, die veel bekijks trok. Ik liep als een van de vier dragers trots onder deze transparant en mijn vrouw liep naast me. Zo kwamen we ook op de Amsterdamse Veerkade langs het beruchte huis, waar de nachtelijke dames aan de deur stonden en plotseling, met de vinger naar mij wijzend, uitriepen: „Kijk, daar heb je hem ook van vannacht!“.... Mijn kameraden brulden van het lachen. Het was ook inderdaad zeer komiek, hoewel ik het op dat moment niet zo in zag. Ik vond het nogal een pijnlijke situatie! Dit voorval heeft nog lang stof tot lachen gegeven aan de Haagse partijgenoten.

Onze „Tribune“ was voor die tijd een uitstekend blad, het maakte het Marxisme tot richtsnoer voor de practische politiek van elke dag, voor de gehele dagelijkse politiek, in de Kamer, Gemeenteraden, overal. Het blad stelde zich van de aanvang af voornamelijk twee doeleinden: 1. De wezenlijke betekenis der schijnmanoeuvres der burgerlijke democraten op het gebied van het kiesrecht en der sociale hervormingen te ontmaskeren, en 2. Aan de arbeiders inzicht in de betekenis der internationale verhoudingen en van de buitenlandse klassenstrijd te brengen. Het is begrijpelijk, dat de revisionisten probeerden de stem van „De Tribune“ tot zwijgen te brengen. Want deze stem riep op tot juist het tegendeel van wat de revisionisten wilden. Op het Arnhemse congres van 1908 werd een voorstel om „De Tribune“ te verbieden nog bestreden door het partijbestuur en door het congres verworpen. Maar in de loop van 1908, toen „De Tribune“ critiek had gebracht op Troelstra's optreden in de Kamer tijdens een debat over de werkloosheid, werd de Utrechtse resolutie tegen „De Tribune“ voor de dag gehaald en in Rotterdam werd de colportage met het blad in een openbare vergadering door enige leden van het bestuur der Rotterdamse afdeling van de

S.D.A.P. verboden. In December 1908 was de verhouding zó gespannen geworden, dat het Partijbestuur besloot in te grijpen en de redacteuren van „De Tribune” voor zich daagde. Het resultaat was, dat „De Tribune”-redacteuren verklaarden hun critiek minder scherp te zullen formuleren en het partijbestuur was hierdoor bevredigd. De Kamerfractie echter, Troelstra, gesteund door Helsdingen en Schaper, begon een felle campagne tegen „De Tribune” en eiste van de Partij, dat maatregelen zouden worden genomen. Troelstra en de Kamerfractie wilden de opheffing van „De Tribune” of het roeyement harer redacteuren. In het gezicht van de naderende verkiezingen van 1909 wilden zij van een dergelijk oppositieblad verschoond zijn. Het Partijbestuur hield niet aan zijn oorspronkelijk standpunt vast, het wilde het komende Paascongres niet afwachten, doch schreef een referendum uit over de vraag of een buitengewoon congres nodig was. Het Partijbestuur vond dit congres zelf niet nodig, maar de massa der partij, door de leden van de Kamerfractie, Troelstra, Helsdingen en Schaper, opgehitst, besloot dat dit buitengewoon congres moest plaatsvinden.

Dit is het beruchte congres van Deventer.

Al zoekende in mijn oude documenten vind ik een merkwaardig stuk uit die dagen. Het is misschien door velen vergeten, ik zelf was er door getroffen toen het mij weer onder de ogen kwam: een oproep „Aan de partijgenoten” van J. W. Albarda, en 48 anderen, w.o. Van Braambeek, A. H. Gerhard, Z. Gulden, F. L. Ossendorp, Henri Polak, Th. v. d. Waerden, Jan v. Zadelhoff, die een ernstige waarschuwing lieten horen. Deze oproep waarschuwde tegen het bijeenroepen van een buitengewoon congres, dat immers niet in kalme en degelijke behandeling de bestaande geschillen zou behandelen. Deze oproep kwam op „voor het recht van elken partijgenoot om meningsverschil te bespreken in de sociaal-democratische pers en in de organisaties”. Een scheuring werd in de oproep als een ontzettende ramp afgeschilderd.

Deze oproep heeft niet mogen baten. Het congres was opgehitst. De meeste afgevaardigden hadden „De Tribune” waarschijnlijk nooit gelezen, maar ze waren vast besloten dat blad op te heffen of zijn redactie te royeren. Voor het congres was er een vergadering gehouden van „vooraanstaande partijgenoten” waarover de Tribune-kwestie zou worden gesproken. Maar de Tribune-redactie was daar niet toegelaten, de Kamerfractie

had verklaard heen te zullen gaan als zij kwam.... En daar kwam Troelstra met een voorstel, de Marxisten zouden een eigen blaadje kunnen hebben, dat als bijlage van „Het Volk“ eens per week zou verschijnen, maar „De Tribune“ zou moeten verdwijnen. De redacteurs van „De Tribune“, Wijnkoop, Ceton en Van Ravesteyn waren niet bereid „De Tribune“ op te heffen. De wijze waarop de revisionisten in de laatste jaren waren opgetreden, sloot bij hen het geloof uit, dat ze nu in eens anders zouden worden. Onder deze omstandigheden sprak de meerderheid van het congres zich uit voor roeyement van de leden der Tribune-redactie. Dit besluit wekte hevige verontwaardiging, zelfs Vliegen zei, dat hij als redacteur van „Het Volk“ zich niet zou laten beletten in een ander blad dan „Het Volk“ te schrijven en Henri Polak, de voorzitter van het N.V.V. legde zelfs uit protest tegen het besluit van het congres van Deventer zijn functie als zodanig neer.

Die verontwaardiging was in alle opzichten gerechtvaardigd. Want „de Tribune“ had niets anders dan de Marxistische taktiek verkondigd. Haar standpunt was het Marxistische. Dat standpunt wilde men uitwerpen, het congres van Deventer had doen zien: *het was onmogelijk om in de partij op te komen voor de Marxistische beginselen.* Onder de socialisten van internationale faam waren er velen, die de verontwaardiging tegen de revisionistische scheurmakers deelden. Dit bleek o.a. toen op de elfde zitting van het Internationaal Socialistisch Bureau te Brussel, op 7 November 1909, de vraag werd behandeld of de inmiddels gestichte nieuwe Partij de S.D.P. tot de Socialistische Internationale zou worden toegelaten. Op die zitting was Lenin aanwezig en in de „Sociaal-democraat“ het tijdschrift van zijn partij doet hij verslag. In een artikel van A. S. de Leeuw in het tijdschrift „De Communist“ (no. 13 — Febr. 1930) kan men dit verslag vinden. Het lijkt mij van belang er hier iets uit over te nemen. Lenin begon met een overzicht van wat aan de scheuring voorafging, de strijd gevoerd tussen de opportunisten en de Marxisten van de socialistische partij:

„De opportunisten ondernamen een herziening van het oude Marxistische program van de Hollandse sociaal-democratische partij en verdedigden o.a. zulke stellingen voor deze herziening, als de afwijzing van de „ineenstortingstheorie“ (de bekende gedachte van Bernstein) of de wens, dat de aanneming van het program de leden zou verplichten, de politiek-econo-

mische „maar niet de filosofische“ opvattingen van Marx te erkennen. De strijd van de Marxisten tegen zulk een politiek werd steeds scherper. Uit het partij-orgaan gedrukt stichtten de Marxisten (onder hen de bekende schrijfster Roland Holst, verder Gorter, Pannekoek e.a.) hun krant, „De Tribune“.

Troelstra, die niet kieskeurig was in zijn middelen, vervolgde deze krant, en beschuldigde de Marxisten van de poging, hem persoonlijk te „verdringen“ en zweepte het kleinburgerlijk gestemde deel van de Hollandse arbeiders op tegen de „ruziemakers“, die liefhebbers van polemieken, de vredestorende Marxisten!! Het einde was, dat een bijzonder partijcongres te Deventer (13—14 Febr. 1909) waar de meerderheid uit aanhangers van Troelstra bestond, besloot, dat „De Tribune“ moest ophouden te verschijnen, en dat in de plaats daarvan een „bijvoegsel“ bij het opportunistische centraal-orgaan van de partij zou worden gesticht! Het is begrijpelijk, dat de redacteuren van „De Tribune“ daar niet op ingingen (behalve Roland Holst, die helaas, een hopeloze, verzoenende positie inneemt) en zij werden uit de partij gesloten.

De scheuring was het resultaat“.

Over de zitting van het Internationaal Socialistisch Bureau van 7 November 1909 zelf, waar de vraag van de toelating van de Hollandse Marxisten in de Internationale aan de orde was, vermeldde Lenin: „Allen wilden aan een discussie over het wezen van de zaak ontkomen en zich beperken tot het aanwijzen van de procedure, d.w.z. de zaak de een of andere richting geven, de wijze van oplossing van het conflict vinden, hoewel natuurlijk het wezen van de zaak, het wezen van de strijd, van twee richtingen in Holland, aan de meerderheid van de leden van het bureau wel duidelijk moest zijn.

Tenslotte stelden de twee richtingen twee resoluties voor: Singer ten gunste van de Marxisten. Adler tegen hen. De tekst van de resolutie van Singer luidt:

„Het Internationaal Socialistisch Bureau besluit: de partij in Holland gesticht onder de naam Sociaal-Democratische Partij moet op de Internationale Congressen toegelaten worden, daar zij voldoet aan de voorwaarden, gesteld door de statuten van de Internationale. Wat betreft de toelating van haar gedelegeerde in het Bureau en het aantal van haar stemmen op het congres, deze vraag zal beslist worden door het congres te Kopenhagen, als de Hollandse kameraden deze strijd zelf niet bijleggen.“

Uit deze tekst blijkt, dat Singer niet afweek van de formele instelling, daar hij de definitieve beslissing van de vraag aan de Hollandse sectie van het internationale congres overlaat: doch hij onderstreept tegelijk, dat de Internationale de Marxistische Hollandse Partij erkent. Adler kon niet tot het tegendeel besluiten, hij kon niet besluiten openlijk te zeggen, dat hij de Hollandse Marxisten niet als leden van de Internationale erkent, dat hij de opvattingen van het Uitvoerend Comité deelt, dat de Marxisten direct afwijst. Adler stelde een resolutie voor: „Het verzoek van de S.D.P. wordt aan de Hollandse Sectie ter hand gesteld. Als deze Sectie het onderling niet eens wordt, dan is er beroep op het Bureau”.

Het formele standpunt is hetzelfde als bij Singer, maar uit de tekst is het duidelijk, dat de sympathie van deze resolutie aan de zijde der opportunisten is, immers over de erkenning van de Marxisten als leden van de Internationale wordt niets gezegd.

En de stemming over de resoluties toonde duidelijk dat de geest van de ene zowel als van de andere resolutie door de leden van het Bureau zeer goed begrepen werd. Voor Singer verklaarden zich elf stemmen: 2 van Frankrijk; 2 van Duitsland; 1 van Engeland (S.D.) 2 van Argentinië; 1 van Bulgarije; 1 van Rusland (Sociaal-democraat) 1 van Amerika (Soc. Arb. Partij).

Voor Adler waren 16 stemmen: 1 van Engeland (Onafh. Arb. Partij); 2 van Denemarken, 2 van België; 2 van Oostenrijk; 2 van Hongarije; 1 van Polen (P.P.S.) 1 van Rusland (Sociaal-revolutionairen) 1 van Amerika (Soc. Partij); 2 van Holland (van Kol en Troelstra) en 1 van Zweden.

Het orgaan van de Duitse revolutionaire sociaal-democraten de „Leipziger Volkszeitung” noemde deze beslissing van het Internationale Socialistische Bureau terecht betreuenswaardig. „In Kopenhagen moet de proletarische Internationale deze beslissing herzien” — besluit het terecht.

„P.g. Adler”, schreef een ander blad van de zelfde richting — de „Bremer Bürgerzeitung” van 11 November 1909, „treedt als de advocaat op van het internationale opportunisme, van alle soorten”.

Zijn resolutie werd aangenomen „dank zij de steun van een opportunistisch samenraapsel”.

Aan deze gerechtvaardigde woorden kunnen wij, Russische sociaal-democraten, slechts toevoegen, dat onze sociaal-revolutio-

nairen zich natuurlijk gehaast hebben om met de P.P.S. een plaatsje in het opportunistische gezelschap in te nemen".

Zoals men ziet: Lenin's sympathie was volledig aan de zijde der S.D.P., van onze nieuwe partij en hij beschouwde haar stichting in de situatie van 1909 als onvermijdelijk en juist.

Daardoor immers bleef het mogelijk de stem van het Marxisme hier in Nederland te doen spreken, al waren de zwakheden van de nieuwe Marxistische revolutionaire partij niet weinige. Haar voornaamste gebrek, haar afgeslotenheid van de massa en de sterke sectarische instelling van haar leiding, kwam eigenlijk in de aanvang reeds aan de dag. Men overschatte de eigen invloed, en zoals men zich bij de scheuring had laten overrompelen en door de handige taktiek der opportunisten had laten isoleren, zo aanvaardde men daarna al te passief de geringe omvang der nieuwe partijformatie.

Na het roeyement van de Tribune-redacteuren namen wij nog niet direct maatregelen tot oprichting van een nieuwe partij, want we wilden eerst nog de uitslag van het referendum afwachten. Over de stichting van de nieuwe partij waren de meningen onder de Tribunisten verdeeld. Tot de Tribunisten behoorden in die dagen vele vooraanstaande figuren: F. M. Wibaut, Sam de Wolff (die zelfs een boycot van „Het Volk" voorstelde), Th. v. d. Waerden, Henriëtte Roland Holst, Albarda, Wiedijk, De Levita, Fr. v. d. Goes, Dr. Pannekoek, Mr. Mendels, om er maar enkele te noemen.

Toen het referendum het besluit van het congres van Deventer had bekrachtigd, werd besloten over te gaan tot de stichting van de nieuwe partij. De oprichtingsvergadering van de Sociaal-Democratische Partij (S.D.P.) vond plaats in Handwerkers Vriendenkring te Amsterdam. Als typische bijzonderheid van deze oprichtingsvergadering herinner ik mij, dat de beroemde toneelschrijver Herman Heyermans jr. — die altijd ons weekblad had gesteund — op deze oprichtingsvergadering de vraag stelde of hij niet tegelijkertijd lid van de S.D.P. en van de S.D.A.P. kon zijn! Om deze naïviteit lachten de congressisten uitbundig. Wijnkoop, die voorzitter was, hielp Heyermans uit de droom, in Holland, zeide hij, was dit niet mogelijk, maar in Engeland kon men wel van twee politieke arbeiderspartijen tegelijk lid zijn. Voorts herinnerde ik me nog een tekenende uitspraak van Mendels, die op deze bijeenkomst sprak over het program der nieuwe partij, dat natuurlijk het oude program van de S.D.A.P. bleef,

want op die grondslag hadden wij immers onze Marxistische strijd gevoerd. En Mendels vertelde in deze bijeenkomst, dat hij als hij voormannen der S.D.A.P. ontmoette aan hen de vraag stelde: „Ben jij nog geen lid der S.D.P.?” waarop hij beweerde het stereotype antwoord te hebben gekregen; „Nee, nog niet!” Deze uitspraak was typisch voor de verwachtingen van Mendels. Toen ze niet vervuld werden was hij binnen korte tijd weer teruggekeerd in de S.D.A.P.

Bij de verkiezing van het Partijbestuur werd Wijnkoop tot voorzitter en ik tot 2e voorzitter gekozen. Marie Mensing werd secretaresse en Jan Ceton werd als penningmeester aangewezen. Ik mag me er op beroemen vanaf die tijd, onafgebroken tot op de huidige dag, lid te zijn geweest van het bestuur der Partij, die hier in Nederland de vaan van het Marxisme en het Leninisme hoog heeft gehouden.

Allerlei herinneringen

De ontwikkelingsclub „Nieuw Leven” — Cursussen van Gorter, Roland Holst, Van der Goes e.a. — De „Rode Duivel” in debat op een christelijke vergadering — Een afrekening met de anarchisten — Verdrongen uit het bestuur der H.B.B. — Ik ondervind veel sympathie en kameraadschap — Mij werk in de Bakkersgezellenbond — Propagandist der S.D.P.

Het spreekt vanzelf, dat het ons, voormannen van de jonge S.D.P., niet gemakkelijk werd gemaakt. Ons werd niet veel gespaard aan schimpscheuten en verachtelijke bejegening van de zijde der triomferende revisionisten. Wat mij zelf betreft, was ik er mij van bewust, dat mijn positie als secretaris van de Haagse Bestuurdersbond wel niet lang meer te handhaven zou zijn. Ik bedoel natuurlijk de gesalarieerde functie; mijn positie in de arbeidersbeweging zelf, het vertrouwen en de kameraadschap van mijn strijdgenoten, die waren te stevig verankerd door de jarenlange gezamenlijke strijd dan dat die zo licht te ondermijnen zouden zijn geweest. Ik wil hierover nog het een en ander vertellen.

Het nauwere contact tussen mij en de „Nieuwe Tijd”-groep bestond reeds vanaf de winter 1901—1902. Ik heb verteld, dat ik toen reeds sterke behoefte voelde aan meer theoretische kennis en het inzicht, dat die door de partij niet in voldoende mate werd verbreid, deed mij het initiatief nemen tot de stichting van de ontwikkelingsclub „Nieuw Leven”, samen met G. v. d. Molen en J. J. Muylwijk, twee kameraden, die aan de posterijen werkzaam waren en die helaas veel te vroeg zijn gestorven. Wij

vormden met ons drieën het eerste bestuur van de ontwikkelingsclub, waarvan ik de voorzitter was; v. d. Molen was penningmeester en Muylwijk was secretaris.

Wat heeft die club een prachtig werk voor de socialistische ontwikkeling in Den Haag gedaan! Voorop staan in mijn herinnering de zes cursusvergaderingen met Gorter. Prachtige vergaderingen hadden wij ook met Frank van der Goes over verschillende onderwerpen, o.a. over „de betekenis van de model-fabrieken”. Dat was toenmaals het geliefkoosde middel van de „verlichte bourgeoisie” à la van Marken, de modelfabrikant der Gist- en Spiritusfabrieken te Delft, om de arbeiders door hun bijzonder stelsel van uitbuiting met aandeel in de winst, z.g. medezeggenschap en door de beruchte „fabriekskernen” van de klas senstrijd af te houden. Hij sprak verder voor ons over „de maatschappelijke oorzaken van de prostitutie”, over „de vrouw in het arbeidsproces” over „de arbeidskracht” enz.

Ook de prachtcursussen van Mevr. Roland Holst over bepaalde gebeurtenissen uit de geschiedenis van de klassenstrijd, die ze later meer uitgebreid heeft gehouden voor de Federatie Amsterdam der S.D.A.P., en die toen, gestenografeerd door W. Drees, onder de titel „Geschiedenis van de proletarische klassenstrijd” in boekvorm in de „Sociale Bibliotheek” zijn verschenen, zijn het eerst voor onze ontwikkelingsclub gehouden.

Ook A. H. Gerhard sprak in verschillende cursusavonden over zijn geliefkoosde onderwerpen, die met zijn Dageraadsoptellingen samenhangen. Zijn geestige snuit en de pakkende manier waarop hij zijn onderwerpen behandelde, maakten hem tot een van de geliefdste sprekers uit die dagen. Hoe buitengewoon groot Gerhard's indruk op zijn vele toehoorders was, moge hieruit blijken: toen hij eens op een avond scherp inging tegen hen, die het vrije onderzoek als een duivelse inspiratie diskwalificeerden, riep hij plotseling in verontwaardiging uit: „Als dat zo is, dan ben ik de duivel in eigen persoon”, waarop een in overspanning luisterende juffrouw een angstige gil slaakte en flauw viel!

Ik heb aan al die vergaderingen tal van herinneringen. Mevrouw Roland Holst was toen, evenals Gorter, in haar volle kracht. En van haar redevoeringen ging een welhaast magische kracht uit. Hoe weinig Gorter en zij toen nog begrepen van de mentaliteit der Haagse arbeiders bleek mij hieruit, dat ze telkens weer informeerden wat dat nu eigenlijk voor een soort pu-

bleik was, dat daar in zo groot getal naar onze cursussen kwam. Zij, die veel spraken in Twente en Rotterdam en elders, voor een arbeiderspubliek, begrepen er niets van, dat het in Den Haag luisterende gehoor er zo goed gekleed uitzag. Ze hadden altijd het gevoel voor een bourgeois-publiek te spreken, niet wetende dat de Haagse arbeiders de gewoonte hadden, zich altijd vóór de vergadering te verkleden, d.w.z. hun z.g. „uitloperkje“ aan te trekken. Daardoor onderscheidden ze zich in uiterlijk weinig van de aanwezige intellectuelen en beter gesitueerden.

Aan de avonden met Frank van der Goes heb ik enige kostelijke herinneringen bewaard: hij zou bij ons over een vooraf aangekondigd onderwerp spreken. Het liberale kamerlid Roodhuizen had zich van een kaart voorzien, zoals ons bekend was, en zou dus debatteren. Wij hadden ons daarop al gespitst, maar tot onze niet geringe teleurstelling, kwam op de avond van de vergadering v. d. Goes droogjes met de mededeling, dat hij over een ander onderwerp zou spreken, want hij had bij vergissing de verkeerde aantekeningen meegenomen.

Ik deelde vroeger al eens iets mee over de professorale verstrooidheid van v. d. Goes. Dat bracht ons menig vrolijk moment. Zo vergeet ik nooit, dat v. d. Goes eens op een avond voor „Nieuw Leven“ kwam spreken, waarbij hij zijn gegevens meebracht in één eigen gemaakte, met kleurige wol versierde z.g. „reticule“ van zijn vrouw, omdat hij in zijn haast zijn actentas niet had kunnen vinden. Hij zette het ding bescheidenlijk in een hoekje achter de bestuurstafel, waarbij Koos van Langen de guitenstreek uithaalde om het onder daverend gelach van de aanwezigen op de bestuurstafel te deponeren terwijl v. d. Goes vol ernst aan zijn onderwerp bezig was.... Bij een andere gelegenheid had v. d. Goes gesproken, waarbij ik ter controle van de tijd, — want anders zou v. d. Goes daar niet aan denken, — mijn horloge op tafel had gelegd. De vergadering was afgelopen en onderweg naar huis merk ik plotseling, dat ik mijn horloge kwijt ben. Ik bel de conciërge op van de Centrale Arbeidersverzekering, in wier gebouw we onze vergadering hadden gehouden en deelde hem mijn verlies mee. Of hij het maar voor mij op wilde bergen, dan zou ik het de volgende dag wel komen halen. Maar hij verzocht me even te willen wachten, dan zou hij wel even gaan kijken. Na een moment deelde hij mij mee, dat er geen horloge op de bestuurstafel lag en ik dacht dadelijk, dat onze vriend v. d. Goes het wel bij vergissing had

meegenomen. Ik schreef hem een briefje en ik kreeg het volgende kostelijke antwoord:

W. de Visser,

Uw horloge kunt ge bekomen in hotel van Zeven. Toen ik van morgen opstond bemerkte ik tot mijn verbazing, dat ik twee horloges in één vestzak had zitten,

Handdruk, F. v. d. Goes.

Maar om terug te komen tot de vergaderingen van „Nieuw Leven“. Voor ons trad b.v. ook Eduard Anseele op met het onderwerp: „Coöperatie en Socialisme“, dat vooral het personeel van de „Volharding“ — waartoe ik behoorde, in hoge mate interesseerde. Ik durf zonder vrees voor enige tegenspraak te zeggen, dat vele leden van de Haagse arbeidersbeweging tot op de huidige dag de beste herinneringen aan het principiële en culturele werk van „Nieuw Leven“ hebben overgehouden, terwijl er niet weinigen zijn, die door dat werk tot de socialistische beweging zijn gekomen. Er was in die jaren bij vele socialistische arbeiders een grote en echte leergierigheid, en die moet er nu ook weer komen, dat is een levensbelang van de beweging..

Ik wil nu iets vertellen van een debatvergadering, die we in Den Haag hadden georganiseerd tussen de anti-revolutionaire dominé Rudolf en de sociaal democratische predikant Ds. v. d. Heide, waarbij ik als voorzitter fungeerde. De anti-revolutionaire dominé was een in zijn partij zeer gezien man, bij socialisten was hij echter minder populair omdat hij, als voorstander van de doodstraf eens had verklaard als het moest, zélf bereid te zijn het beulswerk te verrichten. Welnu met die dominé organiseerde de afdeling Den Haag I van de S.D.A.P. een debatvergadering, waar voor ons de toenmaals nog jonge Ds. v. d. Heide zou spreken. Het onderwerp was „Godsdienst en Socialisme“ en Ds. Rudolf was de eerste spreker. Hij betoogde, dat godsdienst en socialisme als water en vuur tegenover elkander stonden, niet met elkaar te verenigen waren, enz. v. d. Heide daarentegen verdedigde het standpunt, dat een waarachtig Christen, die zijn godsdienst goed wilde beleven, niet anders dan socialist kon zijn. Ds. Rudolf was een talentvol spreker, die ondanks het feit, dat de vergadering in grote meerderheid socialistisch was, niet naliet indruk op zijn gehoor te maken. Zijn spreektrant had niets van het zalvende van sommige dominé's en zijn betoog was

buitengewoon logisch opgebouwd. Ds. v. d. Heide had ook uiterst veel werk van zijn rede gemaakt en hij leverde een knappe speech, waarin hij het standpunt van den religieusen socialist uiteenzette. Dat was een debatvergadering op ongemeen hoog peil, waarbij de vormen van het debat superieur konden worden genoemd, al geloof ik niet, dat de jonge v. d. Heide toen al voldoende tegen een tegenstander van de kracht van Ds. Rudolf opgewassen was.

Deze debatvergadering was eigenlijk een gevolg van een andere vergadering, die daaraan voorafgegaan was, waar Ds. Rudolf sprak over hetzelfde onderwerp voor de Christelijke Jongeliedenvereniging in hun gebouw aan de Prinsengracht in Den Haag. Wij hadden voor die vergadering L. M. Hermans, bijnaamd „De Rode Duivel” — deze bijnaam was ontleend aan het blad van die naam dat hij vroeger uitgaf — die toenmaals in Rotterdam woonde, voor debat laten overkomen. Nooit vergeet ik de indruk, die dat debat op de in meerderheid Christelijke toehoorders moet hebben gemaakt. Als ik mij niet vergis, dan waren ook Albarda en v. d. Waerden, die destijds nog in Delft studeerden, onder de aanwezigen. Onze debater Hermans had toendertijd de gewoonte zich ietwat zonderling te kleden. Een jacuet-jas van geruite stof met een zwart fluwelen kraag en dito omslagen aan de mouwen als een soort opgenaaide, zwarte manchetten. Een donkerrood laag uitgesneden vest, een overhemd van een zonderlinge kleur, een staande boord met een grote zwarte „lavallière”, te weten een wapperende zwarte das. Een slordig-grappige deukhoed en een dikke wandelstok over de arm completeerden zijn opvallend costuum. En aldus stapte Hermans, door ons begeleid, de christelijke vergaderzaal binnen, waar al een gemompel van bevreemding opging over de zonderlinge, vreemde eend in deze bijt.

Ds. Rudolf hield zijn rede en besloot met de mededeling aan zijn gehoor, dat er ditmaal wel debat zou zijn, wijl hij den heer Hermans in de zaal zag. „Deze heer reist mij blijkbaar na,” verklaarde Ds. Rudolf, — „hij heeft zich als het ware op mijn redevoeringen geabonneerd”.... Hierna vroeg de voorzitter of er wellicht onder de aanwezigen waren, die met de spreker van gedachten wensten te wisselen of vragen hadden te stellen, waarop Hermans naar voren kwam. Nu heeft Hermans een licht spraakgebrek, wat aan zijn wijze van uitdrukking een zeer komisch accent geeft, terwijl hij bovendien een levendige geestig-

heid bezit, die onbedaarlijk op de lachspieren werkt. Zijn stem klinkt op:

„Ja, mijngeeg de voogzitteg, ik Heggemans!”

Onder daverend gelach begeeft Hermans zich in zijn zonderlinge kledij naar het podium, waar de jonge voorzitter hem met plechtstatige stem het woord verleent. En Hermans vangt aan met de opmerking:

„Mijngeeg de voogzitteg, de spgekeg heeft zich beklagd, dat ik geabonneegd ben op zijn gedevoegingen. Maag hij is blijkbaag het spgeekwoogd veggeten: „Al is de leugen nog zo snel, de waagheid achtegggaalt hem wel!...” De vergadering is plotseling alle christelijke plechtstatigheid kwijt, barst los in een onbedaarlijk gelach, dat regelmatig werd gevoed door een onophoudelijke reeks van de dolste en geestigste zetten van Hermans, lie daarin werkelijk vermaard was. Het was Rudolf eenvoudig onmogelijk na dit gekruide debat de ernst van de vergadering te herstellen. Daarover beklagde hij zich, waarop wij hem het vorgenoemde debat met v. d. Heide aanboden.

L. M. Hermans was wel een merkwaardig type van een socialistisch volksredenaar, van wie men moeilijk had kunnen voorspellen, dat hij nog eens lid van de Eerste Kamer en wethouder van Arnhem zou worden. Hij wist zijn gehoor van verbittering te vervullen door b.v. te verhalen over zijn gevangenisbelevissen. Maar kwam dan weer met iets onbedaarlijk komieks: „Ik was vegetagieg”, vertelde hij, „en kon het hagde gevangenisbgood niet bijten. Toen kwam de dokteg en die wilde mijn gebit zien. Hij zei: je gebit is goed, eet jij maag van dat zwagte goggebgood!.... Maag hij zag niet, dat ik zo'n gebit had!” Waarop Hermans voor de perplexe vergadering zijn.... valse gebit uit de mond haalde!

Niettemin kon deze zelfde Hermans stem verlenen aan de verontwaardiging van het proletariaat over het onrecht dat de werkende massa werd aangedaan, dat hij zijn gehoor in felle gramschap wist mee te slepen, om dan het volgende moment de hoorders weer te laten lachen, dat de lever schudde.

Toch zijn de herinneringen aan de vele vergaderingen, die ik in Den Haag meemaakte, niet alle aangenaam. De openbare vergadering met S.J. Pothuis van de Amsterdamse Bestuurdersbond en Tas van de Bakkersgezellenbond op 17 Dec. 1905 was b.v. allerminst een aangename bijeenkomst. Het onderwerp was: „de strijdmiddelen van het N.V.V.” en „het standpunt van de

Ned. Bakkersgezellenbond". Het was een stampvolle vergadering en er hing een gespannen stemming. Er waren veel anarchisten en syndicalisten aanwezig. Een oorverdovende colportage was in gang, met de meest verschillende geschriften. De stem van een grote, sterk-gebouwde timmerman klonk boven alles uit: „Eigen boontjes doppen", lees de brochure van.... en dan volgden titels en namen van schrijvers: Christiaan Cornelissen, van Emmenes en anderen, dat waren de voormannen en woordvoerders van het anarchisme.

Ik was de voorzitter. En ik begreep dadelijk al, dat het herrie zou worden, maar ik was vastbesloten stevige leiding te geven. Het ging er namelijk om of wij, modern-georganiseerden, ons recht op vergaderen zouden kunnen doorzetten.... Met drie forse hamerslagen op de tafel, verzoek ik om stilte. Geef daarna een korte uiteenzetting van het doel der vergadering. Ik heb sprekers en onderwerp nauwelijks genoemd of er stijgt een loeiend geroep op: „laat die moderne verraaiers niet aan het woord komen!" „Is er debat?" „Hoeveel tijd is er voor debat?" Een en ander naar de liefelijke gewoonte der anarchisten van die dagen, ge kruid met de sappigste scheldwoorden aan het adres van die vervloekte parlementariërs, die langs de ruggen der arbeiders naar boven wilden kruipen en de vakbeweging aan de S(tudenten) D(ominé's) en A(dvocaten) P(artij) wilden uitleveren. Ik probeer opnieuw met een paar flinke hamerslagen stilte te verkrijgen, ik zeg, dat wij hier onomwonden ons standpunt voor het front van de massa willen uiteenzetten, dat we ons door niets hiervan zullen laten terughouden en dat de manier, waarop men blijkbaar het spreken onmogelijk wil maken, een scherp licht werpt op de vrijheidsliefde van de anarchisten. Of ze soms bang waren voor de propagandistische kracht van ons beginsel? En toen daarna een ogenblik stilte was verkregen, voegde ik er bij, dat ik niet zou dulden, dat de sprekers tijdens hun betoog zouden worden gehinderd, dat we op alles waren voorbereid en er niet tegen op zouden zien, om eventuele herriemakers, als het moest, met geweld te verwijderen.

De meesten der aanwezigen kenden mij persoonlijk héél goed, ze wisten, dat ik reeds in mijn jeugd een ruige klant was en ik genoot een zekere faam vanwege de vele kloppartijen, waarin ik herhaaldelijk gewikkeld was geweest. Ook in de strijd om de tactiek in de beweging had ik mij dikwijls tegen lichamelijk geweld van de zijde mijner anarchistische tegenstanders met

succes geweest. Men wist dus, dat het geen lege woorden waren, die ik sprak, maar dat ze waren ingegeven door de niet te breken wil om voor ons recht van meningsuiting tot het uiterste op te komen. Tas kon dan ook ongehinderd spreken.

Hierna kreeg Pothuis het woord, die aan de hand van een reeks historische feiten uit binnen- en buitenland, de noodzaak betoogde van centraal-sterk-gedisciplineerde, op middelen van grote weerstand steunende organisaties. Waarbij hij natuurlijk niet vergat de politieke strijdmiddelen te noemen. Zo nu en dan flitste het door de zaal, maar het lukte ook Pothuis zijn rede geheel te doen uitspreken.

Van Emmenes kwam in debat en sprak op een meer dan schunnige manier. Tijdens zijn debat, maar vooral tijdens de repliek van Pothuis, was er vaak een hels en oorverdovend lawaai, en dreigde de bijeenkomst meermalen in een vreselijke warboel uiteen te spatten. Pothuis kon onmogelijk zijn repliek beëindigen. Tijdens de rede van Pothuis was reeds enige malen geroepen of hij aandorst een debat met van Emmenes aan te gaan. En met Pothuis had ik afgesproken de anarchistische opposanten mee te delen, dat wij tegen debat niet opzagen en besloten hadden een nieuwe vergadering met debat, uitgaande van de Haagse Bestuurdersbond, te houden. Maar dat we op deze vergadering absoluut ongehinderd onze mening wilden uitspreken en dat we niet zouden dulden, dat ons dit zou worden onmogelijk gemaakt. Zo lukte het ons toch nog deze vergadering tot een einde te brengen, zonder dat er lichamelijk geweld was gepleegd, al was het heel duidelijk, dat dit de opzet van de „Vrijen” was geweest. Pothuis stuurde mij de volgende dag nog een schriftelijk blijk van instemming met mijn stevige leiding.

Op Vrijdag 12 Januari 1906 had de met spanning verbeide nieuwe vergadering plaats. De atmosfeer was reeds voor de aanvang uiterst geladen. Hoewel het in het hartje van de winter was, twijfelden we er niet aan of het zou er warm naar toe gaan: van Emmenes was weer voor debat aanwezig. Reeds ver vóór het uur van aanvang waren de leden van de Haagse Bestuurdersbond en van de S.D.A.P. aanwezig. Maar ook de „Vrijen” waren in grote getale opgekomen en alles verdrong zich om een plaats zo dicht mogelijk bij de bestuurstafel en bij het spreekgestoelte.

Onzerzijds waren we op alles voorbereid, want we kenden

onze Pappenheimers. Konden ze het met gewone argumenten niet winnen, dan maar met slaande, in dit geval met stoelen en tafels, geargumenteerde. Van partijgenoten-bouwvakarbeiders wisten we reeds, dat een aantal onder leiding van den reeds genoemden jongen timmerman, met knuppels gewapend aanwezig zouden zijn. Er zat onder die omstandigheden niets anders op, dan dat we geweld met geweld moesten beantwoorden. Enkelen van ons hadden zich dan ook voorbereid, door zich van enig primitief wapen te voorzien.

Reeds bij de opening maakte ik gebruik van de gelegenheid om de opmerking te plaatsen, dat het zeker de wil van elken aanwezigen werkelijken strijder moest zijn om deze vergadering in waardige rust en ernstige aandacht te doen plaats hebben. Ik wees er op, dat argument tegen argument zou worden geplaatst en dat elkeen in overeenstemming met de waardigheid van zijn beginsel ernstig moest overwegen langs welke wegen en met welke wapenen moest worden gestreden om de klassekracht der werkersmassa te vergroten en de overwinning op ons aller vijand het kapitalisme te kunnen bevechten. Ik deelde mee, dat Pothuis slechts één uur zou spreken en dat er daarna volledig gelegenheid tot debat zou zijn. En ieder die dit zou pogen te verhinderen, zou onverbiddelijk uit de zaal worden verwijderd.

Met de ernst van een stuurman aan het roer hield ik de gehele vergadering in het oog, terwijl ik aan Pothuis het woord verleende. En het scheen inderdaad aanvankelijk alsof het ons zou gelukken een rustige vergadering te houden. Zolang van Emmenes voor het debat nog niet aan het woord was geweest, hielden zijn geestverwanten zich stil al kostte dit velen zichtbaar grote moeite. Dit laatste vooral toen Pothuis de feiten opsomde, waarbij brokken klassenstrijd verloren gingen, die bij een goede voorbereiding en met een deugdelijke tactiek gewonnen hadden kunnen worden. Onder daverend applaus van ons en met gejoel en gefluit van de anarchisten, eindigde Pothuis zijn met veel ernst uitgesproken en goed-voorbereide rede.

Daarna was het woord aan van Emmenes, die met rapheid van tong en met de onmiskenbare geestigheid waarover hij beschikte, rustig alle argumenten van Pothuis ter zijde liet, en speculerend op de laagste hartstochten en wangunst van zijn gehoor, in ging tegen de „politieke listelingen“, die de socialistische beweging zouden hebben afgeleid van de revolutionaire

weg naar het verderfelijk pad van het parlementarisme. Daar waren de lokkende baantjes, de corruptie en het verraad. En deze lieden wilden nu ook de revolutionaire vakbeweging uitelkaar scheuren. De „misgeboorte" vol wratten en zweren, die Haagse Bestuurdersbond heette, was nu ook in Den Haag opgericht, alles moest worden gedaan om te zorgen, dat dit „abces aan het lichaam van de arbeidersbeweging" zou worden uitgesneden. „Zachte heelmeesters maken stinkende wonden", hier moest „met vaste hand" worden ingegrepen. Zo ging van Emmenes een uur lang te keer en men begrijpt hoe die taal op de reeds oververhitte gemoederen werkte. Met geloei en gefluit werd Pothuis bij de repliek ontvangen. De wacht om de kathedraal had de grootste moeite om de opgehitste menigte tegen te houden. Ik hamerde verwoed op de tafel, eiste van van Emmenes, dat hij zijn geestverwanten zou kalmeren, maar hij bleef met een grijnslachend gezicht rustig zitten. Tenslotte overschreeuwde ik één moment de kokende massa, sprak ervan, dat het een schandaal was, dat aldus van de vrijheid van debatteren gebruik werd gemaakt. Men was dus blijkbaar bang om ons aan het woord te laten en ik betoogde dat dit toch wel van ongekende lafheid en zwakte getuigde. Dat sloeg één moment in. Pothuis kon zich werkelijk even verstaanbaar maken. Maar toen het er naar leek of hij de indruk van de frases van van Emmenes door juiste argumenten kon wegnemen, begon deze zelf te interrumperen. Dat werkte als benzine op een vuurgloed. De anarchisten schenen door een soort razernij aangegrepen. Ik beukte mijn hamer stuk om stilte te verkrijgen. Toen vloog er een stoel door de zaal. Dat was blijkbaar het signaal tot de algemene aanval.

Zonder mij ook maar één moment te bedenken, sprong ik over de bestuurstafel heen en gesteund door mijn trouwe makers, waarbij ik nooit het cordate optreden van den toenmaligen typograaf Simon de Vries zal vergeten, zorgden we dat in minder dan geen tijd de zaal en de galerij van „Concordia" leeg waren. Van Emmenes kwam tijdens deze ontruiming te vallen en belandde onder de voeten van zijn eigen geestverwanten. Hij kwam zodanig terecht, dat hij nooit meer op een vergadering is opgetreden. Dit was het einde van het weinig roemrijke openbare leven van van Emmenes, dat weinig goeds en enorm veel kwaads voor de Nederlandse arbeidersbeweging heeft opgeleverd.

Ik kon toenmaals weinig vermoeden, dat de tegenstellingen in de sociaal-democratische beweging mij tenslotte uit de leiding van de Haagse Bestuurdersbond zouden doen verdwijnen. Het initiatief tot zijn oprichting, na de mislukking van de reorganisatie van het Haags Vakcomité, was van mij uitgegaan. Vele verenigingen had ik tot aansluiting bewogen en nieuwe verenigingen had ik er vele helpen oprichten. Telde de H.B.B. in Sept. 1904 bij de oprichting 7 verenigingen met 530 leden, in Sept. 1909 telde hij 2325 leden en 28 aangesloten organisaties. Wat ik voor die organisatie was, moge uit het volgende blijken: ik was secretaris, ambtenaar van het Bureau van Arbeidsrecht en redacteur van het maandblad „de Bondsvaan“, waarvan ik bovendien nog de expeditie verzorgde. Verder behoorde ik tot de meest gevraagde sprekers: van de 43 spreekbeurten, die er in Den Haag namens de Bestuurdersbond werden gehouden, vervulde ik er 40. Mijn jaarverslag en dat van het Bureau van Arbeidsrecht werd met algemene stemmen goedgekeurd. Maar toen de bestuursverkiezing kwam werd een andere candidaat een volstrekt onbekende, zekere C. Benschop tegenover mij gecandideerd.

Wat was hiervan de oorzaak?

Dezelfde oorzaak, die er toe had geleid mij enkele maanden tevoren uit het bestuur van de S.D.A.P.-afdeling te verwijderen. Ik had immers meegedaan aan de oprichting van het weekblad „De Tribune“, ik stond in de strijd tussen revisionisten en Marxisten konsekwent aan de zij van de laatsten. Ik weigerde, na het roeyement van Deventer, mijn politieke vrienden in de steek te laten en werd daarom na een felle ophitsing der revisionisten uit het bestuur van de afdeling der S.D.A.P. verwijderd. Na de uitspraak van het referendum over het roeyement der Tribune-redacteurs, trad ik uit de S.D.A.P. en werd ik lid en tweede voorzitter van de intussen opgerichte S.D.P., die trouw bleef aan het Marxistisch program der S.D.A.P. en die dit tot haar partijprogram maakte. De jonge S.D.P. verklaarde zich onomwonden vóór de moderne vakorganisatie, maar niettemin verlangden de revisionisten van mij, dat ik voor de S.D.P. zou bedanken, omdat er anders een ander tegenover mij candidaat zou worden gesteld en.... verkozen. Want de secretaris van de Bestuurdersbond wordt niet gekozen door de leden van de aangesloten organisaties, doch door de bestuurders dier organisaties. Zo was men dus in staat om mij te verdringen terwijl

het voor mij niet mogelijk was mij op de leden te beroepen. Het spreekt vanzelf, dat ik weigerde voor deze verkapte broodroof te wijken. Ik koos de trouw aan mijn beginsel boven het baantje van secretaris van de Haagse Bestuurdersbond.

Al was er dan van enige aarzeling over het te nemen besluit bij mij geen sprake, toch wil ik graag bekennen, dat het besluit zelf mij zwaar viel. In het leggen van de grondslagen voor de moderne vakbeweging in Den Haag en in het oprichten van de Haagse Bestuurdersbond zat een goed stuk van mijn leven. Nu, na bijna dertig jaar, herinner ik me nog de ontroering, die me aangreep, toen men de bezittingen van de Haagse Bestuurdersbond, een grote kast, de pers, vermenigvuldigingsapparatuur enz. enz. uit mijn woning kwam weghalen. Dit dode materiaal had voor mij levende betekenis. Ik had het met volle overgave gebruikt, om de strijdkracht van mijn klasse te vergroten en er was immers geen enkele gegronde reden om mij dit mooie werk, waaraan ik zo gehecht was, te ontnemen. Ondanks alle verschil van mening stond het immers vast, dat ik de beginselen van de moderne vakbeweging trouw was toegedaan. Dit bleek trouwens ook wel uit de vele werkzaamheden, die ik voor mijn vakbond, de Nederlandse Bakkersgezellenbond, zou voortzetten. Ik was en bleef voorzitter van de plaatselijke afdeling en lid van het hoofdbestuur van de Nederlandse Bakkersgezellenbond.

Toen het eerste jaarverslag van de Haagse Bestuurdersbond, na mijn aftreden, verscheen, werd mij hulde gebracht voor hetgeen ik voor de moderne vakbeweging, de Bestuurdersbond en het Bureau voor Arbeidsrecht had gedaan. Erkend werd, dat ik altijd trouw en ronduit voor mijn beginsel was opgekomen. Betreurd werd echter, dat ik niet meer voor de samenstelling van een goed archief had gedaan. Maar de nieuwe secretaris was het blijkbaar onbekend, dat in mijn tijd de Haagse Bestuurdersbond over te weinig financiën beschikte om gelden beschikbaar te stellen voor een archief. Overigens, de Haagse Bestuurdersbond heeft daar weinig nadeel van ondervonden, want ik schafte mij persoonlijk altijd zoveel mogelijk literatuur aan, waarvan ik dan ook voor de H.B.B. gebruik maakte. Zodat ook deze critiek ongerechtvaardigd was.

Ik moet zeggen, dat bij alle kleinzieligheid en het weinig verheffend geïntrigeer, die tegen mij werden aangewend, ik toch ook veel sympathie en kameraadschap mocht ontmoeten in deze voor mij zo moeilijke tijd. Toen ik mijn werkkring in de Haagse

Bestuurdersbond moest opgeven, werd ik weer herbenoemd bij de „Volharding“ en bij mijn terugkeer in het bedrijf werd ik door al mijn collega's, zonder uitzondering, met grote hartelijkheid begroet.

Ik heb steeds grote sympathie gevonden bij de makkers met wie ik samenwerkte en die mij menig bewijs van hun vertrouwen gaven. Reeds op 13 December 1905 werd ik b.v. candidaat gesteld voor de Gemeenteraad door de afdeling der S.D.A.P., hetgeen destijds al groot misnoegen wekte bij de revisionisten. In 1906 werd ik opnieuw candidaat gesteld voor de raadsverkiezingen van 1907, waarbij ik stond tegenover de candidatuur van Treub, met wie ik scherp debatteerde en mij theoretisch genoeg geschoold toonde om zijn knagen aan de grondpijlers van het Marxisme te weerleggen. Daarbij maakte de geleerde Prof. Dr. Mr. M. W. F. Treub, de man, die gepoogd had in zijn geschriften een „wetenschappelijke“ bestrijding van het Marxisme te geven, het mij vrij gemakkelijk, omdat hij of geveer al zijn argumenten tegen het socialisme had ontleen aan Bernstein's critiek op de wetenschap van het socialisme.

Ook onder mijn eigen vakgenoten had ik mij gezag veroverd. In de strijd voor het afschaffen van de ellendige nachtarbeid, stond ik jarenlang in de voorste gelederen. Het bakkerij-proletariaat behoorde wel tot de meest uitgebuide maatschappelijke groep in die tijd. Arbeidsweken van 80 à 90 uur waren geen uitzondering maar regel. En 's Zaterdags — de zogenaamde dubbele dag — werd gewoonlijk „het wijzertje rond“ en zelfs langer gewerkt. Er kwamen herhaaldelijk gevallen voor, dat er 24, ja 26 uren achtereen werd gewerkt. Vele bakkersgezellen droegen van dit beulswerk dan ook de kentekenen, doordat ze lichamelijk waren vergroeid. Van het zware werk achter de trog kreeg men x-benen, die men, tekenend genoeg, „bakkers-benen“ noemde. Bakkersgezellen sliepen overdag, als de overige familie, vrouwen en kinderen, op waren, zodat er van rust maar weinig kon komen en bijna elke bakker er lijkleek uitzag. Natuurlijk werkte dit ook in op het moreel der arbeiders, die in weinig anders genot vonden, dan in een borrel, die hen voor een wijle de vermoeienis en de ellende kon doen vergeten. Ik heb met volle kracht gestreden tegen de misstanden en niets onbeproefd gelaten, om mijn bedrijfsgenoten, werkzaam in het particuliere bedrijf, uit de sociale ellende te verheffen. Bij de coöperatie „De

Volharding", waar ik werkzaam was, hadden we de gunstige uitzondering van een 54-uren week — (vijf dagen á 8 uur en 's Zaterdags 14 uur). Toen ik voorzitter van de afdeling Den Haag van de Bakkersgezellenbond werd, stuitte ik vooral op de misstand, dat men buitengewoon veel aandacht schonk aan de arbeidsverhoudingen bij onze coöperatie, maar zich zéér weinig bezighield met het particulier bedrijf. Want afgezien van de agitatie voor de wettelijke afschaffing van de nachtarbeid, liet men de particuliere patroons vrijwel met rust. Dat wreekte zich natuurlijk bij de ledenwerving voor de vakorganisatie: als er weinig wordt gedaan voor de agitatie ter verbetering van de toestanden in het bedrijf, dan kán een vakorganisatie natuurlijk niet groeien. Zodra dan ook de voorzittershamer in mijn handen was overgegaan, zette ik het er op om op de hoogte te komen van de toestanden in het particuliere bedrijf, nam ik het initiatief tot actie voor hoger loon, voor betere rechtspositie, veiligheids- en gezondheidsmaatregelen, enz., enz. Personeelvergaderingen werden de een na de ander gehouden, vanaf dit moment begon de afdeling te groeien en ik had de voldoening dat onder mijn leiding de Bakkersgezellenbond in Den Haag van 60 leden tot 700 leden groeide. Men begrijpt dus hoe het mij greefde, dat men mij, die toch in alles trouw aan de moderne vakbeweging was, toch uit de leiding van de Bestuurdersbond had gewerkt.

Met de oprichting van de S.D.P. kreeg mijn politieke werkzaamheid een groter omvang. Van nu af aan zou ik veel meer op politieke vergaderingen het woord voeren. Niet alleen in Den Haag, maar ook in andere plaatsen. Want wel had mijn naam sinds vele jaren op het sprekerslijstje van de S.D.A.P. vermeld gestaan, maar behalve dan bij héél bijzondere gelegenheden van agitatie en actie, had ik gewoonlijk niet anders dan in Den Haag of in de onmiddellijke nabijheid gelegen plaatsen als Delft, Leiden, Rotterdam, Dordrecht, enz. gesproken. De S. D. P. echter had weinig sprekers en een bepaald gebrek aan arbeiders-propagandisten, zodat ik nu, veel meer dan voorheen, ook het land introk om voor de partij op te treden. Hierbij moet ik een woord van erkentelijkheid uiten aan het adres van het bestuur der „Volharding", dat, hoewel het in meerderheid bestond uit leden van de S.D.A.P., mij steeds als het maar even kon terwille was, om mij vrijaf te geven voor de propaganda, onverschillig of het nu voor de vakbeweging nodig was, dan wel voor mijn politieke partij, voor de S.D.P.!

TWAALFDE HOOFDSTUK

Aan de vooravond van de Wereldoorlog

*Waarschuwing aan de jongeren —
De werkelijkheid van vóór 1914 — Le-
nin en Rosa Luxemburg tegen de oor-
log — De zeeliedenstaking van 1911 —
Schoten op Kattenburg — De Kiesrecht-
actie en de Rode Dinsdagen — Inci-
dent met Schaper — Stakingsactie en
politieterreur in Den Haag — De we-
reldoorlog barst uit — Voorlopig af-
scheid van de lezers. —*

Er volgde nu een tijd van propagandistische actie, waarbij ik ruimschoots mijn deel had aan de Marxistische voorlichting, die er door de S.D.P. werd gegeven. Onze voorlichting bestond voornamelijk in het spreken op cursus- en openbare vergaderingen, het verspreiden van ons weekblad „De Tribune” en van onze brochures. Niet te vergeten verder het debatteren op openbare vergaderingen van tegenstanders, kortom we gebruikten elke mogelijke gelegenheid om onze inzichten te propageren. Ik heb al die jaren gewerkt met de volharding en de ijver, waartoe onze idealen ons in staat stellen en ik kon vooral veel doen omdat er afwisseling in mijn werk was. Werkte ik overdag als broodbezorger, 's avonds verrichtte ik geestelijke arbeid als propagandist op vergaderingen of bij de studie. Men kan op die wijze heel wat werk verzetten, vooral als men, zoals ik, een goede gezondheid geniet en tientallen jaren lang aan vier of vijf uur slaap per etmaal voldoende had. Intussen moet ik toch aan mijn jonge kameraden de waarschuwing geven om ook bij het werken voor de beweging de maat in acht te nemen. Ik heb twee perioden

gekend, waarin de rooibouw op mijn lichaam gepleegd, zich wreekte: ik was tweemaal in mijn leven overwerkt. De eerste keer in 1907, toen ik lijdend aan slapeloosheid en aan hevige hoofdpijnen, gedwongen was drie maanden lang volstrekte rust te houden. In die tijd ben ik in Laag Soeren geweest bij een boer en na mijn rustkuur was ik weer de oude. De tweede keer dat ik overwerkt was, viel in 1911. Ik heb toen wederom een rustkuur moeten doormaken. In het Gooi, halfweg tussen Bussum en Huizen, werd ik door een toenmalige kameraad, Hammink, gastvrij opgenomen in zijn huisje, samen met mijn oudste dochter, die voor mij zorgde. In die dagen heb ik zéér veel hartelijke vriendschap ondervonden vooral van Gorter en van zijn lieve vrouw, die het me eenvoudig aan niets lieten ontbreken. Ook Alex Booleman, een Amsterdamse kameraad, een diamantbewerker, die in die dagen in Hilversum woonde, is me met zijn gastvrijheid bijgesprongen, terwijl ik van een verrassend groot aantal kameraden hartelijke belangstelling ondervond en vele brieven kreeg; na enige maanden behoorlijke rust was ik er ook toen weer bovenop. Maar de les nam ik ter harte en op mijn beurt waarschuw ik nu mijn jongere kameraden. Men kan méér doen als men niet te veel wil doen.

Ons werk was verre van gemakkelijk. Want in die jaren de Marxistische inzichten tegenover de revisionisten te verdedigen eiste een bijzondere inspanning. Alles was minder duidelijk dan thans, er was veel meer plaats voor illusies. Zeker, ook toen was er een economische crisis, in 1907 was die reeds ingezet en in 1909 woedde die nog voort, maar de werkloosheid kende nog lang niet de omvang als in de huidige tijd. Oorlog en oorlogsdreiging waren er in die jaren ook aanwezig, maar het reële gevaar van een uitbarsting was voor de massa moeilijker te zien dan thans. Daarbij kwam dat de revisionisten de Marxistische denkbeelden op een bijzondere manier bestreden. Ze gaven er eerst een caricatuur, een totaal verkeerde voorstelling van, om dan hun aanvallen te richten op wat zij ons Marxisme noemden. Zo schreven zij ons toe, dat wij de „revolutionaire bedelaars-theorie” aanhingen, volgens welke de hoop der Marxisten zou bestaan in de omstandigheid, dat de arbeidersmassa's het voortdurend en absoluut slechter zouden krijgen, steeds maar slechter, hoe slechter hoe beter, want dan zou des te eer de revolutie losbarsten en het socialisme komen! En voorts schreef men het Marxisme een „catastrofen-theorie” toe, volgens welke in een

Louis spreekt op een massameeting

Louis de Visser in 1926

plotselinge uitbarsting de kapitalistische maatschappij in een socialistische zou worden omgetoverd, terwijl men tenslotte het Marxisme ook nog voorstelde als een leer, die verkondigde, dat het kapitalisme als het ware automatisch op een bepaalde trap van zijn ontwikkeling „vanzelf” in het socialisme zou overgaan! Waar men enerzijds ons deze zonderlinge opvattingen toeschreef, die men als „Marxistisch” kwalificeerde, en anderzijds zelf een perspectief zag van een minder scherp worden der klassetegengestellingen, een vooruitzicht van een voortdurend toenemende welvaart, van een „socialisme”, dat zonder revolutionaire ruwheden en schokken „langs lijnen van geleidelijkheid” zou worden bereikt, daar hadden we dus een dubbele taak: verkondiging van wat het Marxisme dan wél was en bestrijding van de idyllische misvattingen der reformisten.

Onze kracht was, dat we op de bodem van de maatschappelijke werkelijkheid stonden.

Wat leerde die werkelijkheid? Ze hield de bevestiging in van de leer van Marx. Kenmerkend voor de maatschappelijke ontwikkeling was de snelle groei der industrie en het opvallend snelle proces der concentratie van de productie in steeds grotere ondernemingen. Vooral in Duitsland was dit proces voor ons duidelijk te zien. Enkele tienduizenden grote bedrijven beheersten feitelijk de productie, de miljoenen kleine bedrijven waren daarvan afhankelijk. In 1907 reeds waren er in Duitsland 586 ondernemingen met 1000 of meer arbeiders. Ze beschikten over bijna een tiende deel van het gehele aantal arbeiders (1,38 miljoen) en bijna over een derde deel van het totaal aan stoom en electriciteit. Dat was dus een ontzaggenlijke concentratie. Maar door de invloed van het geldkapitaal en van de banken, werd het overwicht van een handvol zeer grote ondernemingen nog overweldigender. Het was zoals Lenin het beschrijft: miljoenen kleine, gemiddelde en zelfs delen van de grote „eigenaars” blijken volkomen afhankelijk te zijn van een paar honderd millionairs-financiers. De monopolies kwamen op: het „laatste woord van het jongste ontwikkelingsstadium van het kapitalisme”. *Het kapitalisme was imperialisme geworden*, de concentratie van het bankwezen had aan een handvol almachtige monopolisten de beschikking gegeven over bijna het gehele geldkapitaal.

Het is niet mijn bedoeling om een leerboek te schrijven. Maar tot goed begrip van het voorlichtend werk, door ons gedaan in de

jaren van vóór de wereldoorlog, moet ik toch even uiteenzetten hoe wij ons in onze Marxistische opvattingen gesterkt voelden door deze maatschappelijke ontwikkeling en tegelijkertijd de revisionisten konden bestrijden aan wie de werkelijke betekenis van deze nieuwe verschijnselen ontging, die van een komend vreedzaam tijdperk droomden, waarbij men geleidelijk aan in het socialisme zou ingroeien. De werkelijkheid was anders. Hoe groter macht de monopolistische organisaties van het kapitaal kregen, met des te groter felheid bestreden zij elkaar op de wereldmarkt. Aan het eind van de 19e eeuw was de koloniale wereld tussen de grote kapitalistische rovers in hoofdzaak verdeeld; in het begin van de 20e eeuw begon de strijd om de „herverdeling“. Er waren kapitalistische staten die vonden, dat zij bij de verdeling van de buit „te kort gedaan“ waren; daartoe behoorde wel in de eerste plaats Duitsland, dat steeds luider met de sabel begon te rammelen en een grote vloot bouwde, die direct tegen Engeland gericht was, dat zich zijnerzijds ook voorbereidde. Er vormden zich allengs twee groepen van imperialistische staten, die zich beide tot de tanden gingen wapenen om zich voor te bereiden op de nieuwe verdeling van de wereld en op de oorlog.

Tot de ene groepering behoorden Engeland, Frankrijk en het tsaristische Rusland, tot de andere Duitsland en Oostenrijk-Hongarije.

Heel dikwijls denken jongere kameraden, dat de tijd van vóór 1914 een tijdperk was van rust, en dat we toen leefden in een wereld, die in de Augustusdagen van 1914 plotseling werd verast door het uitbarsten van de grote wereldoorlog. Deze voorstelling van de zaken is echter niet juist: het tijdperk van het imperialisme is reeds omstreeks de eeuw-wisseling begonnen en óók voor 1914 was er sprake van oorlogsgeweld, waren er al voorpostengevechten geleverd voor de grote worsteling die op handen was.

Mijn intrede in de actieve politieke strijd viel samen met twee gebeurtenissen, die hoezeer ook verschillend, met de hier beschreven ontwikkeling nauw verband hielden. Dat was de tragedie van het Dreyfus-proces in Frankrijk en dat was de Transvaalse boerenoorlog. De Dreyfuszaak heeft ontzaglijk veel bijgedragen om de grote gevaren die de vrede bedreigden te onderkennen. Het is bekend hoe een gewetenloze generaalskliek en een corruptie militaire krijgsraad een onschuldig Joods officier, Dreyfus, van

spionnage en van landverraad hadden beschuldigd en naar het Duivelseiland hadden doen verbannen. Het is de onvergankelijke eer en roem van den groten Fransen schrijver Emile Zola en van den socialist Jean Jaurès, dat zij door hun optreden, door hun beroep op het rechtsgevoel der massa, de Franse Republiek van deze afschuwelijke smet hebben gezuiverd, waarbij vooral deze twee mannen met de inzet van hun ganse persoonlijkheid, met al de grote talenten waarover ze beschikten, een actie ontketenden, die tenslotte het slachtoffer uit de klauwen van deze militaire kliek heeft gered, hetgeen een overwinning op het militarisme en de reactie en een overwinning voor de democraten in en buiten Frankrijk was. De Transvaalse boerenoorlog was een misdaad van nog veel grotere omvang, dan het onrecht aan Dreyfus. Deze oorlog was ondernomen op aanstichting van het Britse grootkapitalistische speculantendom, waarbij prinses van den bloede, met den troonopvolger aan de spits, deelhebbers waren, onder verantwoordelijkheid van een minister, wiens naam ook nu we zó'n afschuwelijke klank heeft, in verband met de misdaad tegen Spanje bedreven en met de intriges in Tsjecho-Slowakije ten gunste van Hitler-Duitsland: Chamberlain.

Onder verantwoordelijkheid van Chamberlain (den vader van den huidige Britsen minister) organiseerden de imperialistische klieken van het machtige Albion de veroveringsoorlog tegen de Transvaalse republiek en de Oranje-Vrijstaat, tegen de Zuid-Afrikaanse boeren van Nederlandse stam. Het ging om de verovering van het goud, waarvan de aanwezigheid in 1884, toen Transvaal bij het verdrag van Londen onafhankelijk was verklaard, nog niet bekend was. Toen de rijke goudmijnen aan de Witwatersrand ontdekt werden, was dit een begeerde kluif voor het niet te verzadigen groot-kapitaal. De rijke goudlanden moesten in Engels bezit — d.w.z. in handen van een kleine kliek bezitters komen. Daarvoor werd in October 1899 de oorlog ontketend. De Boeren vochten als leeuwen voor hun nationale vrijheid en onafhankelijkheid, ze boden twee-en-een-half jaar lang verbitterde tegenstand, maar werden tenslotte overweldigd. Niet alleen de arbeidersbeweging, maar nagenoeg het gehele Nederlandse volk was van afschuw vervuld voor de misdaden van het Britse imperialisme. Dit kwam niet alleen tot uiting in vergaderingen en in protesten in de pers, maar vooral ook in de ongekend felle caricaturen, die in die dagen in de bladen verschenen, en die de wreedheid van het Britse imperialisme aan de kaak stelden, dat vrou-

wen en kinderen in concentratiekampen bijeenbracht en ze daar beestachtig behandelde. Onze vriend Johan Visscher, die zelf in Zuid-Afrika vertoefde, heeft aan deze gruwelijke oorlogsmisdaad een belangrijk boekje gewijd onder de titel: „De ondergang van een volk“. Ik herinner me nog de vele honende spotliederen, die toentertijd werden gezongen en ook, dat het oorlogsgevaar in Europa reeds als zéér dreigend werd beschouwd. Dit kwam trouwens ook tot uiting in de stijgende oorlogsuitgaven en in de wapeningswedloop, die was ingezet. Natuurlijk ging dit met de nodige demagogie gepaard, waarvan de z.g. Vredesconferentie in 1899 in Den Haag het meest geraffineerde voorbeeld was. Deze conferentie, bijeengeroepen door den Russischen Tsaar, werd terecht door de socialisten als een lugubere comédie gekwalificeerd, vooral omdat deze conferentie samenviel met de barbaarse aanval op het Transvaalse volk, waarbij de andere staten geen hand uitstaken om het voor zijn vrijheid vechtende Boerenvolk te hulp te komen, zelfs niet door diplomatieke interventie. De huichelarij van de Vredesconferentie trad enkele jaren later reeds aan het licht, toen de Tsaar van Rusland de oorlog tegen Japan voerde, waarover ik reeds heb geschreven. De kanonnen hadden in Zuid-Afrika nog nauwelijks gezweven of nieuwe honderdduizenden werden afgeslacht en nieuwe internationale verwickelingen dreigden tot uitbarsting te komen. De socialistische beweging voerde een felle agitatie tegen de kapitalistische oorlog, zij waarschuwde de massa voor de dreigende gevaren, waarbij ook ik mij in ijver en activiteit niet onbetuigd liet. Dagelijks waren we in de organisatie, in de bedrijven, op vergaderingen en op straat bezig om de massa's in beweging te brengen. Deze internationale actie tegen de oorlog is stellig niet zonder uitwerking gebleven, de massa was actief, gelijk bleek toen „de bloedtsaar“ (zo noemde Wijnkoop hem eens, waarvoor hij een vervolging opliep, wegens belediging van een bevriend staatshoofd!) — naar Oostenrijk en Italië wilde komen, hetgeen door de arbeiders werd verhinderd. De Socialistische Partij van Italië maakte openlijk bekend, dat zij, ingeval de groot-moordenaar van Finland, Kisjnew, Kiew en Bakoe, de vertegenwoordiger van het regiem van bloed, knoet en duisternis het wagen zou de Italiaanse grens te overschrijden, zij tegen-demonstraties zou organiseren, die hij zijn hele leven lang niet zou vergeten! Die zouden de arbeiders van Rusland doen weten, dat er in Italië mensen leefden en arbeiders streden, die zich broederlijk verbonden voelden met de verdrukte massa's van

Rusland en met hun heldenstrijd tegen het tsarisme. De tsaar heeft onder de druk der massa actie van zijn reis afgezien!.. Er is óók in Italië sindsdien wel heel wat veranderd. Het Internationaal Socialistisch Congres in 1907 te Stuttgart heeft zich ernstig bezig gehouden met het vraagstuk van de dreigende oorlog, waarbij Lenin en Rosa Luxemburg de bekende wijziging voorstelden in de anti-oorlogsresolutie, waardoor tenslotte werd uitgesproken, dat bij het dreigen van een oorlogsuitbarsting „de arbeidende klassen en hun parlementaire vertegenwoordigers verplicht” zouden zijn, „ondersteund door de concentrerende werkzaamheid van het Internationaal Socialistisch Bureau, alles in het werk te stellen om door toepassing van de hun het meest doeltreffend voorkomende middelen, het uitbreken van de oorlog te beletten, middelen, die uiteraard veranderen met de verscherping van de klassenstrijd en de algemene politieke situatie”. De wijziging of liever gezegd de aanvulling, die op voorstel van Lenin en Rosa Luxemburg werd toegevoegd luidde: „in geval de oorlog toch mocht uitbreken zijn de socialisten verplicht op te komen voor diens spoedige beëindigen en met alle middelen er naar te streven de door de oorlog veroorzaakte economische en politieke crisis te gebruiken voor hun beweging brengen van het volk en daardoor de val van de kapitalistische klassemaatschappij te bespoedigen.”

Ik herinner mij, dat in het begin van deze eeuw de Brits-Duitse tegenstelling ons zeer scherp leek. Maar in 1907 ging keizer Wilhelm naar Engeland op bezoek, waarna er wederzijdse bezoeken van diplomaten volgden en er een betere verhouding ontstond, naar het scheen. Blijkbaar schrok men terug voor de ontzetting van een vernietigingsoorlog maar vooral voor het ontwakend volksbesef. Keizer Wilhelm zorgde er intussen voor, dat de spanning telkens opnieuw werd gewekt, door de onthullingen, die op zijn last werden bekend gemaakt. Om zijn pro-Engels standpunt vooral als echt te doen doorgaan liet hij bekend maken, dat hij, tijdens de oorlog van Engeland tegen de Zuid-Afrikaanse republieken, toen de Engelsen nederlaag op nederlaag leden in de strijd tegen de dappere Transvaalse boeren, een krijgsplan naar de Engelse koningin Victoria had gestuurd, welk plan door de Engelse bevelvoerders werd uitgevoerd en waaraan ze hun overwinning te danken hadden. Verder liet hij ook bekend maken, dat tijdens de Boerenoorlog Frankrijk en Rusland stappen bij hem hadden ondernomen om hem te bewegen zich ten gunste van de Boeren tot Engeland te wenden, wat hij aan de Engelse regering

had overgebrieft. Bovendien beging hij de blunder openlijk bekend te maken, dat weliswaar de Duitse kleine burgerij en de arbeiders anti-Engels gezind waren, maar dat hij, de keizer en zijn regering dit in geen geval waren! Ik herinner mij dat deze onthullingen een ongekennde sensatie in Europa brachten en dat allerwege de afkeer en de walging voor dezen gewetenlozen gekroonden intrigant-verklikker aan de dag traden. De chauvinisten in Engeland buitten de mededeling natuurlijk uit, dat het Duitse volk anti-Engels zou zijn: de keizer zegt het immers zelf! In Duitsland kwam de ontstemming ook zeer sterk aan de dag, wat geen wonder was, want het Duitse volk was in grote meerderheid de Transvaalse Boeren sympathiek gezind geweest in hun strijd. De lompe „diplomatie“ van den Duitsen keizer had de bedoeling Engeland tot neutraliteit te bewegen als zijn politiek tot conflicten met Frankrijk zou leiden. Een dergelijk conflict scheen zeer nabij in het laatst van het jaar 1908 tijdens het z.g. Marokko-avontuur, toen de Duitse imperialisten aanstalten schenen te willen maken om zich bepaalde gebieden van Marokko toe te eigenen. Een conflict scheen vooral dreigend toen uitlekte, dat de Duitse consul te Casablanca aan Franse deserteurs uit het Vreemdelingen-legioen de behulpzame hand bood om ze weg te helpen. Dit incident is toen nog door arbitrage beslecht.

Tegelijkertijd voltrokken zich op de Balkan verstrekkende omwentelingen. In Turkije maakten de Jong-Turken zich meester van de macht, ze maakten den Sultan tot een constitutioneel vorst, Turkije kreeg een grondwet en een parlement. In October 1908 verklaarde Bulgarije, dat tot nu toe een vazalstaat van Turkije was geweest, zich onafhankelijk en verheef zich tot koninkrijk. Oostenrijk-Hongarije annexeerde de twee Turkse provincies Bosnië en Herzogewina. Aan deze verwickelingen op de Balkan was het binnendringen van het buitenlandse kapitaal niet vreemd, dat spoorwegen aanlegde en de gehele levenswijze der bevolking revolutioneerde, waarbij de intrige's der verschillende belanghebbende imperialistische machten zich danig lieten gelden. Over de ontwikkeling op de Balkan was er grote onrust in Europa en ook in onze kringen waren de namen der landen op de Balkan: Servië, Montenegro, Griekenland, Bulgarije, Albanië enz. reeds zeer vertrouwd, terwijl we ze enkele jaren tevoren nog nauwelijks kenden. Het Balkanschiereiland was onder de invloed van de kapitalistische expansie en van de nationale bewustwording der Balkanvolkeren in voortdurende gisting gekomen, en het stond

zeer te vrezen, dat het daar ontstoken vuur tenslotte zijn vlammen weer naar West-Europa zou doen terugslaan en de wereld in brand zetten. Het was duidelijk dat de massa van de bevolking der wereld toen ook reeds in het grootste gevaar verkeerde en wij, de revolutionaire vleugel der toenmalige sociaal-democratie, hechtten mede daardoor buitengewoon grote waarde aan een juiste en principiële toepassing van het beginsel, in het bijzonder ten aanzien van het militarisme, van het nationaliteitsvraagstuk en van de buitenlandse politiek wat ook weer tot scherpe meningsverschillen met de revisionisten leidde. Vooral ook omdat wij van mening waren, dat aan deze vraagstukken, waarmee de toekomst van de hele wereldontwikkeling verbonden was, veel te weinig aandacht werd besteed.

Hier in Nederland vervulden wij naar de mate van ons kunne de taak om de arbeidersmassa voor te lichten. „De Tribune” droeg er niet weinig toe bij om inzicht te brengen in de internationale verhoudingen; onze kleine S.D.P. putte daaruit veel kracht. Want onze Marxistische oppositie-groep in de S.D.A.P. was, evengoed als later onze zelfstandige partij, immers geen speciaal Nederlands verschijnsel, maar een onderdeel van een stroming in de gehele arbeidersbeweging van de Tweede Internationale. Onder de verhoudingen van het imperialistisch tijdperk hadden zich reeds in Polen, in Duitsland en andere landen, Marxistische stromingen ontwikkeld, die in verzet kwamen tegen het reformistisch bederf in de sociaal-democratie, hetzij door oppositie binnen de sociaal-democratische partijen, of wel, als in ons land, na de scheuring van de sociaal-democratische partij, door zich als zelfstandige partij te doen gelden. De belangrijkste van deze partijen, en de enige, die tot een geheel konsekwente strijd tegen het reformisme, tot een nieuwe ontwikkeling van het Marxisme in de nieuwe verhoudingen van het imperialistische tijdperk en tot een organisatie van een nieuw, eensgezind, hecht aaneengesloten type kwam, was natuurlijk de Bolsjewistische Partij in Rusland onder leiding van den groten Lenin. Hier in Nederland was het werk van een marxistische partij bovenal nodig, want het reformisme leefde zich hier onbeschaamd uit tot groot nadeel van de arbeidersbeweging. Dit bleek wederom in het jaar 1911, toen de Nederlandse arbeidersbeweging andermaal fel hevig werd door een grote zeelieden- en bootwerkersstaking, in Amsterdam en Rotterdam. Deze staking was een gevolg van de internationale beslis-

sing van de I(nternationale) T(ransportarbeiders) F(ederatie) in 1910 te Kopenhagen genomen, om in het volgende jaar in de havenplaatsen internationaal eisen te stellen aan het rederskapitaal.

De zeelieden hier waren verdeeld in de vereniging „De Volharding” te Rotterdam en de Alg. Ned. Zeeliedenbond, welke laatste aangesloten was, zowel bij het N.A.S. als bij de I.T.F. Op 14 Juni 1911 proclameerde de Zeeliedenbond voor Amsterdam de staking voor gageverhoging en een reeks van detail-eisen. De volgende dag deed de plaatselijke organisatie te Rotterdam hetzelfde.

De reders boden hardnekkig weerstand. 3 Juli dreigt het conflict zich tot de bootwerkers uit te breiden, maar de moderne bestuurders weten de uitbreiding voor Rotterdam te voorkomen. In Amsterdam breidt de staking zich snel uit, van ieder binnenvallend schip sluit de bemanning zich aan, die vaak zingend naar het Bondsgebouw van de Zeelieden op Kattenburg trekt, wat de heersers en de politie een doorn in het oog is en tot conflicten en botsingen leidt. De burgemeester vraagt militaire versterking aan en in de nacht van 5 op 6 Juli is Kattenburg rondom het gebouw van de Zeeliedenbond tot een legerkamp van politie en militairen geworden, waarbij de commando's tot schieten tot gevolg hebben, dat enkele arbeiders levensgevaarlijk en vele licht gewond werden. Een vrouw wordt bijna naakt over de straat gesleept en de gevels der huizen op het Mariniersplein, de Kattenburgerstraat en de Kattenburgerdwarsstraat met meer dan 500 kogels doorzeefd, waarbij enkele kogels zelfs in de bedden der slapende bewoners terechtkwamen.

Dit alles wekte heftige verontwaardiging bij de strijdende arbeiders; de reformisten echter, verblind door hun afkeer van anarchisme en syndicalisme, spuwen in hun persorganen hun gal tegen de strijders uit. De geest tot weerstand en solidariteit groeit echter uit tot de staking van de bootwerkersorganisatie „Recht en Plicht”, die de werkstaking op 26 Juni proclameert, haar eigen looneisen stelt, waardoor de hele haven wordt platgelegd. Ook de voerlieden proclameren de staking, die zich evenzeer tot de vrachtaart uitbreidt. De lastdragers verklaren voor de „Ceres” het graan door onderkruipers vervoerd als „besmet”, terwijl ook de machinale houtbewerkers weigeren besmet hout te verwerken. De Federatie van Gemeentepersoneel wendt zich tot B. en W. met het verzoek van onderkruiperswerk verschoond te blijven. Er wordt zelfs geklaagd, dat telegrammen, die de komst van onder-

kruipers melden, niet doorkomen en dat telefoongesprekken, in het nadeel der stakers gevoerd, worden verstoord.

Welk een machtige indruk dit hevige stuk klassenstrijd wekte, moge ook hieruit nog blijken, dat minister Talma persoonlijk naar Amsterdam ging om te bemiddelen, maar als een kwajongen werd weggestuurd, omdat de hooghartige reders iedere bemiddeling afwezen.

Nochtans schreef in die dagen Ed. Polak in „Het Volk”: „reeds het feit, dat de zeelieden bij het N.A.S. zijn aangesloten is een reden, ze niet te steunen”, — en plaatste zich daarmee aan de kant van de machthebbers, die onder hoge bescherming van militairen en politie een enorme onderkruiperswerving voerden en zelfs uit Duitsland schepen vol onderkruipers lieten komen. De christelijke organisaties boden bemiddeling aan en toen ook die werd afgewezen door de patroons, traden ze openlijk als strijdbrekers op, waardoor de strijd verloren ging. Op 26 Juli werd de bootwerkersstaking beëindigd, waarna de zeelieden op 9 Augustus hetzelfde moesten doen. Te Rotterdam had „Volharding” met een gageverhoging van drie gulden per maand genoeg genomen en reeds op 11 Juli zijn strijd beëindigd.

Zo leden ook in dit brok massale strijd de arbeiders door *onderlinge verdeeldheid* de nederlaag, hoewel de patroons daarna toch gedwongen waren, stuksgewijze verbeteringen in te voeren. De kleine S.D.P. had van het begin af aan trouw aan de zijde van de stakers gestaan en overal waar ze kon, hulp verleend.

Het was in deze tijd, dat er een ernstige, vaak kunstmatige prijsverhoging der levensmiddelen was, hetgeen tot een grote ontevredenheid onder de massa leidde. De S.D.P. nam het initiatief om zich te wenden tot de besturen van de S.D.A.P., het N.V.V., het N.A.S. enz. — om te komen tot gemeenschappelijke actie tegen de duurte. Het N.V.V. en de S.D.A.P. wezen dit af. Het N.A.S. was er echter toe bereid en zo kwam *het anti-duurte-comité* tot stand, dat tal van vergaderingen, meetings etc. tegen de duurte hield en zelfs het bestuur van de S.D.A.P. noopte althans iets in deze zaak te doen: het droeg aan F. M. Wibaut, die zich van die taak uitmuntend kweet, op, om een brochure te schrijven tegen de duurte.

Onze partij heeft zonder twijfel in die jaren belangrijk werk gedaan door het wekken van belangstelling voor de vraagstukken van de internationale politiek en door het verscherpen van het besef, dat de Marxistische theorie met de practische strijd moest worden verbonden. Haar zwakte was evenwel haar afgeslotenheid

van het Hoofdbestuur van die Bond. Hetzelfde herhaalde zich overigens bij de direct daarop volgende raadsverkiezingen, waarbij Wijnkoop in Amsterdam III 145, Van Ravesteijn in Rotterdam IV 205 en ik in Den Haag I 233 stemmen verkreeg.

Men bedenke hierbij vooral, dat er toen districtsgewijze werd gestemd, dat er geen algemeen kiesrecht was en geen evenredige vertegenwoordiging, zodat alleen principieel uitgesproken aanhangers op onze kleine partij stemden. Nochtans bleek hier het grote voordeel van te werken in de massaorganisatie, in de vakbeweging.

In diezelfde tijd werd er een felle agitatie voor het algemeen kiesrecht gevoerd, waarbij ook onze partij zich niet onbetuigd liet. De leiding van deze agitatie was sinds het congresbesluit van 1908 in handen van de S.D.A.P., gesteund door het N.V.V. De actie was sinds het besluit van het Stuttgarter Congres nu ook uitgebreid tot de eis van Vrouwenkiesrecht. In de pers en op vergaderingen werd door ons met klemmende argumenten het Algemeen Kiesrecht verdedigd, maar op de beweging hadden we toch betrekkelijk weinig invloed, ook al deden we aan alle demonstraties mee.

De eerste demonstratie onder leiding van S.D.A.P. en N.V.V. werd in 1908 op het IJscubterrein te Amsterdam gehouden, zij was bezocht door 980 organisaties en 25.000 demonstranten. Hier colporteerden wij met grote ijver met ons blad en onze geschriften. Wij discussieerden in ernstige disputen met de ons vaak honende bezoekers, waarbij wij hen van de juistheid van ons standpunt poogden te overtuigen. Ook hierbij wreekte zich weer het niet voldoende verankerd zijn in de vakbeweging: slechts weinigen van ons waren door hun organisaties afgevaardigd — ik natuurlijk wel — de anderen waren dus enkel als sympathiserende bezoekers aanwezig.

In 1910 besloot de S.D.A.P. op haar congres tot het houden van een volkspetitionnement, dat in 1911 op de dag van de opening van het parlement, gesteund door een massa-demonstratie op een werkdag, de regering zou worden aangeboden. De Vrijzinnig-Democraten voerden inmiddels samen met het Algem. Ned. Werkliedenverbond een afzonderlijke actie en besloten ook een petitionnement in te dienen. De grote demonstratie, die op de 19e December 1910 te Amsterdam werd gehouden, was wéér drukker bezocht dan die van 1908 en vormde de inzet van de actie voor het petitionnement.

en sectarische ingesteldheid, die haar deden falen, juist in dit verbinden van deze vraagstukken met de dagelijkse strijd voor de directe noden der massa.

In haar scherpe strijd tegen de opportunisten, die de principiële socialistische strijd schromelijk verwaarloosden en vaak geheel opgingen in het z.g. kleine werk en in het streven naar directe successen, was onze partij verplicht de betrekkelijke waarde van de sociale wetgeving en van de resultaten der economische actie in het licht te stellen. Om echter de krachten te organiseren, die de massa-actie voor sociale hervormingen konden verenigen met de massale strijd tegen het imperialisme en voor het socialisme, daarin schoot ze te kort.

Het gevolg was, dat slechts weinig leden van de partij belangrijke functies in de massa-organisatie, in de vakbeweging hadden, hetgeen toch de eerste voorwaarde is om een dagelijkse verbinding met de arbeiders te hebben, hun vertrouwen en sympathie te winnen.

Ik maakte daarop een uitzondering, maar had dan ook daardoor — ondanks mijn mindere geschooldheid, mijn geringere theoretische kennis en mijn mindere bekendheid — een vrij grote sympathie verworven onder de georganiseerde arbeiders.

Dat bleek reeds direct bij de eerste verkiezingen, waaraan wij, na het oprichten van onze partij — op 21 Februari 1909 — in de zomer van datzelfde jaar deelnamen. We hadden in vier districten, in Amsterdam III en IX, en in Rotterdam en Leiden kandidaten gesteld. In Amsterdam III behaalde Wijnkoop 159 stemmen, terwijl ik er in IX 191 op mij zag uitgebracht. Van Ravesteijn verkreeg in Rotterdam 69 stemmen en ik in Leiden 123. Van de 542 stemmen waren er dus 314 op mij uitgebracht. Zeker, ik was in twee kieskringen candidaat, maar zelfs dat was reeds tekenend en vond zijn oorzaak in mijn nauwere verbinding met de georganiseerde arbeiders. Dit bleek vooral in Amsterdam waar Wijnkoop toch een veel grotere bekendheid had dan ik.

Het waren vooral mijn strijd in de vakbeweging voor de totstandkoming van de wet tot afschaffing van de nachtarbeid en de agitatie voor werkloosheidsverzekering en tegen de wet op het arbeidscontract, die mij deze bekendheid bij de arbeiders hadden gegeven. Voorts was van invloed, dat ik stakingsacties had geleid als secretaris van de Haagse Bestuurdersbond, dat ik voorzitter was van de afdeling Den Haag van de Bakkersgezellenbond en lid

van het Hoofdbestuur van die Bond. Hetzelfde herhaalde zich overigens bij de direct daarop volgende raadsverkiezingen, waarbij Wijnkoop in Amsterdam III 145, Van Ravesteijn in Rotterdam IV 205 en ik in Den Haag I 233 stemmen verkreeg.

Men bedenke hierbij vooral, dat er toen districtsgewijze werd gestemd, dat er geen algemeen kiesrecht was en geen evenredige vertegenwoordiging, zodat alleen principieel uitgesproken aanhangers op onze kleine partij stemden. Nochtans bleek hier het grote voordeel van te werken in de massaorganisatie, in de vakbeweging.

In diezelfde tijd werd er een felle agitatie voor het algemeen kiesrecht gevoerd, waarbij ook onze partij zich niet onbetuigd liet. De leiding van deze agitatie was sinds het congresbesluit van 1908 in handen van de S.D.A.P., gesteund door het N.V.V. De actie was sinds het besluit van het Stuttgarter Congres nu ook uitgebreid tot de eis van Vrouwenkiesrecht. In de pers en op vergaderingen werd door ons met klemmende argumenten het Algemeen Kiesrecht verdedigd, maar op de beweging hadden we toch betrekkelijk weinig invloed, ook al deden we aan alle demonstraties mee.

De eerste demonstratie onder leiding van S.D.A.P. en N.V.V. werd in 1908 op het IJscubterrein te Amsterdam gehouden, zij was bezocht door 980 organisaties en 25.000 demonstranten. Hier colporteerden wij met grote ijver met ons blad en onze geschriften. Wij discussieerden in ernstige disputen met de ons vaak honende bezoekers, waarbij wij hen van de juistheid van ons standpunt poogden te overtuigen. Ook hierbij wreekte zich weer het niet voldoende verankerd zijn in de vakbeweging: slechts weinigen van ons waren door hun organisaties afgevaardigd — ik natuurlijk wel — de anderen waren dus enkel als sympathiserende bezoekers aanwezig.

In 1910 besloot de S.D.A.P. op haar congres tot het houden van een volkspetitionnement, dat in 1911 op de dag van de opening van het parlement, gesteund door een massa-demonstratie op een werkdag, de regering zou worden aangeboden. De Vrijzinnig-Democraten voerden inmiddels samen met het Algem. Ned. Werkliedenverbond een afzonderlijke actie en besloten ook een petitionnement in te dienen. De grote demonstratie, die op de 19e December 1910 te Amsterdam werd gehouden, was wéér drukker bezocht dan die van 1908 en vormde de inzet van de actie voor het petitionnement.

en sectarische ingesteldheid, die haar deden falen, juist in dit verbinden van deze vraagstukken met de dagelijkse strijd voor de directe noden der massa.

In haar scherpe strijd tegen de opportunisten, die de principiële socialistische strijd schromelijk verwaarloosden en vaak geheel opgingen in het z.g. kleine werk en in het streven naar directe successen, was onze partij verplicht de betrekkelijke waarde van de sociale wetgeving en van de resultaten der economische actie in het licht te stellen. Om echter de krachten te organiseren, die de massa-actie voor sociale hervormingen konden verenigen met de massale strijd tegen het imperialisme en voor het socialisme, daarin schoot ze te kort.

Het gevolg was, dat slechts weinig leden van de partij belangrijke functies in de massa-organisatie, in de vakbeweging hadden, hetgeen toch de eerste voorwaarde is om een dagelijkse verbinding met de arbeiders te hebben, hun vertrouwen en sympathie te winnen.

Ik maakte daarop een uitzondering, maar had dan ook daardoor — ondanks mijn mindere geschooldheid, mijn geringere theoretische kennis en mijn mindere bekendheid — een vrij grote sympathie verworven onder de georganiseerde arbeiders.

Dat bleek reeds direct bij de eerste verkiezingen, waaraan wij, na het oprichten van onze partij — op 21 Februari 1909 — in de zomer van datzelfde jaar deelnamen. We hadden in vier districten, in Amsterdam III en IX, en in Rotterdam en Leiden kandidaten gesteld. In Amsterdam III behaalde Wijnkoop 159 stemmen, terwijl ik er in IX 191 op mij zag uitgebracht. Van Ravesteijn verkreeg in Rotterdam 69 stemmen en ik in Leiden 123. Van de 542 stemmen waren er dus 314 op mij uitgebracht. Zeker, ik was in twee kieskringen candidaat, maar zelfs dat was reeds tekenend en vond zijn oorzaak in mijn nauwere verbinding met de georganiseerde arbeiders. Dit bleek vooral in Amsterdam waar Wijnkoop toch een veel grotere bekendheid had dan ik.

Het waren vooral mijn strijd in de vakbeweging voor de totstandkoming van de wet tot afschaffing van de nachtarbeid en de agitatie voor werkloosheidsverzekering en tegen de wet op het arbeidscontract, die mij deze bekendheid bij de arbeiders hadden gegeven. Voorts was van invloed, dat ik stakingsacties had geleid als secretaris van de Haagse Bestuurdersbond, dat ik voorzitter was van de afdeling Den Haag van de Bakkersgezellenbond en lid

van het Hoofdbestuur van die Bond. Hetzelfde herhaalde zich overigens bij de direct daarop volgende raadsverkiezingen, waarbij Wijnkoop in Amsterdam III 145, Van Ravesteijn in Rotterdam IV 205 en ik in Den Haag I 233 stemmen verkreeg.

Men bedenke hierbij vooral, dat er toen districtsgewijze werd gestemd, dat er geen algemeen kiesrecht was en geen evenredige vertegenwoordiging, zodat alleen principieel uitgesproken aanhangers op onze kleine partij stemden. Nochtans bleek hier het grote voordeel van te werken in de massaorganisatie, in de vakbeweging.

In diezelfde tijd werd er een felle agitatie voor het algemeen kiesrecht gevoerd, waarbij ook onze partij zich niet onbetuigd liet. De leiding van deze agitatie was sinds het congresbesluit van 1908 in handen van de S.D.A.P., gesteund door het N.V.V. De actie was sinds het besluit van het Stuttgarter Congres nu ook uitgebreid tot de eis van Vrouwenkiesrecht. In de pers en op vergaderingen werd door ons met klemmende argumenten het Algemeen Kiesrecht verdedigd, maar op de beweging hadden we toch betrekkelijk weinig invloed, ook al deden we aan alle demonstraties mee.

De eerste demonstratie onder leiding van S.D.A.P. en N.V.V. werd in 1908 op het IJscubterrein te Amsterdam gehouden, zij was bezocht door 980 organisaties en 25.000 demonstranten. Hier colporteerden wij met grote ijver met ons blad en onze geschriften. Wij discussieerden in ernstige disputen met de ons vaak honende bezoekers, waarbij wij hen van de juistheid van ons standpunt poogden te overtuigen. Ook hierbij wreekte zich weer het niet voldoende verankerd zijn in de vakbeweging: slechts weinigen van ons waren door hun organisaties afgevaardigd — ik natuurlijk wel — de anderen waren dus enkel als sympathiserende bezoekers aanwezig.

In 1910 besloot de S.D.A.P. op haar congres tot het houden van een volkspetitionnement, dat in 1911 op de dag van de opening van het parlement, gesteund door een massa-demonstratie op een werkdag, de regering zou worden aangeboden. De Vrijzinnig-Democraten voerden inmiddels samen met het Algem. Ned. Werkliedenverbond een afzonderlijke actie en besloten ook een petitionnement in te dienen. De grote demonstratie, die op de 19e December 1910 te Amsterdam werd gehouden, was wéér drukker bezocht dan die van 1908 en vormde de inzet van de actie voor het petitionnement.

Troelstra was op het congres van oordeel, dat de deelname op een dag in de week „veel geringer” zou zijn dan op een Zondagse betoging. Het zou in de practijk blijken, dat hij zich ook in dit opzicht vergiste. Hoewel de S.D.A.P. toen nog bij lange na geen 10 duizend leden telde, werden er toch niet minder dan 317.500 handtekeningen verzameld, die de massa van de werkers, huis in, huis uit, trap op, trap af, bijeen had gebracht.

De eerste Rode Dinsdag zou schitterend slagen; er waren méér dan 20 duizend bezoekers. Burgemeester Van Karnebeek had scherpe voorwaarden gesteld, er mochten b.v. geen militairen aan de demonstratie deelnemen. Onder de invloed van de hitscampagne der reactie had de regering besloten deze keer de Staten-Generaal niet door de Koningin te laten openen. De minister-president Mr. Heemskerk zou dat wel doen. En toen de delegatie der massa aan het ministerie kwam om het getuigenis van de wil des volks over te brengen — het waren een viertal rijtuigen met geweldige pakken waarin de 317.500 handtekeningen waren verzameld — toen veroorloofde de regering zich om dit volkspetitionnement door de portier van het ministerie in ontvangst te doen nemen!

Heftige verontwaardiging maakte zich van de massa meester. Onze partij, verbonden met de in de jeugdorganisatie „De Zaaier” verenigde jonge socialisten, greep de stemming der massa aan om aan te sporen tot scherpere doorzetting van de strijd.

Troelstra, die een temperamentvolle, impulsieve man was, doorbrak de bezetting aan de Vijverberg en ik klom tegelijkertijd in een lantaarnpaal en hield van daaruit een scherpe rede tegen de reactie, die hier de massa, die voor haar eerste staatkundige recht opkwam, eenvoudig hoonde. Tegelijkertijd riep ik op tot het bezoeken van een door onze partij inderhaast belegde vergadering, die uitnemend slaagde.

Toch heeft onze partij van deze kiesrechtbeweging bij lange na niet voldoende gebruik weten te maken om zèlf in contact te komen met de massa, en om door intensief te werken tijdens de actie voor het petitionnement, zich met deze massale beweging te verbinden.

Het volgende jaar, op 17 September 1912, werd er opnieuw een Rode Dinsdag georganiseerd. Nu echter weigerde burgemeester Van Karnebeek de demonstratie toe te staan en er werd toen om twaalf uur op „Houtrust” een massameeting gehouden, die weer véél drukker en ditmaal door 30.000 betogers was bezocht. En

dit ondanks het feit, dat vele patroons hadden geweigerd om hun arbeiders op deze Dinsdag verlof toe te staan. Nadat Troelstra, Mendels en nog een tiental sprekers meer, hadden gesproken, verdeelden de demonstranten zich in een tiental verschillende groepen en trokken af in de richting van het Binnenhof, dat ze echter niet vermochten te bereiken omdat het door een haag van mareschaussees was afgezet. Nu dromde de massa samen in de binnenstad op het Plein, de Vijverberg, het Voorhout enz. Hier werden telkens openluchtvergaderingen gehouden: van banken, uit raamkozijnen en lantaarnpalen werd de massa toegesproken. Hierbij liet ik mij natuurlijk niet onbetuigd, hetgeen me te staan kwam op een paar zeer pijnlijke houwen met de politie-sabels, hetgeen overigens een uitzondering was, want de politie trad die dag in het algemeen vrij bezadigd op.

De „Rode Dinsdagen“ kregen aldus een vrij scherp en revolutionair karakter, waarom blijkbaar de rechtse leiders er verder van hebben afgezien ze te houden.

Hierdoor bleef het aan onze kleine S.D.P. voorbehouden om — ook later in de oorlogstijd — de Rode Dinsdagen voort te zetten.

Ik heb reeds medegedeeld, dat mijn vakbond een scherpe actie voerde voor de afschaffing van de Bakkersnachtarbeid. Deze agitatie bleef niet zonder uitwerking en eindelijk was de regering gedwongen een wetsontwerp in te dienen. Het ontwerp van minister Talma gaf ons echter aanleiding tot scherpe critiek en agitatie en in de reeks van meetings en vergaderingen, aan dit wetsontwerp gewijd, voerde ook ik vele malen het woord. Toen het ontwerp in de Tweede Kamer aan de orde kwam zou Schaper het behandelen en onze eisen verdedigen. Daar hij voortdurend technische voorlichting nodig had, besloot ons Hoofdbestuur een delegatie aan te wijzen, die vanaf de gereserveerde tribune de Kamerdebatten zou bijwonen. Naast Hillebregt, Goudsmit en ik meen Kuik, werd ook ik in die delegatie benoemd. Dit leidde tot een scherp conflict tussen de delegatie en Schaper. Deze weigerde namelijk met de delegatie van de Vakbond te confereren omdat ik, de Marxist De Visser, deel uitmaakte van die delegatie. Tot eer van de delegatie moet ik zeggen, dat ze voor de kleinzieligheid van deze verparlementariseerde potentaat niet uit de weg ging en zich met mij solidair verklaarde door te vertrekken. . . .

In deze zelfde tijd viel de Bakkersstaking in Den Haag, waarvan

ik de leiding had en die voor de versterking van de klassekracht der bakkerij-arbeiders zeer belangrijk is geweest, ook al werd deze staking niet geheel gewonnen. De grote patroons — in het bijzonder Hus — hebben door deze staking practisch de les gekregen, dat ze niet ongestraft naar willekeur met hun personeel konden omspringen. Aan de arbeiders werd het duidelijk, dat bij verscherping van de strijd de eenheid in het verweer geboden is. Tegen de landelijke maatregelen van de patroons — uit het hele land waren de bakkerszoontjes als onderkruipers gerequireerd — moest de massale uitbreiding van het verzet worden geplaatst. Als de rechtse leiders niet voor de uitbreiding van de staking tot andere plaatsen waren teruggeschrikt, dan had de Bakkersstaking met een volledige overwinning kunnen eindigen.

Buitengewoon interessante voorvallen hebben zich bij dit stuk klassestrijd afgespeeld. Herhaaldelijk bleek de grote belangengemeenschap die er bestaat tussen de middenstand en de arbeiders; kleine patroons bleken tot toegeven bereid, maar de grote werkgevers weigerden, mede met het doel om hun niet kapitaal-krachtige concurrenten te vernietigen.

Nooit vergeet ik hoe het mij persoonlijk gelukte om gehele bedrijven stil te leggen. Arbeiders, die veertig jaren achtereen 's nacht aan de trog hadden gestaan, werden mede in de staking betrokken, werden tot klassebewustzijn gewekt en tot strijdbare leden van de vakorganisatie gemaakt.

Nu, 27 jaren na die staking, ontmoet ik nog vaak makkers, die met geestdrift en trots terugdenken aan dit stuk klassenstrijd en aan de daarbij tot uiting gekomen trouw en solidariteit.

Een bakkersstaking — omdat het zo'n vitaal bedrijf is — neemt vaak scherpe vormen aan, waarbij de politiemacht herhaaldelijk optreedt om de onderkruipers, die in de bakkerijen worden ingekwartierd te beschermen en ook om de onderkruipers-broodbezorgers te begeleiden. Tijdens de Haagse bakkersstaking waren vele marechaussees gerequireerd. Tot mijn pijnlijke verrassing was de eerste, die ik onder deze lieden ontmoette een Oost-Vorenaar Annas van Marion, waarmee ik als jongen ter haringvisserij had gevaren. Later was hij inspecteur van politie in Lonneker bij Enschede, waarbij hij vergaderingen „bewaakte“ waar ook ik vele malen sprak.

Een zelfde scherp karakter droeg de staking van het Haagse

Trampersoneel in de zomer van 1914, waarbij ook voortdurend „de sterke arm” van politie en marechaussee tegen de stakers optrad, als deze uiting gaven aan hun misnoegen, wanneer zoontjes van de bourgeoisie, studenten van de Technische Hogeschool als „wagenbestuurder”-onderkruiper of anderen als „hulpconducteur” fungeerden.

Heel Den Haag was dan in rep en roer. Ik herinner mij nog hoe een partijgenoot — Matthieu van der Werff, hij is reeds overleden — een bloedende hoofdwonde opliep omdat hij een onderkruiper van de lafhartigheid van zijn handeling poogde te overtuigen. Tegen dit politiegeweld verweerden de arbeiders zich ongemeen heftig, men wierp zelfs primitieve barricaden op van omgekeerde wagens en dergelijke, om zich tegen de razernij van de marechaussee te beschermen. Ook ik was in die strijd vaak nauw betrokken en ik herinner mij nog hoe de journalist Simon de Vries mij kwam waarschuwen: ik werd ernstig bedreigd, men had besloten om speciaal op mij jacht te maken om me eens ongenadig af te straffen.

De staking stond er prachtig voor en zou zeker gewonnen zijn als de strijd niet was gewurgd, omdat „de godsvrede” inmiddels gesloten werd, tengevolge van de internationale gebeurtenissen.

In de Julidagen van 1914 lieten de dreigende oorlogsgevaaren geen twijfel meer over: de mensheid stond aan de vooravond van de geweldigste imperialistische oorlogsuitbarsting, die de wereld ooit had gezien.

Alleen een ontzaglijke, alle landen omvattende, machtige en doelbewuste actie van de werkende massa, demonstraties, stakingsbewegingen van ongekend grote omvang, verzet onder de soldatenmassa's enz. had het ergste nog kunnen afwenden.

Voor wie in die dagen politiek-bewust leefde, blijft de ijzige beklemming onvergetelijk, waarmee, in de van uur tot uur toenemende spanning, de reeds in beweging gekomen oorlogsmachine dreigend op de volkeren afkwam.

In de rijen der arbeidersbeweging verscherpte zich de tegenstelling, groeide verwarring, beginselloosheid en tallozen werden ontmoedigd. Dit werd vooral veroorzaakt door het optreden der leiders, dat grote teleurstelling wekte. De internationale congressen hadden de weg gewezen en de strijdmethoden bepaald bij het naderen en het uitbreken van de oorlog.

Enige dagen vóórdat de oorlog losbarstte werd op het IJscubterrein te Amsterdam een meeting belegd waar o.a. Hugenholtz verklaarde, dat de gelden voor de mobilisatie in Nederland weggesmeten werden in een bodmloze put. „Ze zouden beter voor sociale hervormingen kunnen worden gebruikt.”

Toen de mobilisatie van de legers in het buitenland plaatsvond, hield de S.D.A.P. opnieuw een meeting. Nu op het sportterrein „Houtrust” in Den Haag en daar verklaarde Troelstra, dat de Nederlandse arbeiders hun militaire plicht zouden weten te vervullen en de regering op de steun van de S.D.A.P. en van het N.V.V. zou kunnen rekenen.

Zo werden de besluiten der internationale congressen tot scheurpapier gemaakt. Ik heb bij die gelegenheid sociaal-democratische arbeiders gezien, die in heftige verbittering hun insignes van de jas rukten en hun lidmaatschapsdiploma's verscheurden. . . .

De uitbarsting van de eerste imperialistische wereldoorlog veroorzaakte die ontzettende kloof, die het leven en de belevenissen van de mensen scheidde in wat er vóór die tijd was en wat er nadien plaatsgreep.

Voor ons, Marxisten, evenwel, was er nochtans sprake van een continuatie, ja van een consequente voortzetting van onze strijd. Ondanks alle zwakten en tekortkomingen in deze strijd, mogen wij er ons op beroemen, dat wij wisten stand te houden in de baai, die er over de wereld ging en waarin de wormstekige, door het reformisme en revisionisme aangevreten Ite Internationale werd meegesleurd en uitelkdar gerukt.

Maar hierover — over mijn belevenissen in de strijd gedurende de oorlogsjaren, over het diepgaande verschil tussen de situatie van 25 jaar geleden en die van nu, over de invloed van de zegevierende proletarsche revolutie in Rusland, over mijn ondervindingen tijdens de gebeurtenissen in de Novemberdagen van 1918 in ons eigen land, voorts over de toestanden en gebeurtenissen in de na-oorlogsjaren, tot en met de definitieve zegepraal van het Socialisme in de Sowjet-Unie en de opkomst van het barbaarse fascisme in het hart van Europa — over mijn herinneringen en ervaringen uit die veelbewogen en inhoudsvolle jaren — dáárvan wil ik in een volgend deel de beschrijving voortzetten.

Thans echter wil ik de leiding van de actieve uitgeverij „Pegasus” mijn warme erkentelijkheid betuigen en in het bijzonder ook mijn vriend Gerard Vanter, voor wat ze deden om het mij moge-

lijk te maken, te midden van mijn drukke werkzaamheden, dit deel van mijn levensherinneringen het licht te doen zien.

En zo roep ik dus mijn kameraden — lezeressen en lezers — een hartelijk tot weersziens toe, tot ik hun het tweede deel van mijn herinneringen zal kunnen voorleggen.

INHOUD

EERSTE HOOFDSTUK.

Mijn Kinderjaren

Rotterdam, mijn geboortestad — Wat er in een halve eeuw verandert — De agitatie van Jacob de Vletter — Tragische dood van mijn vader — Mijn eerste vechtpartij — Een schoolklas in opstand — Ik leer lezen op straat — Eerste contact met socialisten — Domela Nieuwenhuis komt in de stad — De Oranje-furie van 1887 — Rotterdam in rep en roer. —

TWEEDE HOOFDSTUK.

Ik verdien mijn eigen kost

Buurtgevechten tussen schooljongens — Ik word bierbottelaar — Tropenkoller van mijn stiefvader — We verhuizen naar Delft — Gesprekken met kostgangers — Werkzaam op een kwekerij — Bovenmeester Schep geeft me een getuigschrift — Op de patronenfabriek — Ik word palfrenier — Twaalf ambachten, dertien ongelukken — Ter haringvangst — Misverstand aan boord — Verzet tegen den gezagvoerder — Man over boord. —

DERDE HOOFDSTUK

Het wordt er in geslagen

Politie-optreden bij een begrafenis — Een protestvergadering in „Walhalla“ — Ik krijg slaag van de politie — Hoe ik terug-sloeg — Een werklozen-demonstratie — Ik word glazenwasser — Een „voorman“ van zestien jaar — We stichten een vakorganisatie — Glazenwassersvereniging „Excelsior“ — Echtgenoot en vader. —

VIERDE HOOFDSTUK

De praktijk wijst mij de weg

Mijn leeshonger zoekt bevrediging — Invloed van Multatuli — Ik word klassebewust — Quack's „Socialisten” — Tussen de twee richtingen — Portret van Domela — Ik bepaal mijn keuze — Vóór sociale wetgeving — Troelstra en de Hogerhuizen — Ik word lid der S.D.A.P.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Stakingsleider en propagandist

Werken en studeren — Ik leid de eerste glazenwassersstaking — Bestuurder van het „Haagse Vakcomité” — Aangesteld bij „De Volharding” — De glazenwassersactie in Den Haag — De „asem-inspectie” — Mijn eerste h.h. vergadering der S.D.A.P. — Indruk van „Op Hoop van Zegen” — Colporteurs en correspondent van „Het Volk” — Persoonlijk contact met Troelstra.

ZESDE HOOFDSTUK.

Oude en Nieuwe tegenstellingen

Ik werk praktisch in de vakbeweging — De anarchistische splijtzwam — Betoging in Den Haag voor de Ongevallenwet — Opkomst van het „revisionisme” — Discussies met Spiekman — Gebreken der Marxistische theoretici — Belevissen bij een verkiezingsactie te Amsterdam — Professorale verstrooidheid van Van der Goes. —

ZEVENDE HOOFDSTUK.

De spoorwegstaking van 1903

De overwinning van de 31e Januari — De regering dreigt met dwangwetten — Het „Comité van Verweer” neemt Troelstra's resolutie aan — Een karakteristiek van Troelstra — Zijn eigenmachtig optreden — De tweede spoorwegstaking breekt uit — Onze coöperatie staakt één dag — Verdeeldheid en wantrouwen — De nederlaag in Troelstra's herinneringen — Solidariteit met de slachtoffers — De reactie woedt — Indrukken van een reis naar België.

ACHTSTE HOOFDSTUK

Actief in de politiek

Ik word voorzitter van afdeling Den Haag I der S.D.A.P. — Mijn mislukking als burgerlijk journalist — Conflict met Ds. Melchers — De Meiviering van 1903 — Stichting van de Haagse Bestuurdersbond — Indrukken van het Internationaal Socialistisch Congres van 1904 — het debat tussen Jaurès en Bebel. —

NEGENDE HOOFDSTUK

Invloed der Russische revolutie van 1905

Het vraagstuk der algemene werkstaking — Ik verdedig de politieke massastaking op het congres van Dordrecht — Woordgevechten en tekenende incidenten — De wet op het arbeidscontract — Grote demonstratie te Utrecht — Troelstra en Schaper tegenover de massa-organisaties der arbeiders — Troelstra's nederlaag op het congres in Den Haag.

TIENDE HOOFDSTUK

De „Tribunisten“

De Marxisten besluiten tot de uitgave van een weekblad — Ik kom in nader contact met Wijnkoop — In debat met Troelstra over de Acht-urendag — De eerste „Tribune“ verschijnt — Nachtelijke propaganda-avonturen — De revisionisten drijven naar een scheutingscongres der S.D.P. — ~~Ik word lid van het Partijbestuur der Deventer werpt de Marxisten uit.~~ — Lenins oordeel — Het stichtingscongres der S.D.P. — Ik word lid van het Partijbestuur der nieuwe Partij. —

ELFDE HOOFDSTUK

Allerlei herinneringen

De ontwikkelingsclub „Nieuw Leven“ — Cursussen van Gorter, Roland Holst, Van der Goes e.a. — De „Rode Duivel“ in debat op een christelijke vergadering — Een afrekening met de anarchisten — Verdrongen uit het bestuur van de H.B.B. — Ik ondervind veel sympathie en kameraadschap — Mijn werk in de Bakkersgezellenbond — Propagandist der S.D.P. —

TWAALFDE HOOFDSTUK

Aan de vooravond van de wereldoorlog

Waarschuwing aan de jongeren — De werkelijkheid van vóór 1914 — Lenin en Rosa Luxemburg tegen de oorlog — De zeeliedenstaking van 1911 — Schoten op Kattenburg — De kiesrechtactie en de Rode Dinsdagen — Incident met Schaper — Stakingsactie en politieterror in Den Haag — De wereldoorlog barst uit — Voorlopig afscheid van de lezers. —

EEN VOLKSBOEK

D. J. WIJNKOOP

In twaalf hoofdstukken heeft De Visser ons zijn herinneringen gegeven tot aan de wereldoorlog toe. En het is goed, dat hij dit heeft gedaan, want hij heeft hiermede de geschiedenis van het Nederlandse volk verrijkt met een volksboek in de beste zin van het woord, zodat ik mij niet herinner iets dergelijks, vaak althans, in de mij bekende literatuur van Europa of Amerika te zijn tegengekomen.

Het is in zijn beste delen, en daaronder versta ik zeker tien van de twaalf hoofdstukken, een monument geworden, dat de arbeidersklasse van Nederland zich in zijn verhaal heeft opgericht van het menselijkste, het strijdbaarste, het levenslustigste, dat die in de eeuwen zo naar lichaam en geest vertrapte klasse zich omstreeks het eind van de vorige en het begin van deze eeuw heeft weten te bewaren en te ontwikkelen. De Visser spreekt zelf ergens met een zachte ironie over het „geluk” dat hij gehad heeft, genoodzaakt te zijn geweest zich voor het leven te vormen in de harde leerschool van de Nederlandse kapitalistische uitbuiting, en hij wijst daarbij terecht op de grote voorsprong, die hij zodoende had op de Marxisten, die de nodige praktische ervaring in de proletarische levensstrijd misten.

Dit is volkomen waar, maar in zijn waarheid dan ook tevens een prachtige bevestiging van het wetenschappelijk inzicht in de maatschappelijke ontwikkeling, dat het historisch materialisme niet enkel voor vreemde landen, maar ook voor Nederland ons geeft, dat gegeven het moderne kapitalisme, gegeven ook de stormachtige imperialistische ontwikkeling het door twee eeuwen heen slaperigste Europese volk zelf de arbeiders voortbrengt, die het van zijn onderdrukking zullen bevrijden. Want De Visser moge door zijn leven en dus ook door zijn herinneringen ons bewijzen verre vooraan te staan onder de Nederlandse arbeiders, hij bewijst ons toch niet minder, hij de communist, juist ook in dit levensverhaal, in de eerste plaats te zijn en te blijven niet enkel de arbeider in het algemeen, maar de Nederlandse arbeider in het bijzonder. Waardoor de dwaze praat alsof het communisme speciaal in Nederland van vreemden huize zou zijn, door dit levensverhaal van vóór de wereldoorlog en dus zeker van vóór de Russische revolutie, volkomen wordt weg-gewerkt.

Het is in dit sectarische land waarschijnlijk wel een vrome wens, maar ik zou willen dat dit volksboek van Louis de Visser zou worden opgenomen onder de inventaris van die Nederlandse literatuur, die althans in bloemlezing op het program moet voorkomen van het-geen bij het uitgebreid lager, middelbaar en voorbereidend hoger

onderwijs moet worden gelezen. Want al is De Visser ook in dit boek natuurlijk de partijman bij uitnemendheid, hij is over het algemeen geenszins partijdig in de enge zin van het woord. Integendeel, en dit behoort ongetwijfeld niet alleen tot het karakter van het boek, maar tot het karakter van den man, hij heeft zich juist door zijn over veel kleine dingen heenreichend inzicht geplaatst op het vaak dieper, dat wil zeggen, in hun volledige samenhang begrijpen der voor den medestrijder soms zo verrassende verschijnselen van de dag en bij personen. In dit opzicht willen wij wijzen op de schitterende karakteristiek die hij in dit boek bijv. geeft van de moeilijke figuur van Troelstra, die hij zo juist typeert daar, waar zijn leven de politiek-dodelijke knak heeft gekregen, n.l. bij de spoorwegstaking van 1903.

Deze herinneringen van De Visser zijn, hoe kan het anders, in de eerste plaats persoonlijke herinneringen. Maar ze missen, hoewel we niet zeggen willen, dat elke uitspraak zijnerzijds voor ieder historisch onderzoek eeuwig juist zal blijken, het „gelijk willen hebben” dat quasi objectief opgezette memoires zo hinderlijk ontsiert. Integendeel, men zou soms niet eens willen geloven, dat een zo heftig strijder zelf aan het woord is; zo juist weet hij bijwijlen het zelf doorleefde laconiek op zijn werkelijke plaats te zetten. En bovendien missen deze herinneringen al wat maar naar de verveling van een niets vergetende kroniek zweemt. Ze zijn in werkelijkheid de weergave in de literatuur van het sprankelende leven zelf. En daarom ook juist zo aantrekkelijk voor de Nederlandse jeugd, voor wie De Visser ze ook in de eerste plaats neerschreef. Hier kan de jeugd aan zich zien voorbij trekken wat de Nederlandse arbeidersbeweging gemaakt heeft tot wat ze is, met haar zwakheid én haar sterkte. De beweging, die wij met haar eigenaardigheden in het Nederland van de jaren dertig dezer eeuw kennen, is immers niet uit de lucht komen vallen. De eigenaardigheden, die we deels bestrijden, deels versterken moeten, hangen samen met de opkomst der beweging in de vorige en het begin van deze eeuw.

Als voortaan een Nederlander iets van die opkomst zal willen begrijpen, dan zal hij het niet zonder De Visser's herinneringen kunnen stellen. De Visser zelf wijst erop, dat anderer werk, bijv. Rütters „De Spoorwegstakingen van 1903”, niet ontbeerd kan worden om de ontwikkeling van de door hem beschreven tijd te begrijpen. Maar hij brengt het leven erin, en na het verschijnen van dit boek zal althans geen Nederlandse arbeider of intellectueel meer een plausibel argument kunnen geven voor eventuele onkunde omtrent de aanvang van de Nederlandse arbeidersbeweging omstreeks 1900.

Hoeveel malen heb ik De Visser gevraagd om zijn belevenissen neer te schrijven. Hoeveel malen heeft hij onze jongens met zijn verhalen verheugd en gesterkt. Het Nederlandse volk en de partij in het bijzonder, mag blij zijn dat zijn zestigste verjaardag eindelijk de aanleiding is geworden om dit boek te doen verschijnen.

Louis de Visser (21 mei 1878 - 3 mei 1945) vervulde een belangrijke rol in de Nederlandse arbeidersbeweging. Hij stond volop in de praktische strijd en was verbonden met de vakbeweging en de arbeidersmassa's.

De herinneringen die De Visser in het jaar van zijn zestigste verjaardag optekende, geven een beeld van de periode van het einde der negentiende eeuw tot aan het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog in 1914. Gebeurtenissen als de spoorwegstaking van 1903, de oprichting van de 'Tribune' in 1907 en de vorming van de SDP in 1909 worden door hem boeiend beschreven.

Deze herinneringen eindigen met de woorden 'Tot weerziens'; een vervolg kon echter niet meer verschijnen door de overval van de Duitse fascisten op ons land. Louis de Visser werd in juni 1941 gearresteerd en naar het concentratiekamp Neuengamme gevoerd. Vlak voor het einde van de oorlog kwam hij bij de ramp met het schip 'Cap Arcona' in de bocht van Lübeck om het leven.